

591174819

101 KØBENHAVNS
KOMMUNES
BIBLIOTEKER

St 09.362 København Bi

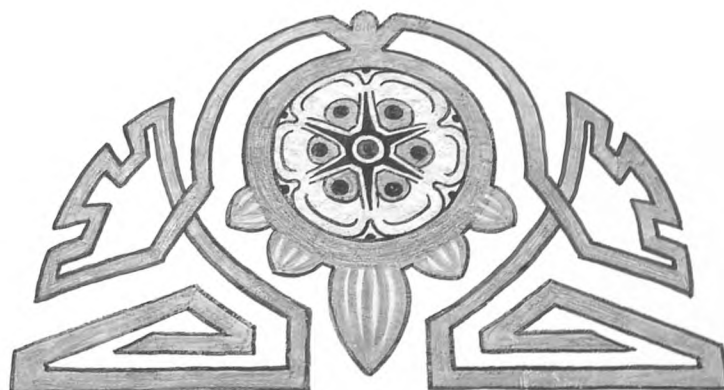

BILLEDDBORGEN

γ

KØBENHAVNS RÅDHUS

1905 - 2005

BILLEDBORGEN

Københavns Rådhus

1905-2005

©Allan de Waal, Lars Gundersen og forlaget Jepsen & Co.
All rights reserved 1. udgave, 1. oplag

Forlaget Jepsen & Co. er et datterselskab til Forlagskompagniet

I bogen er alle historiske fotografier bragt i sort/hvid.
I det omfang det har været muligt er alle
fotografer krediteret i billedteksterne.
Alle 4-farve fotografier er nyoptagelser
til bogen af Lars Gundersen.

Forfatteren takker venligst G.E.C. Gads forlag for tilladelse
til at bringe citaterne fra A. Wassards bog:
”Det søde og det sure” 1986.

Projektstyring: Forlagskompagniet
Grafisk tilrettelæggelse og idé: Lars Gundersen, Idiokon F.U.K.T.
Teknisk produktion: Nørhaven Book A/S, Viborg

ISBN: 87-91770-00-9
Printed in Denmark 2005

Stadsarkivet, Rådhusbiblioteket, Københavns Bymuseum
og Danmarks Kunstbibliotek takkes for lån, fotos og kildehenvisninger.
Kommunikationschef Jan Hørskjær, Københavns Kommune og
fuldmægtig Joyce Svensson, Københavns Kommune
takkes for oplysninger og praktisk hjælp.

For økonomisk støtte takkes:

Bergiafonden
Den Berlingske Fond
Fonden Realdania
KAB Fonden

Konsul Georg Jorck og hustru Emma Jorck's Fond
Margot og Thorvald Dreyers Fond
Politiken-Fonden
Sonning-Fonden

BILLEDDBORGEN

KØBENHAVNS RÅDHUS
1905 - 2005

tekst
Allan de Waal

fotografier
Lars Gundersen

redaktion
Asger Uhd Jepsen

Jepsen & Co

FORORD

Rådhusets kulørte mangfoldighed er temaet i denne kalejdoskopiske bog. Anledningen, at det i 2005 er hundrede år siden, at det rationelle hus for alvor blev taget i brug.

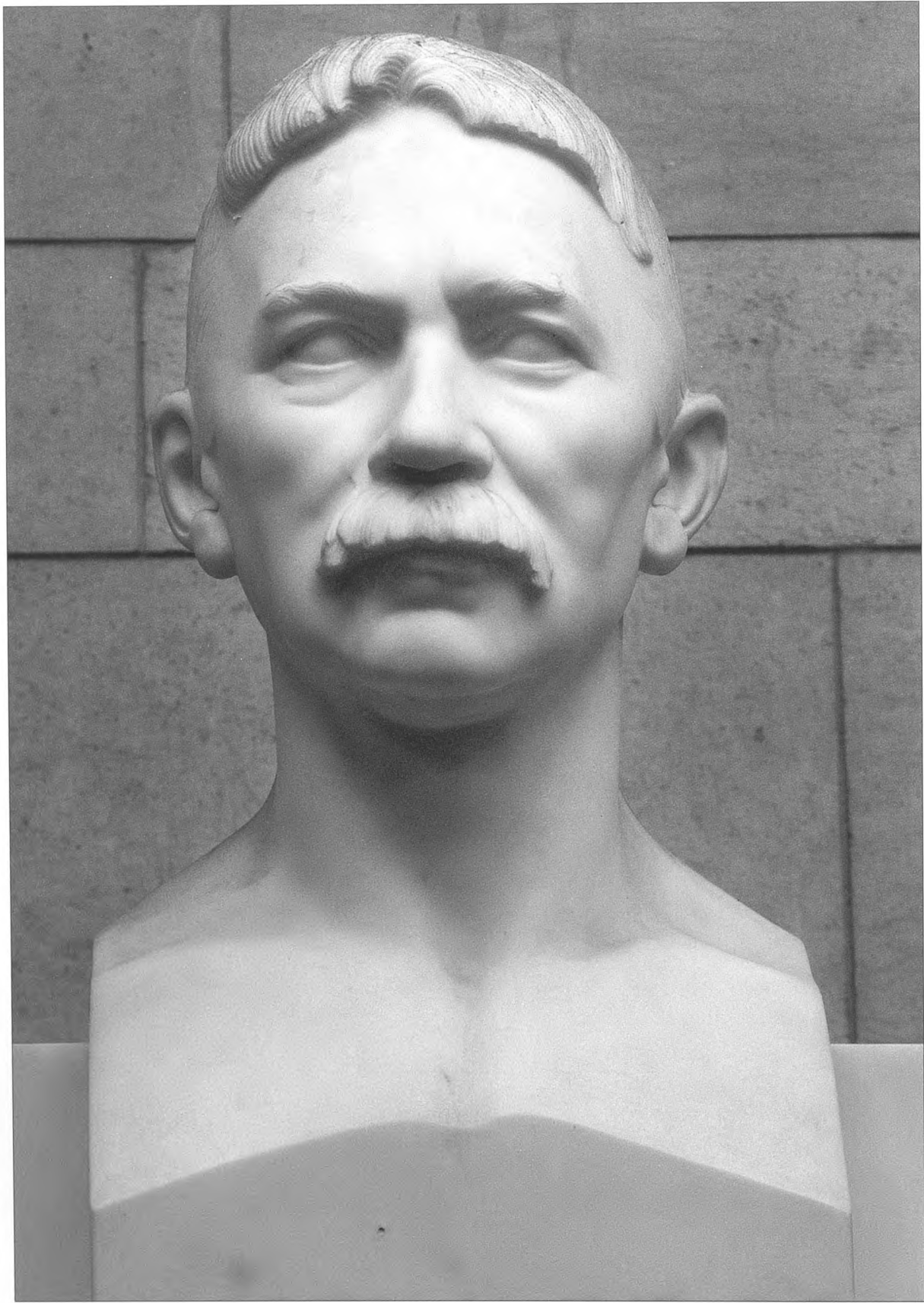
Allerede flere år før 1905 stod bygningen i store træk færdig. Og visse funktioner var også rykket fra det gamle Råd- og Domhus på Nytorv, da den endelige indvielse og stadfæstelse blev gennemført på Københavns nye Rådhusplads.

I nye farveoptagelser præsenteres huset, som det står og bruges til daglig i et nyt århundrede. Og et bredt udvalg af gamle sort-hvide fotos hovedsagelig fra Rådhuset, giver indtryk af fest og arbejde i årenes løb. Fra murerne på stilledset i byggeperioden, til notabiliteter på balkonen eller modtagelser i hallen og salen, med pandekager eller dronningebord, sammenkomster i kælderkantinen og duefoder til de himmelstræbende.

Teksten er for størstedelens vedkommende nyskrevet, iagttagende og ræsonnerende, men klippet sammen med ældre og yngre medarbejderes erfaringer eller erindringer.

Bygningen fortjener en skildring med nutidige ord og øjne. Københavns hundredårige Rådhus bør nemlig ikke mindst fejres som manende og monumentalt eksempel på kvalitet i offentligt byggeri og almene omgivelser.

Allan de Waal, Lars Gundersen og Asger Uhd Jepsen

Arkitekt Martin Nyrop
1849 - 1921

INDHOLD

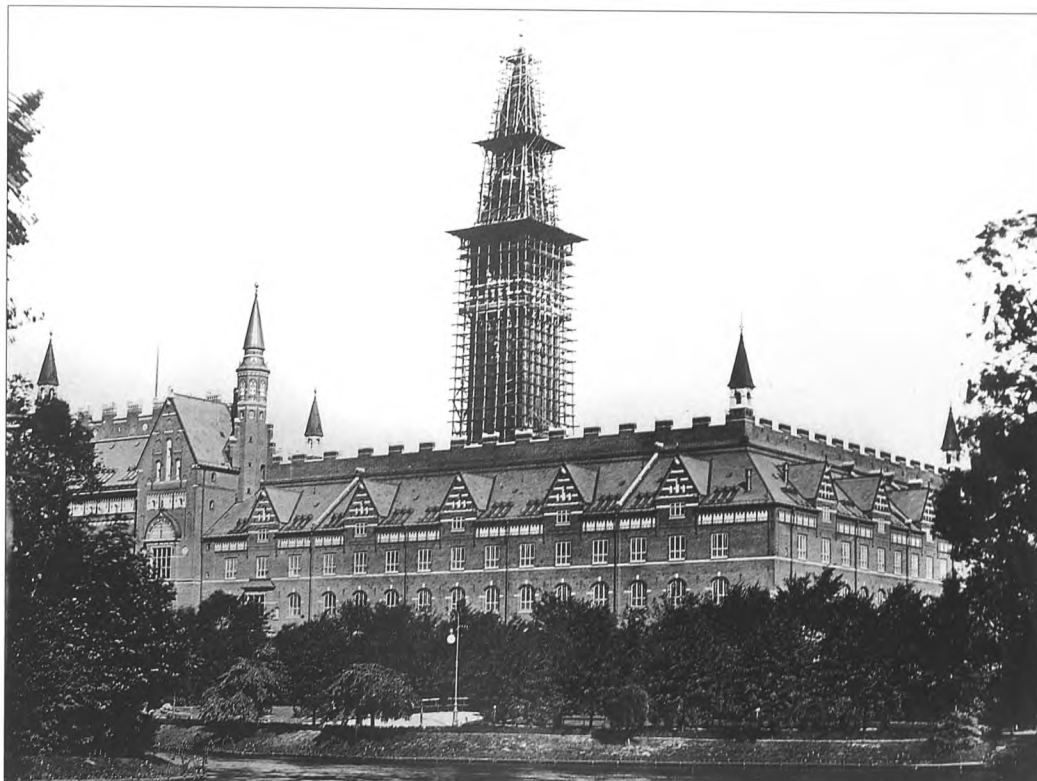
RÅDHUSPLADSEN med duer i glideflugt og hurtige dyk	17
STOR DANSK FLORA Jens Møller-Jensens snørkler	39
GLASTAG OG BUEGANGE Valhalla, sprosser og italiensk palads	59
MESSING OG BRUNE MØBLER lys og mørke i ridderborgen	89
GRANITDYR OG MASKEPIL Rådhuset og Anders Bundgaard	113
MIDDELALDER OG MODERNE TIDER Martin Nyrops Rådhus som forbillede	139
KONKURRENCER OG TIDENS SMAG krøllede og kantede udkast	159
MESTER NYROPS HUSE fra vikingestil til skrabede blokke	179
EFTERORD	194
ENGLISH SUMMARY	199

Grundstenen blev lagt 1894, og huset er her nået op i taghøjde, men tårnet endnu kun markeret ud for Lavendelstræde.

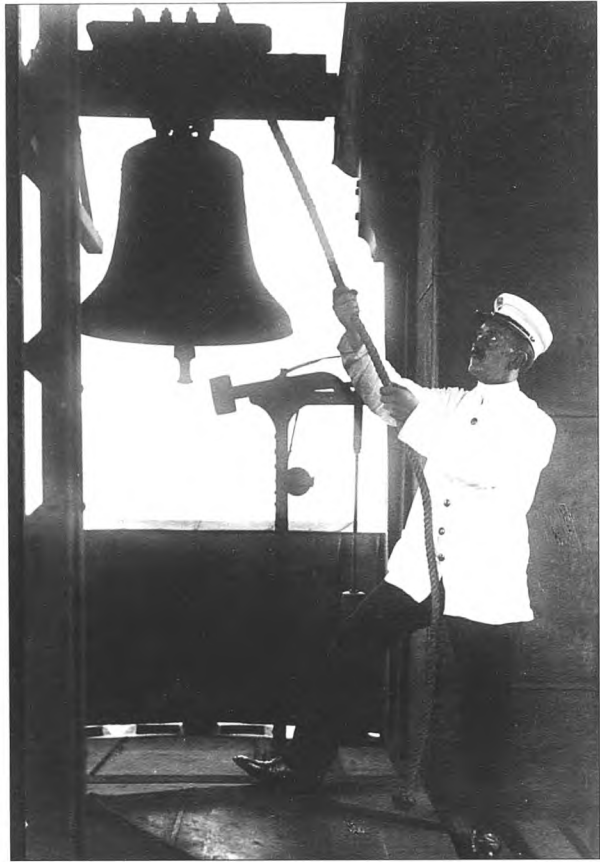
Skifer- og kobberdækkere samlet om et af de små hjørnetårne i højde med tindemure og udluftningskanaler.

Set fra Tivoli stikker Duetårnet i vejret ud mod Boulevarden, men der er stadig stillads om hovedtårnet. Spiret blev rejst i 1898.

1905 står hele huset klar til indflytning, og Muslingskallen foran hovedporten er skåret fri af Rådhuspladsens sporvognsskinner. Foto 1912.

I 1928 er der kommet biler på Rådhuspladsen. Klokken slår, tiden går, og publikum peger fra Rådhusstårnet, under Nyrops skarpe stenblik, udover Rådhuspladsen.

1939 forlader kronprinseparret, Frederik og Ingrid, i strunk stil en modtagelse på Rådhuset.

1930 fotograferer Elfelt lurblæserne på bagtrappen, og året efter fanger Monbergs Pressebureau luftskibet Graf Zeppelin, der sejler forbi Rådhusårnet og ser det hele lidt fra oven.

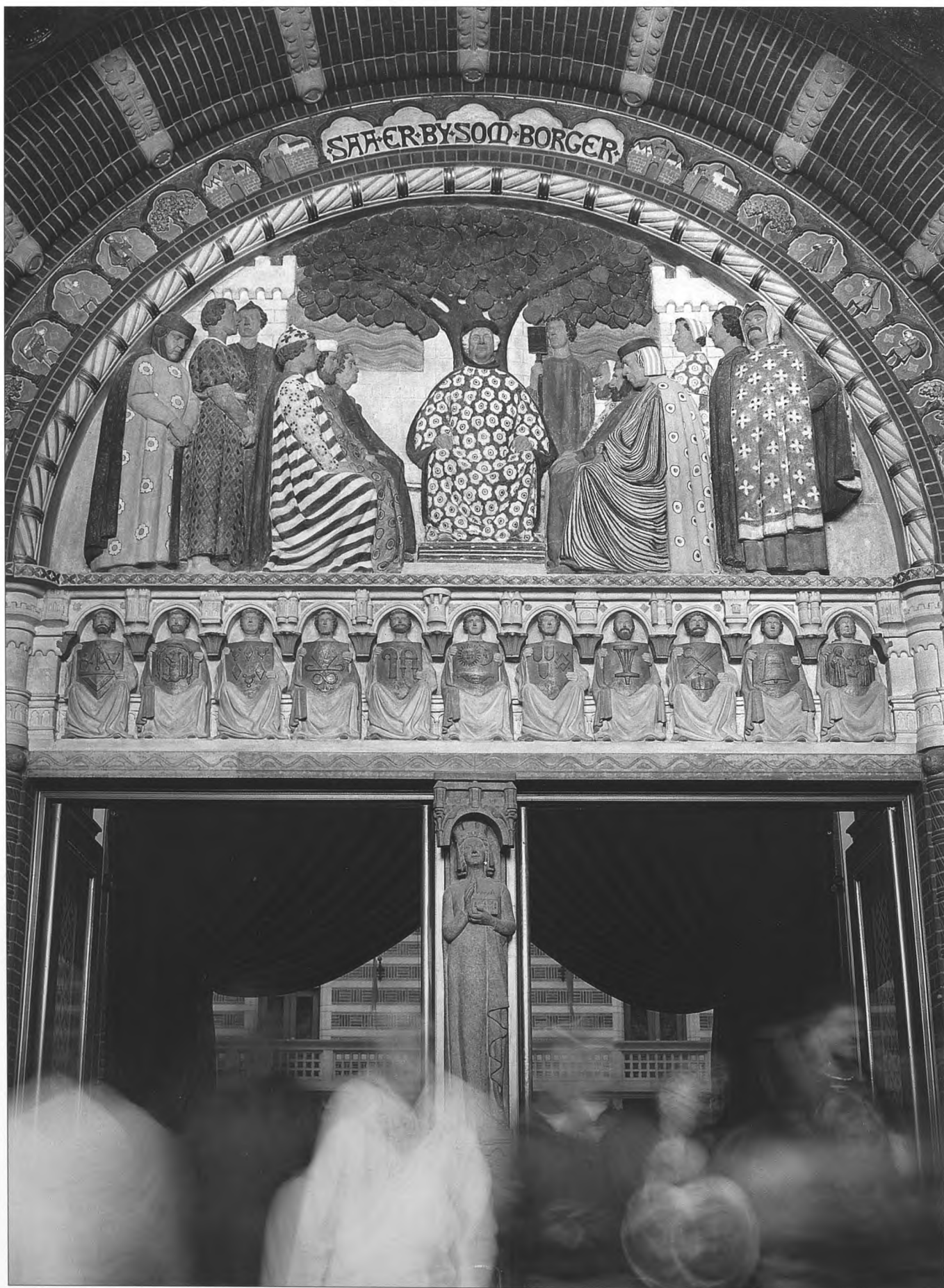
Hovedstaden er på tredive år vokset fra 400.000 til 600.000 indbyggere under Finansborgmester L.C. Borups motto »Arbejde skal By bære, Frihed dens Værn være, Retfærd dens Raad ære.«

RÅDHUSPLADSEN

MED DUER I GLIDEFLUGT OG HURTIGE DYK

SÅ ER BY SOM BORGER var arkitekten Martin Nyrops motto, da han stod for opførelsen af Københavns Rådhus. Forkortet SEBSB og skrevet ind som mantra eller slogan på lamper og vægge.

Bygningen skulle kvalitativt svare til befolkningen, være munter og værdig, ligefrem på højt niveau, repræsentativ, men ikke aristokratisk. Et borgernes og borgerrepræsentanternes hus, med rum for både ansatte og besøgende, myndighed og befolkning.

Og det nye københavnske monument skulle være dansk i detaljen, om end italiensk i hovedgrebet - og middelalderligt i sin fremtræden, men moderne i teknik og konstruktioner. Derfor er der så meget at se til og iagttage, undre og glæde sig over i Københavns Rådhus. Kalkmalerier og glastage, kontorer og bryllupslokale, messinghaner og fajancefliser, linnedstue og duetårn.

Hundrede år efter at alting var nyt, er bygningen ikke glemt, men i flittig og festlig brug. Københavns Rådhus står endnu og kan fejres som monumentalt eksempel på offentlig kvalitet. Og tårnets klokkeslag er ikke bare hovedstadens, men siden 1925 hele nationens - hver evige nytårsaften og hver dag kl.12 i Danmarks Radio.

*Det er meget muligt byen har tårne på
men det mor' mig altså mer en morn at gå
i de dæmningslyse gader hjem fra Adlon
møde første morgenmand og sidste natvogn*

Sådan synger Liva Weel i Poul Henningsens »Ta og kys det hele fra mig«, 1932. Og mellem byprofilens spidse tårne er Rådhusets blandt de yngste og højeste. Og går man gennem Københavns gamle Råd-

SÅ ER BY SOM BORGER står der over Rådhusets indgangsportal på vej op ad trappen fra pladsen til Rådhushallen. Agnes Slott-Møller har udformet det malede kridtstensrelief med byens rådmænd og overherre under et grønt træ, og nedenunder byens håndværkere med laugsmærkede skjolde.

og Domhuskompleks, ser man - i lige luftlinje fra Kongens Nytorv med Baron Boltens Gård, som er centrum i 1600-tallets københavnske byplangeometri - under Sukkenes tunge Bro over Stutterigade ind på foden af det nye Rådhusårn for enden af Lavendelstræde.

Gennem den kolossale sandstenshvælving rejser murstensraketten sig højere og højere, jo nærmere man kommer, for til sidst at svimle mod himlen over Vester Voldgade.

Tårnet indvarsler med sin særlige placering en ny administration af et nyere kommunalt demokrati efter grundlovsåret 1849. Økonomisk restriktivt hvad angik valgret, men dog en begyndelse til friere borgerlig offentlighed.

Byen fik lov at gå over sine bredder, og vestpå var der uden videre udviklingsmuligheder. Voldgrave, men intet havneløb, ingen Sortedam eller Peblingsø som barriere på tværs, eller Øresund på langs.

Kallebodstranden løb parallelt med udfaldsvejen og jernbanen mod Roskilde, og Tivoli havde allerede sat sig fast på nogle af de skråninger og vandflader, der blev tilbage efter forsvaret af Kongens København.

Det nye Rådhus kom til at ligge på selve voldarealet, Gyldenløves Bastion ved den nedrevne Vesterport og det gamle Halmtorv, hvor Philosophgangen i århundreder havde smøget sig langs de militære græsskråninger, der nu endelig var ved at blive sløjfet og mere eller mindre jævnet med jorden.

Klunketidens krønikeskriver Otto Rung beskriver i sin roman »Paradisfuglen«, 1919, tiden omkring første verdenskrig i området af marskandisere og sagførerkontorer, mellem Rådhuspladsens nye og Domhusets gamle bygninger for administration og almen sikkerhed.

I skyggen af »fængslets leverbrune mur og de gitrede små ruder« og »puklede tage med kolerakviste, bindingsværk og røde tegl fra en gammel bedsteborgerlig tid« står hovedpersonen, fuglehandlerens datter Flora, bag disken i vinrød bluse af halvsilke og en smal stribe sol og synes tit, at hun med sine langsomt klukkende finker milevidt

I Rådhusoplysningen ved hovedtrappen er væggen dækket af maleren Ejnar Nielsens udkast til udsmykning af Festsalen fra 1927. Tårnfrisen er ligesom hans mosaik under Stærekassen ved Kgs. Nytorv udformet med gylden baggrund.

er »skilt fra Strøget og den glade by derude, fra Rådhuspladsens asfalt og elektriske lamper og de promenerendes bølgende sværm, der gled forbi ikke hundrede alen fra hendes port.«

»For tusind år siden var her strand, Havns gamle bolværk rådnede endnu dybt i grundvandet her. Kloakken gik tværs gennem bygrænsens første palisader. Kattesundet dér var engang byens gamle rende, hvor ådsler og og druknede husdyr flød til havs - nær herved stod hestemøllen i kongens avlsgård og malede gryn; stadens tyre sprang her i den gamle Springgade, og borgere skød til fugls i Det danske Kompagnis stræde« som nu ligger halvt opbrudt af rør og drænarbejder.

Krig og pest, kolera og brande skulle hæрге, facader »visne og stå som rønner i et stræde, medens storbyen derude gled frem over voldenes tomter, vokset af den ældgamle kerne ud over opland og fællede milevidt.«

Rådhuspladsens åbne plads af fliser og asfalt er ikke kun ensbetydende med en livlig sværmen i lyset fra elektriske lamper. Det nye århundredes nye tid giver også rum for nye nervesygdomme.

Den amerikanske læge G.M. Beard diagnosticerer i 1905 neurasthenia og american nervousness som sygdomme forårsaget af den moderne civilisation. Symptomerne er blandt andet hovedpine, øjenflimren, håbløshed og klamme hænder, refererer Karin Lützen i sin bog »Byen Tæmmes«, 1998. Og den danske psykiater Knud Pontoppidan skrev i »Bibliotek for Læger«, 1886, stadig iflg. Lützen, om »den større fart, der nutildags er kommet i tilværelsen, den uro og hast, der præger alle forhold« og om hvorledes København er »nået op til at blive en stor by, hvor den complicerede og potenserede tilværelse er udtryk for et overintenciteret nervesystem.«

En del af neurastenikerens sygdomsbillede henføres til en byfrygt eller agorafobi, angst for at gå hen over store åbne pladser. Og givet er det, at Rådhuspladsen med sin nye bygning repræsenterer

Vejen op til Rådhusets klokker er snirklet, men udsigten oppefra vandringen værd. Klokkespillet er hele Danmarks tidsmåler i både hverdagens radio og ved årsskiftet.

en ny skala i samtiden og byudviklingen, en ny åben størrelse i forhold til middelalderbyens tætte matrikler.

Voldarealet ved det gamle Halmtorv bliver indledningsvis brugt som areal for Den store nordiske Landbrugs-, Kunst- og Industriudstilling i 1888. Martin Nyrop, den senere rådhusarkitekt, tegner de monumentale, temporære hovedbygninger.

Industriforeningen har allerede siden 1872 haft fodfæste på hjørnet af byens kommende plads, ned langs Vesterbrogade mod Frihedsstøtten, i første omgang med kunstindustri som lokomotiv for den industrielle udvikling. Hundrede år senere river foreningen bygningen ned for at kapitalisere sit domicil i højde og drøjde.

Tivolis hovedindgang bliver stående som souvenir fra dengang, ligesom foreningens miniatyreslot på H.C. Andersens Boulevard, oprindeligt bygget som landets første kunstindustrimuseum, overgår til Madame Tussaud og Tivoligården.

Det er ikke agorafobi, der plager 1970'ernes ekspansive byggekræfter i den forudgående ophedede diskussion om anvendelse og tilladelig udnyttelsesgrad. Læs her, hvad daværende borgerrepræsentant for de konservative, Poul Møller, i 1974 havde at sige i mødesalen om Tivolis hjørne ud mod Rådhuspladsen:

»Industrien er i dag Danmarks hovederhverv, både med hensyn til beskæftigelse og valutaindtjening. Skulle vi så sige: Industrien må ikke få sit hus på byens dyreste plads? Den skal ud til periferien, til Ballerup, til Rødovre, eller hvor den kan finde et sted at være. Ville det være rimeligt? Ville det være rigtigt? Ville det ikke tværtimod være en ide, om landets hovederhverv havde sin bygning, sit hovedsæde, her i residensstadens centrum?«

Borgerrepræsentant og christianit Tine Schmedes, som ved en anden lejlighed, til BR-formand Egon Weidekamps store ærgrelse eller forargelse, tillod sig at amme sin baby i salen midt under mødet, mente snarere, at der på byggegrunden burde opføres et folkets sted eller samlingshus. En bygning med stjernebikkert og åbne køkkener til fortabte turister, forureningsudstillinger eller varmemestuer for ældre medborgere og gæstarbejdere. Hun gav med andre ord udtryk for en anden indstilling end Poul Møllers ønske

om at give Industriforeningen »en smuk placering« i overensstemmelse med »den smukke placering, den i øvrigt har i vort samfund.«

Oprindeligt havde Arne Jacobsen vundet en arkitektkonkurrence om bygningen og foreslået et rødbrunt glashus. Henning Larsen opnåede en lavere konkurrenceplacering med et projekt, som arkitekten Erik Møller nu, ti år senere, havde kombineret med Halldor Gunnlögssons andenpræmieforslag terrasseret ind mod Tivoli.

Ud mod Rådhuspladsen skulle det om dagen »fremtræde med en særdeles rolig og tung værdighed«, men om natten fremstå som »en levende og lys facade« ligesom de andre huse med neonreklamer pladsen rundt, »således at kun Rådhuset står i sit tunge, monumentale mørke med enkelte vinduer oplyst.«

Dagmarhus henne ved Den lille Hornblæser havde en trist rolle som tysk hovedkvarter under anden verdenskrig. Og i sin oprindelige skikkelse, før nybygningen 1937, var Dagmar Teatret fra 1883 model for Herman Bangs Victoria Theater i romanen »Stuk«, 1887:

»Berg blev svimmel, når han så derned, hvor stilladserne groede op af mørket på svære ben og spredte sig i hele rummet lige op til kuplen, hvor lugerne lo mod dagen – én kæmpekrop, hvor alting sang og virkede... Højest oppe hang malerne, som fluer, under loftet og trallede i kor 'Kyssenes Sang' ned over støjen...«

*Her kysses vi,
som har jour;
her kysses vi
og gør kur.
Her kysses vi.*

– lyder sangen, mens Bygmester Martens viser papmache-modellen af bygningen frem for sine nygerrige gæster, og en hylde med dansende basunengle til logebrystningerne:

»Hvad tror De det er?« sagde han og rakte armen op for at tage et af stykkerne, stadig med det samme ansigt som en dreng, der viser et legetøj.

Han strakte gipsstykket frem mod Berg med vrangen ud: Det buttede drengébarn var det tyndeste pap.

– Satan, sagde Adolf og slog med sin svipstok op mod englene. Satan – så man blir fiffige, sagde han og stod og gottede sig, mens han ligesom vejede den hule papengel i den anden hånd.«

Sidenhen i romanen siver der sumpluft op fra teatrets smuldrende fundamenter på det fugtige voldterræn. I den virkelige verden nåede Josephine Baker at optræde på stedet med grimasser og gyngende bananskørt. Richshusets cykelpige blinker stadig gyldent til Absalon over Rådhusets hovedindgang, og til Anton Rosens ornamenter på Palace Hotels facade. Lurblæserne foran trutter, siges det, hver gang der går en jomfru forbi, så det er ikke blevet til mange reveiller.

På Rådhuset bliver der, live, spillet på lur ved store modtagelser.

På fortovet længere henne i Vester Voldgade sidder Tom Kristensens hovedperson i romanen »Hærværk« fra 1930 og betragter en anden cykel end vejrpigens:

»I hotelindgangen, i de to kurvestole sad Jastrau og den evige Kjær og betragtede livet, der gled forbi, menneskene, der havde så underlig travlt, cyklerne, lastbilerne og sporvognene. En pressefotograf for forbi i sin lille grå vogn og hilste. Kjær lagde hånden værdigt på sin foldede vest og nikkede. 'Fred være med ham', sagde han. Jastrau tog shagpiben hilsende ud af munden.

Det var snart svært at sidde rolig. Jastrau havde egentlig ikke tid til det. Han måtte have skrevet en artikel og se at få den solgt. Men det kunne vente til i morgen. Nu væltede den cykel. Det er også en uskik at stille den med pedalen mod fortovskanten. Det ene hjul snurrede rundt, så at egerne blinkede. En smuk opfindelse. Et insekt!«

Måske er det skulptøren Marcel Duchamps standhaftige cykelhjul, Ole Jastrau har i tankerne på vej til Politikens Hus. Tidligere på dagen har han krydset Rådhuspladsen i jazztrav og glædet sig over røde kastanjer langs røde mursten i de angiveligt skønne og forklarede huse – så hjemligt som en stue. Og står så oppe i redaktørens hjørneværelse og ser ned på, hvordan pladsen »lå udstrakt foran ham, en mild og hvidlig flade, skråt som et hav, der ses fra en skrænt, og han vilde huske menneskestrømmens mørke tværstrib

fra Vesterbrogade ned mod Strøget, den stadige bevægelse, alle de lyse, lyse kvinder.«

Han er kommet for at tage sin afsked og gå i hundene. Var han blevet stående, kunne han have iagttaget, hvordan den omhyggelige fordybning, Muslingeskallen foran Rådhuset, under anden verdenskrig blev til dybe gravede huller med kuplede bombeskjul. Hvordan den drageudskårne trafikvagt over årene blev til HT's voldsomt diskuterede rammekonstruktion, alt for høj i forhold til pladsens gennemløbende porthøjder og førstesalsbalkoner, og hvordan sodavandsmanden med hvid jakke eller kanonfoto­gra­fen med svingende fremkalderspand ligesom salget af duefoder i små poser forsvandt over årene. Men uden at tage poesien ud af Klaus Rifbjergs sangtekst til Cæsar og Daimi, 1967:

*Duerne flyver af og til op
ingen ved rigtig hvorfor
Duerne flyver af og til op
ingen ved rigtig hvorhen.
Der står du på pladsen
er pludselig alene
og hører dem klapre afsted
Duerne flyver hen over byen
duerne flyver i flok
Så mærker du hjertet,
der også vil lette
og drejer dig, stirrer mod
tårnet og solen og se
ud af skiven, den glimtende blinde
er to hvide duer på vej
Duerne flyver hen over byen
Flyver de hen til dig?
Til dig?*

Billedhuggeren Siegfried Wagners lurblæsere fra 1914 balancerer på en søjle designet af arkitekten Anton Rosen, som også har tegnet Palace Hotel over for Rådhuset.

BASKEDE BRILLERNE AF MIG

E. Kent Sørensen,

pens. rådhusbetjent og duepasser:

»Jeg er selv jyde, og jyder og gråspurve finder man alle vegne. Men duer, det er noget andet, så jeg bad sådan set selv om jobbet, da jeg havde været ansat i huset i femogtyve år. Og så passede jeg dem i tretten år. Ikke at jeg så kun passede duer, men der gik meget tid med det. Også i weekenden.

Men til hverdag, hvis nogen bad mig ordne andre ting, slæbe borde ind til fester eller modtagelser for eksempel, så kunne man altid sige at man ikke havde tid, men lige skulle op og se til duerne. Oppe i duetårnet.«

– Vidste du på forhånd hvordan man gør?

»Næ, men det lærte man jo af ham, der var i det i forvejen, vi er altid to om det. Og når man kommer fra landet, som jeg gør, så har man været vant til at passe høns. Duer, det var noget vi skød, min far og jeg. Lagde ærter ud i en kile nede fra skovbrynet, så kom de ind over, så vi kunne skyde dem. Min mor var ikke altid lige begejstret, for nogen af dem var selvfølgelig seje.

Ungerne er bedst, også når det drejer sig om rådhusduer. Så dem fik borgerrepræsentanterne af og til, når efterårets møder blev indledt med en spisning. Men det holdt op i starten af 1980'erne. Da jeg startede, var der næsten firehundrede i duetårnet, og det var for mange. Nu der nok snarere trehundrede.«

– Hvad er det for en slags?

»Klippeduer. Og det er jo flokdyr, som holder dem nede fra Rådhuspladsen væk og hakker dem ud af tårnet, hvis de trænger sig på. De vil have foderet for sig selv. Og redekasserne. De skulle renses og kalkes indvendig hvert år, som desinfektion. Og der er også dyrlæge på. For duer er ikke ligefrem renlige dyr, de vader rundt i deres eget møg, så de af og til får infektion i fødderne.«

– Hvordan kunne I vide, at det var de rigtige duer i tårnet altid?

»Fordi de er ringmærket. Både med Københavns Kommune og et nummer.«

– Men man kan vel ikke vide om ungerne er egen avl, eller der har været en emsig han ind over nede på pladsen?

»Det kan dyrlægen se på ungerne. Og han renser også ud i bestanden! Også hvis vores egne bliver for gamle. Så har vi et net på en stang til at fange dem ind med oppe i duetårnet. Og det er da lykkedes for dem at baske brillerne af mig. Men jeg er også engang kommet til at slå en due bevidstløs med netstangen.«

– Hvad skal man overhovedet med duer på et rådhus?

»Oprindeligt var de tænkt som brandmeldere. En slags brandalarm. De bliver urolige, hvis der er ildebrand et eller andet sted i huset.«

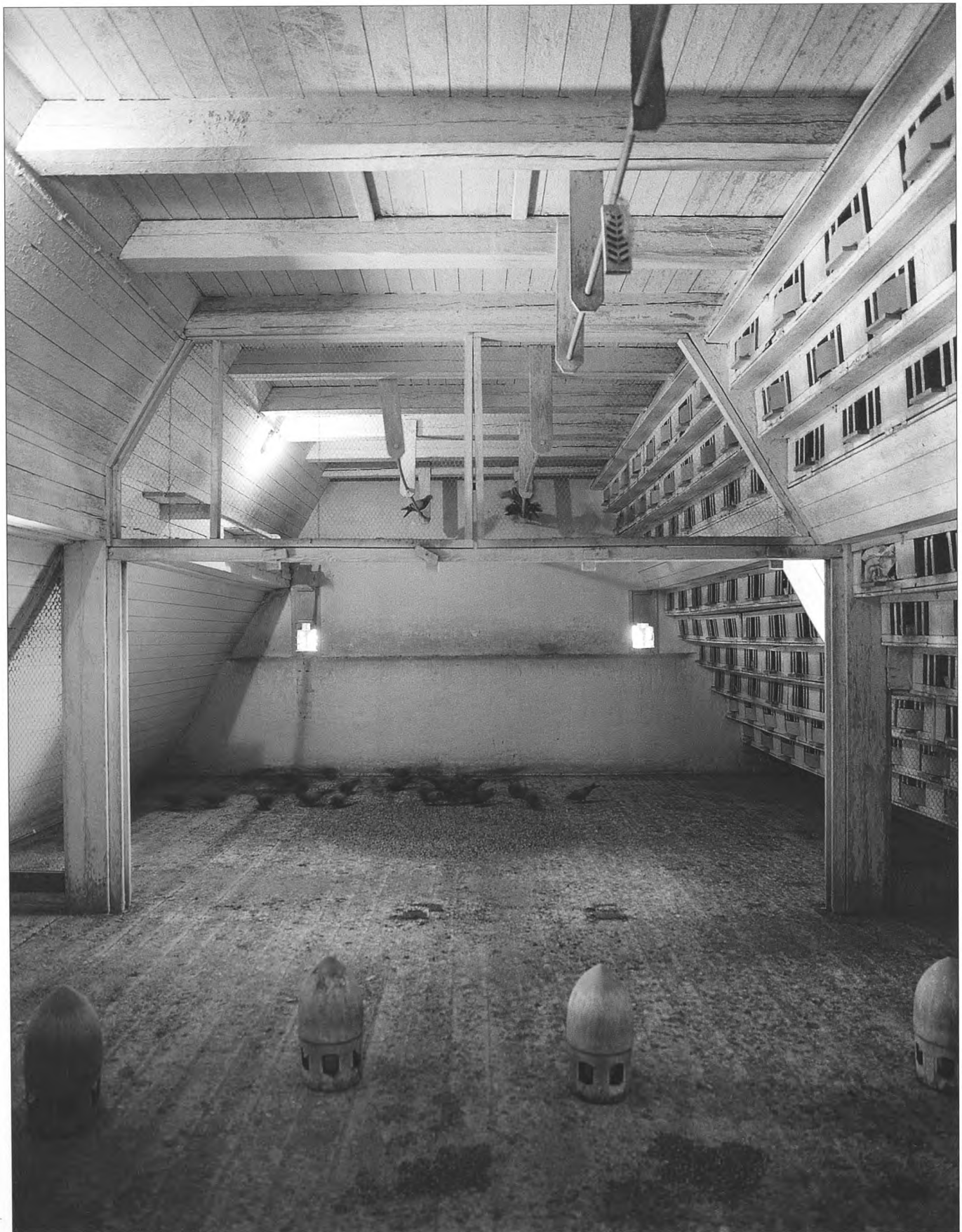
– Hvad lavede du selv i huset, før du fik duerne som hovedområde?

»Sørgede for renholdelse ud mod pladsen, blandt andet. Det var hårdt arbejde, klokken 6 hver morgen, med kærre og kost. Og så ind og få en kop kaffe bagefter. Men det var selvfølgelig også meget hyggeligt at gå og smile til pigerne på vej til arbejde hen over pladsen, efterhånden som det blev lyst.«

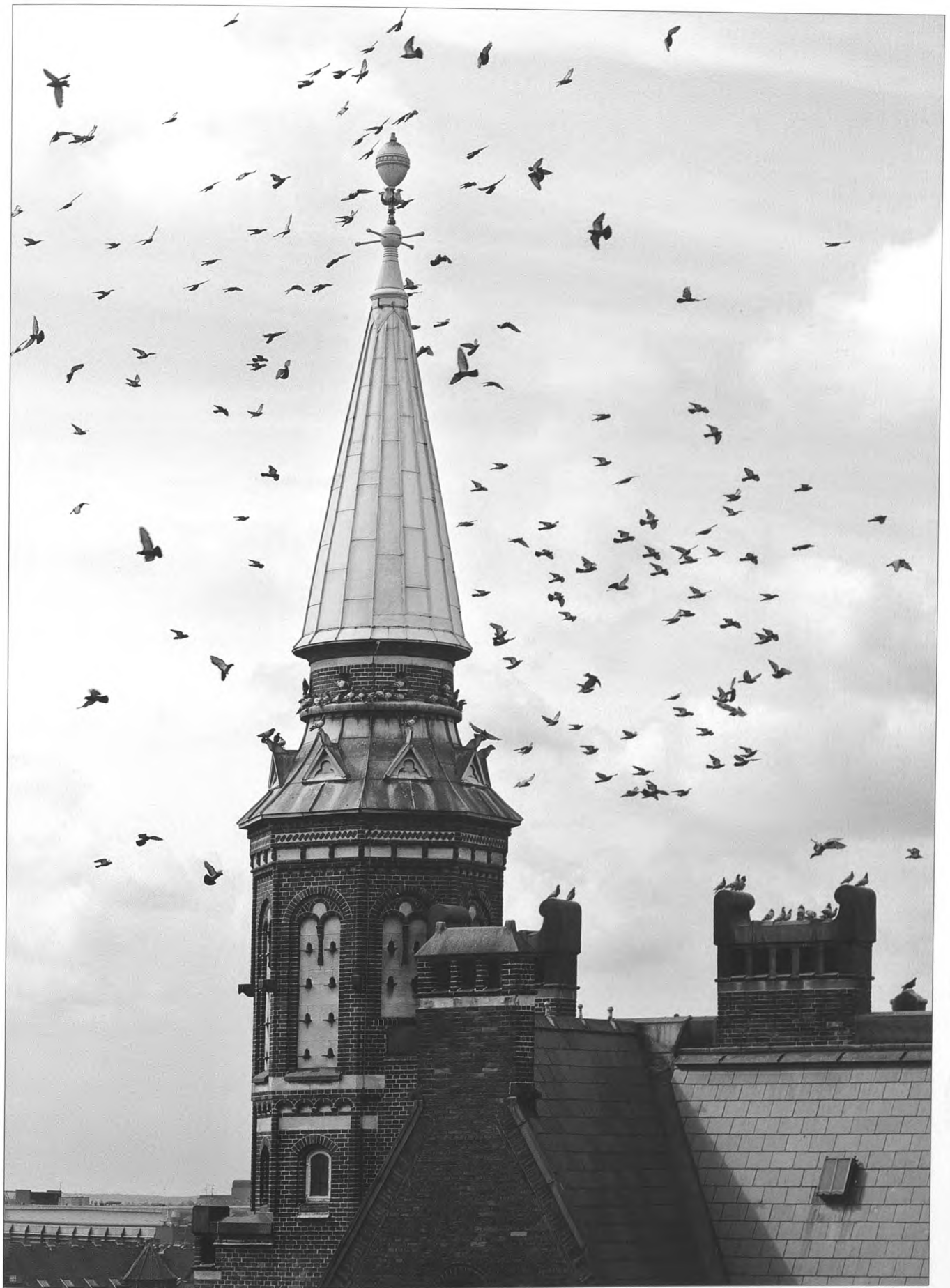
(samtale med AdW, feb. 05)

Rådhusforvalter Nyrop Larsen fodrer duerne allerede i 1903, to år før huset for alvor tages i brug.

Dueloftet er hvidkalket indvendig som forsøg på desinfektion af redepladser og friareal inde i tårnet.

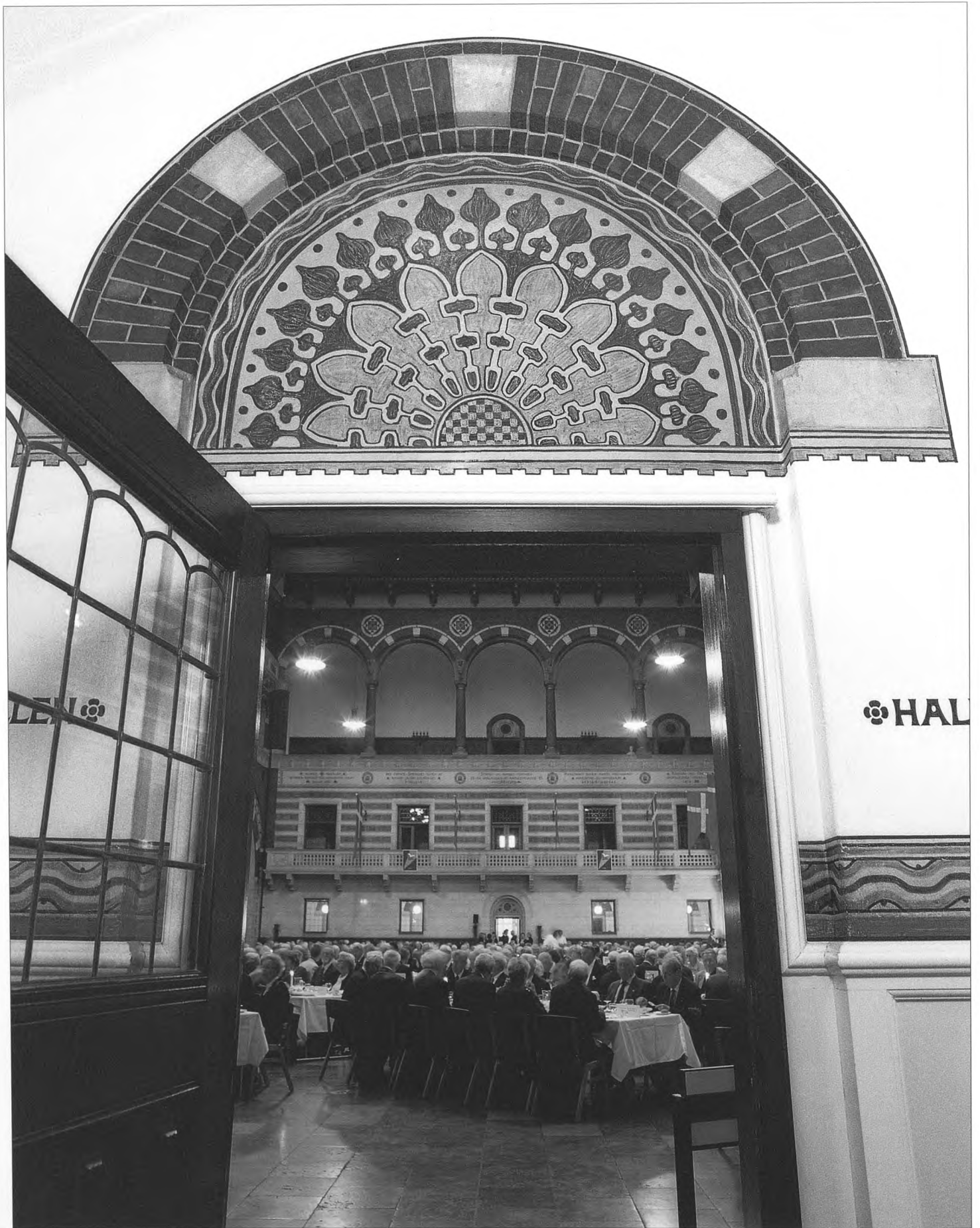

Der er mange indgange til Rådhuset – porte og trapper, der ikke er så bevogtede for indtrængende, som bygningens borglignende ydre kunne signalere. Københavns Rådhus er borgernes og byens hus, med fri adgang for alle til både kontorer, hal og gårdhave. Tårnet rager med sine 105 meter højere op end selveste Christiansborg, sædet for landets regering og folketing.

STOR DANSK FLORA

JENS MØLLER-JENSENS SNØRKLER

ET HØJE københavnske Rådhusårn med gylden urskive, næsten som en omstigningsbillet fra sporvognenes tid, var svært at hamle op med for den internationale funktionalist Arne Jacobsen, da han en menneskealder senere blev tvunget til at sætte tårn på Århus Rådhus.

Den stemning af blod og jord, som under anden verdenskrig drev et sådant politisk krav frem af den jyske muld, var til gengæld helt legitim, da arkitekten Martin Nyrop og dekorationsmaleren Jens Møller-Jensen trak åndeligt vod ved den danske friske strand for at give Københavns Rådhus identitet.

De var ikke ene om det i tiden omkring det nye århundrede. Johannes V. Jensen skrev i sin roman »Einar Elkær«, 1898, flere drivvåde bondebilleder op mod tidens spleen og teknik.

»Det var Einar, der fik den underfundige ide, at de skulle i vandet. Betty ville gerne, det var kvælende varmt. Bag en lille brink, hvor der var en blød græsplet, tog de tøjet af. Einar måtte love at vende hovedet bort. Han gjorde det også, men pludselig vendte han sig alligevel og så på Betty, just som hun drog sin lille chemise over hovedet. Hun rødmede over hele legemet – som en hvid rose, der glider ind i rødt lys.«

Han er løbet stærkt for hemmeligt at besøge hende i nabobyen, så:

»Einar havde mørke, bugtede tegninger ligesom af tusch ned ad benene, fordi han svedte så stærkt på turen. Hans ben var sammentrykte, og det rørte sig i dem, når han gik, Bettys var ganske runde og hvide.

Over stenene sprang de ud i vandet, Einar først. Stranden var flad som et gulv langt ud, og vandet var lyst af bunden. Længere ude gik der mørke tangbælter. Hele fjorden lå blikstille. Hvor sandet var

venligt at træde på, det var fint rillet af bølgeslag som et dyrs gane. Solspil for over bunden som revner i et spejl, når vandet kom i uro. Småbitte flynderunger, der havde solet sig inde i det varme fladvande, skyndte sig hovedkuls afsted foran de to, pilede bort som små visne blade, en høstvind fejer langs jorden.«

Det er en potent storbytilflytter, der tænker bagud, og senere også vender tilbage sammen med sin besværlige kærlighed:

»Et lille dampskib gik frem over en af Limfjordens breddinger, det var i maj måned.

Einar og Betty stod på dækket, de kom fra udlandet og havde endnu fremmed luft i deres klæder. Det var en solskinsdag, forårshimlen var let og luftigt skyet.

Skummet skød sig fra skibets stævn som brede kniplinger. Hjulskovlene svuppede uafbrudt, det lød som om lemme lukkedes i for noget – hastigt og for bestandigt. Kysterne lå rundt om.«

Men fjordbunden er synlig under farten:

»Af og til rørte der sig noget i de mørke tangskove, som solen skinnede ned til, en olivenfarvet fisk bugtede sig dernede – Betty kaldte på Einar og viste ham en flok store rødspætter, der vandrede over sandbund, de røde rustpletter kunne skimtes gennem vandets grønne glar.

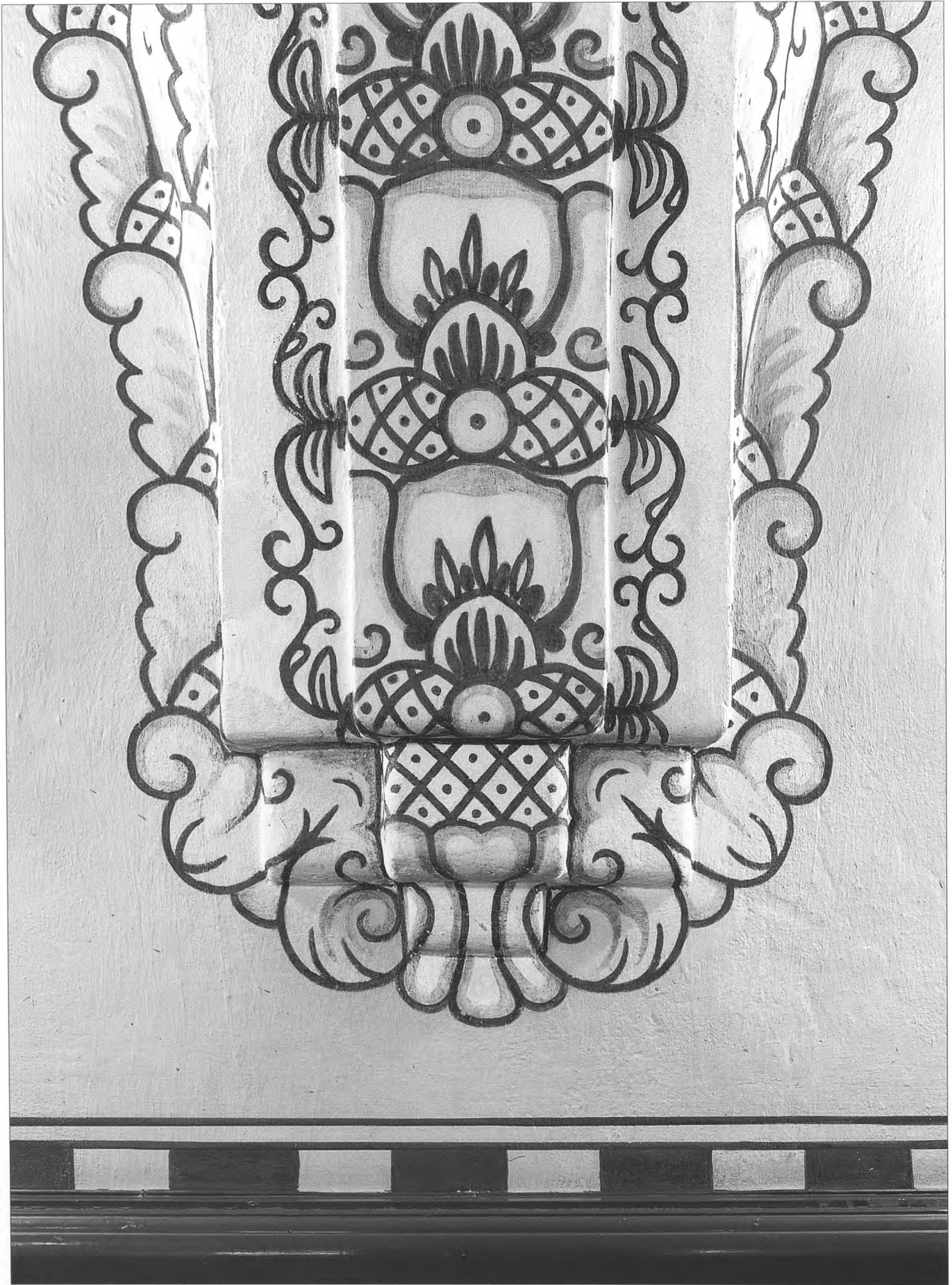
– Kan du huske de små flynderunger, vi så den gang? spurgte Betty – det er måske dem, der er bleven store.«

Både farver og faconer er som en beskrivelse af Jens Møller-Jensens mønstre i Martin Nyrops Rådhus.

Arkitektens øjensynlige ønske om danske islæt er umiddelbart en underlig størrelse, for hvorfor bliver bygningen mere demokratisk af at tage duft og motiver fra hjemlige strande? Men sådan så man nu på det med Grundtvig i ørerne ovre fra Vartov. Og den kun halvthundrede år gamle grundlov var vel også mere dansk end fransk eller græsk i sjæl og sind.

Så det skulle ikke være romerske accantusblade eller parisiske pantheonmasker, der prydede facader og sale, det skulle være blæretang og blomstrende tidsler, der satte liv i monumentet, og stenportrætter af de involverede håndværkere, eller embedsmænd udstyret

med store ører, der gjorde den italiensk inspirerede bygning til et årvågent og pæredansk forvaltningssymbol.

Rådhuset synes med forkærlighed for ornamenten og figurfremspring inspireret af John Ruskin og William Morris' engelske arts-and-craft fra midten af 1800-tallet. Men i Martin Nyrops rådhus bliver efterligningen af Oxfords colleges erstattet af Valhalla-stemning i panoptikonfløjen og Rådhushallens italienske festivitets under stort moderne glastag.

Udsmykning skulle der til, eller dekoration – hvad der ikke er det samme som pynt og opstadsning, men, når det er bedst, udtryk for et program, et syn på samfundet og livet. Og Martin Nyrop gik forrest med udkast til møbler og lamper og dekorative detaljer. Derfor kom Københavns nye rådhus ikke til at se ud som industriherrerens internationale Glyptotek på den anden side af boulevardhaven. Rådhuset skulle rumme hovedstadens Borgerrepræsentation og være folkeligt, selv om byens styreform lå langt fra nutidens forestillinger om demokrati.

Den maler, som mest markant har sat penselaftryk på huset, er dekorkunstneren Jens Møller-Jensen. Og historien om, hvordan han i bedste forstand blev sat til vægs, er karakteristisk for ånden bag Martin Nyrops arkitektpraksis.

Nyrop havde bygget rammerne om den Store Nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunststudstilling i København 1888, med kuppel af trægitterspær og vikingeagtig fremtræden i røde og hvide brædder.

En enkelt pavillon fra det nedrevne udstillingskompleks mellem voldgaden og de gamle voldgrave i Tivoli stod tilbage som rådhus-tegnestue på Halmtorvet, og det var her unge Møller-Jensen i slutningen af 1890'erne henvendte sig til Mester Nyrop for at få job som dekorkunstner.

Han havde gået på Kunstakademiet i København og derefter studeret freskotechnik i Italien, så han havde noget med i tegnemappen at vise overarkitekten, som sagde: »Tag rundt i Danmark og se på kalkmalerier!« – og det gjorde Jens Møller-Jensen så efter en prøveperiode på tegnestuen.

Da han kom tilbage året efter fik Nyrop pudset og strøget en væg op til ham, så den unge hedspore kunne vise, hvad han duede til på den våde hvidtekalk. Det var tilfredsstillende, så han blev antaget og er herefter at finde overalt i den store bygning, på trappegange og over døre, med dansk botanik og havflora i dæmpede farver og sorte snørkler.

Der er også drueklaser i sten ned ad den udvendige trappe til rådhuskælderen, der ærgerligt nok kun kom til at fungere som personalekantine. Billedhuggeren Anders Bundgaard har forsynet tagkanter og facadehjørner med både fantasi og realistiske figurer. Og i bryllupsgemakkerne blev der senere malet guirlander af Joakim Skovgaard, så man næsten glemmer, at det ikke er en kirkelig, men en borgerlig vielse, man deltager i.

Den jyske teaterdekorator Karl Hansen-Reistrup har udført en kragefrise i fajancefliser og formet måger i stuk. Og så har Møller-Jensen sammen med den norske freskomaler Emanuel Vigeland stået for udsmykningen af Borgertrappen. Vigeland (som er bror til Gustav med den monstrøse skulpturpark) har efterladt et morbidt og sanseligt freskokapel i Oslo. Men Rådhustrappen er i stueren figurativ stil med københavnske motiver, så det virkelig kunne blive et kunstfærdigt byens hus på kanten mod Vesterbro.

Industriforeningen i sit hovedsæde langs Vesterbrogade og Tivoli var specielt i starten af 1870'erne domineret af ideen om kunstindustri som Danmarks produktive fremtid. Foreningens formænd var typisk direktører for sølv- eller porcelænsindustrien.

Pottemageri og dansk lervarefremstilling tabte terræn i sidste halvdel af 1800-tallet. Emaljeret blik og fajance tager over, og allerede på den store industriudstilling i 1888 var udstadsede landbokvinder med hjemmegjorte jydepotter en seværdighed i København. På porcelænsfabrikkerne B&G, Alumina og Den kgl. afløser støbte og skabelondrejede emner det gamle håndværk. Vasernes og askebægrenes underglasur var ikke så grovkornet som Rådhusets dekorationer, stilen mere salonfæhig og ovre i netop den

Dørbuer, hvælv, konsoller og kanter er overalt i huset dekoreret med kalkmalerier udført på fri hånd af Jens Møller-Jensen og hans muntre svende.

pyntelige afdeling, en samtidig nationalbankdirektør kunne finde på at advare kvinderne imod. Hvis de ville være med på mændenes betingelser, måtte de også påtage sig mændenes mere prunkløse stil i påklædning og husførelse, skrev Moritz Levy iflg. Sv.Aa. Hansens »Økonomisk vækst i Danmark« fra 1976.

Hvorvidt mændene i høj hat og selskabstøj var enige i synspunktet, når de ved årtusindskiftet dengang lod cigarerne brænde, er vel tvivlsomt, efter kunstindustriens feminine motiver at dømme. Hellere afklædt end i reformklæder, synes moralen at have været.

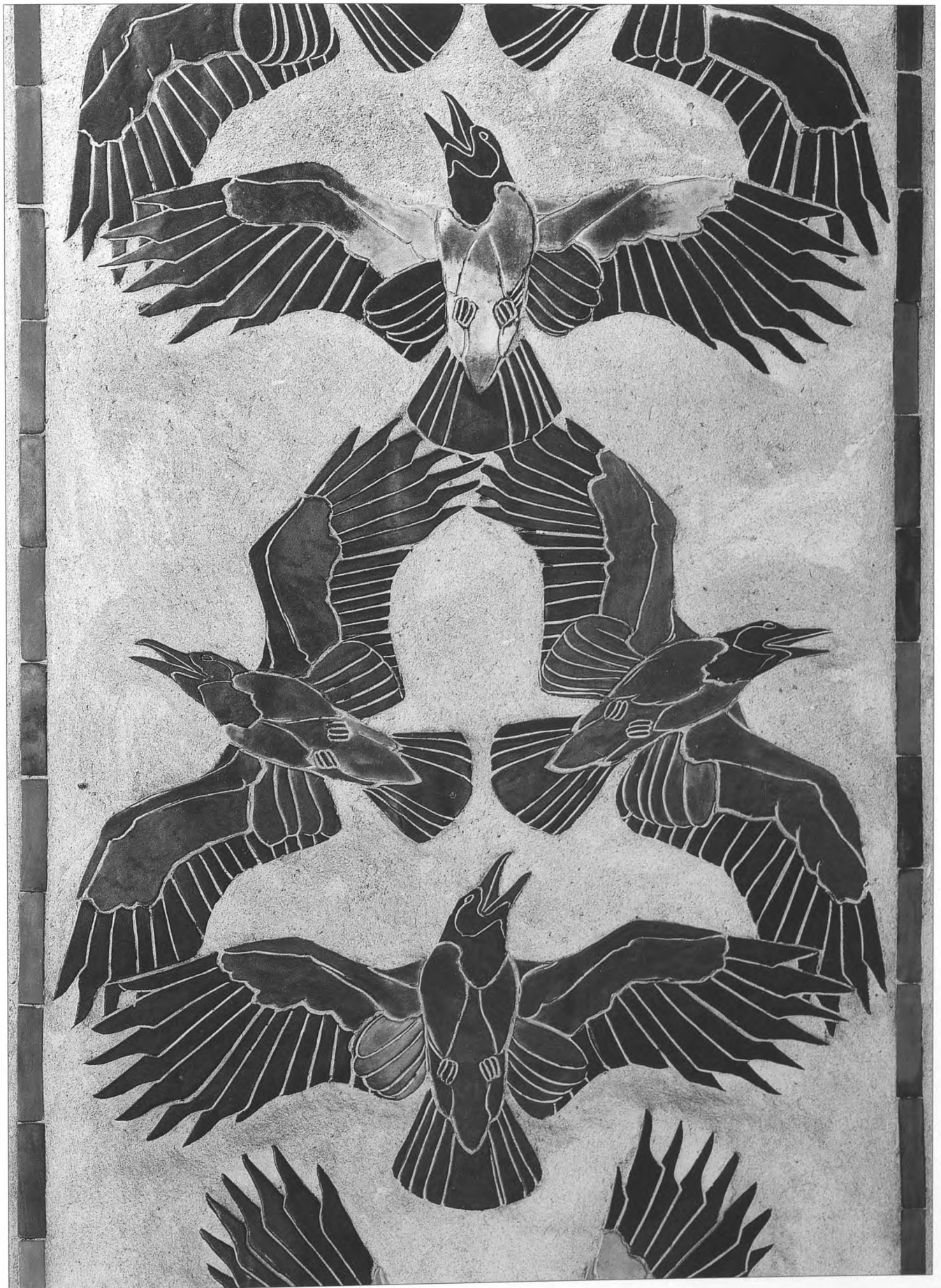
Vi er midt i Konseilspræsident J. B. S. Estrups politiske dominans i kampe mellem det gamle Højre og nye Venstre, mellem andelsbevægelserne på landet, karteller og industrikapital i byerne, og ude på fløjen det voksende socialistiske forbund. En periode med diktatoriske love vedtaget hen over hovedet på Folketinget, som i det lange løb er på vej fra snævert borgerligt demokrati mod egentlig parlamentarisme.

Det nye Christiansborg, som først bliver færdigt et ti-år senere end Rådhuset, er trods Vandrehallens stemningsmæssige ligheder med interiørerne på Rådhuspladsen en kluntet skifting fra den seje epoke omkring det såkaldte systemskifte. Med grovhugget sokkel af alle slags danske marksten, og ligesom den nye Hovedbanegård pyntet med stenfigurer i folkedragter på tårn og vægge.

Martin Nyrops nationalromantik er mere original, og hans arkitektur er snarere i familie med Hack Kampmanns Århus Teater og Statsbibliotek fra o. 1900. Men kunstnerisk set ikke så original som arkitekten og designeren Thorvald Bindsbølls huse og dekorationer.

Sammenhængen mellem monumental stræben og ornamentale drift er i hans udgave langt farligere, fordi den anfægter rationaliteten på en måde, som Nyrops Valhalla-stil og Thorvald Jørgensens Christiansborg eller H. Wencks udmærkede jernbanestationer ikke drømmer om. 'Bøllen' er da heller ikke repræsenteret på Rådhusets ornamenterede vægge.

Billedkunstneren Karl Hansen-Reistrup, som blandt andet har stået for udsmykningen af Århus Teater, udførte en keramisk kragefrise til Københavns Rådhus, og har muligvis også haft en finger med på stukarbejderne i trapperummene.

❁ **BRYLLUPSSALEN** ❁
← **TOILET** →

Det fremgår ikke, om Bindsbøll har læst John Ruskins eller William Morris' socialkritiske skrifter om kunsten og arbejdet, men han praktiserer de selvsamme tanker ved at gå i samarbejde med bogbindere, sølvsmede og keramiske håndværkere.

Han finder gotiske kakkelovnesskår ved udgravningen af de københavnske volde og studerer glasuren med forvanskede vinranker og riflede blade, »idet alle disse småfejl hjælper til at holde på stofets karakter, som det ved alt for dreven overarbejdning let mister.« Bindsbølls organiske islæt er botaniske rester, der flyder rundt i mønstrene sammen med fragmenter af barok og kønslige tegn.

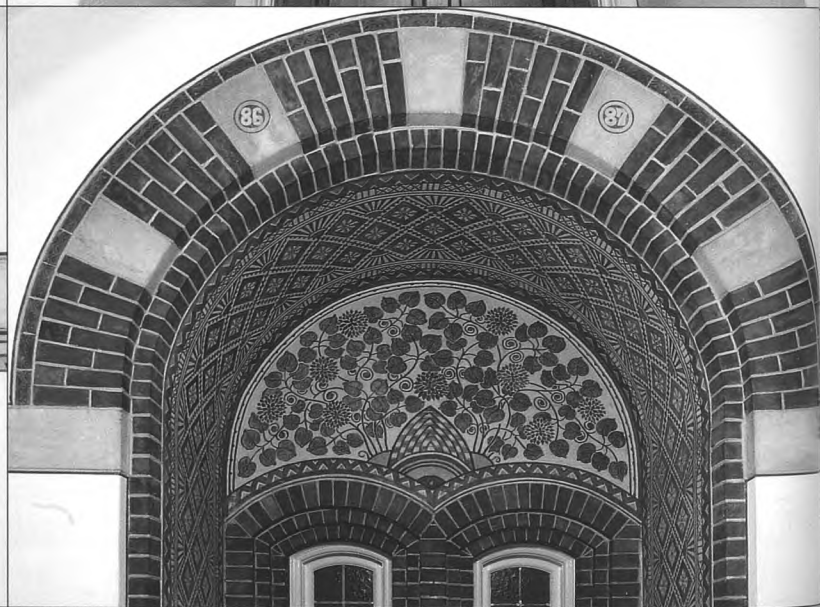
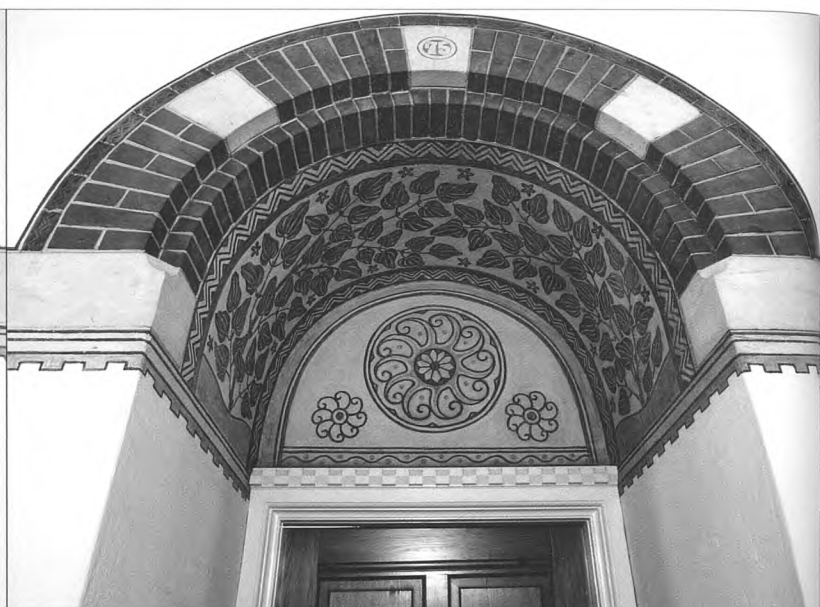
Og Johannes V. Jensen?

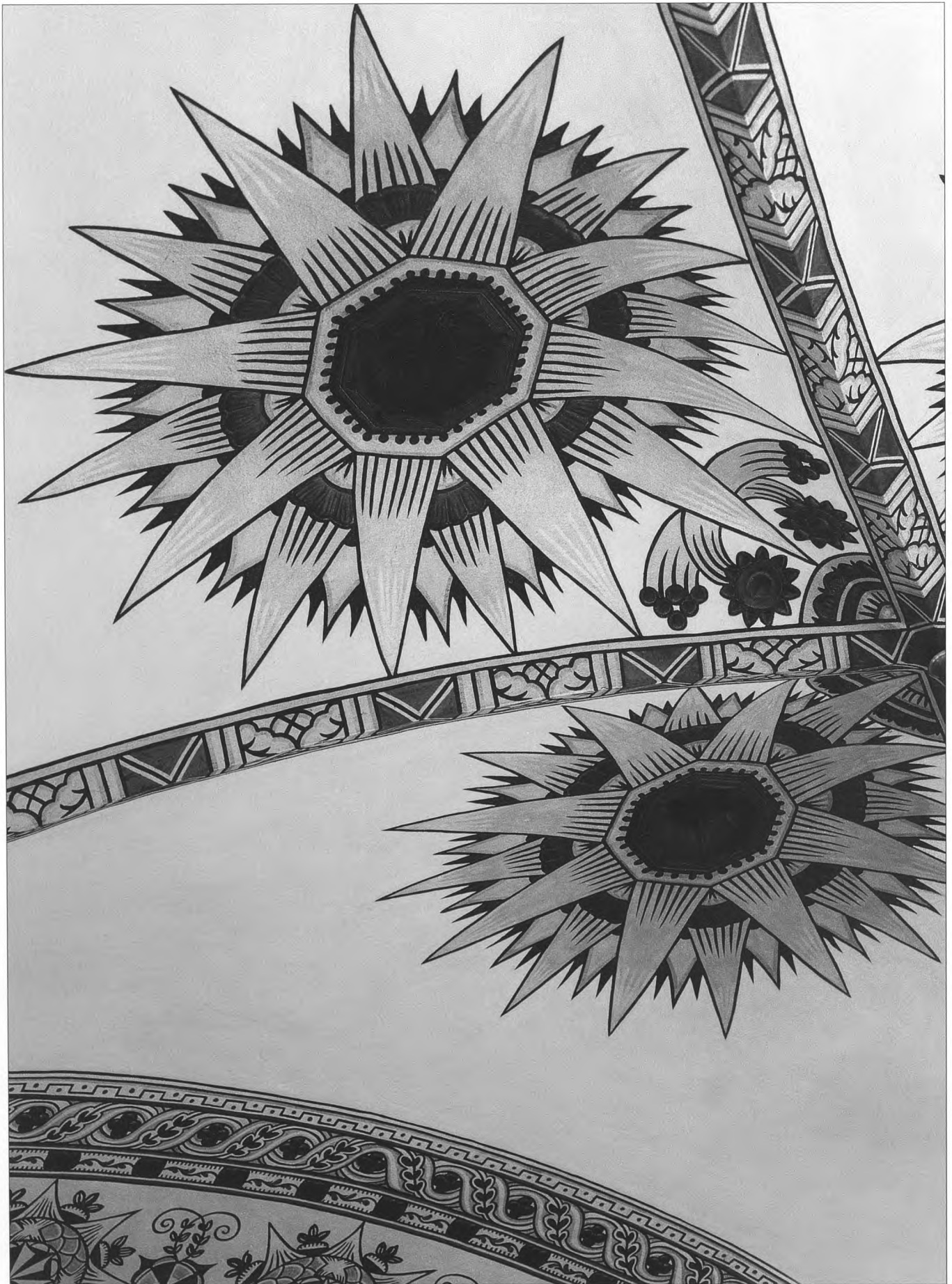
*Der står fire stykker blomstrende smørrebrød for mig
Først spiser jeg et med æg og sild –
O anelsen om svovlbrinte og om jodlugt fra havets tangskove!
Derpå sætter jeg tand i et ungt og skært stykke med steg,
og her fordyber det smagen, at jeg tier.
Rullepølsens bouquet af får og af oliedryppende
maskiner, væverier, udvider mit velbefindende.
Osten knytter stemningen af forrådnelse og rygende
elskov sammen i mit hjerte.*

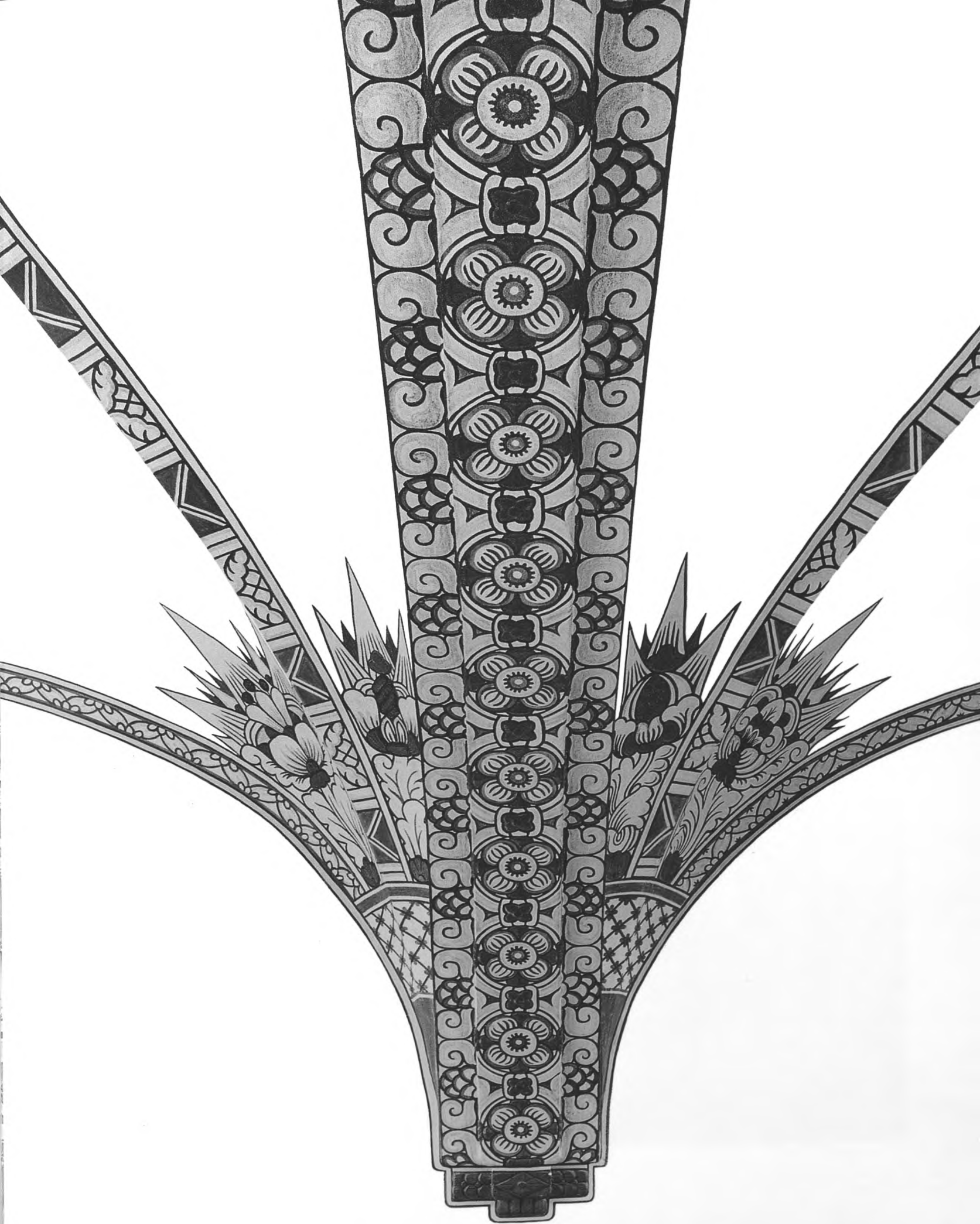
»Ved Frokosten« fra »Digte 1906« er mere og andet end en hyldest til ravgult øl, dansk snaps og dagligt smørrebrød. Det er også sentimentale mandfolke-erindringer over den mistede Emma og forsvundne Olga. Mørke Emma, der lugtede stikkende af fusel, og lyse Olga, der med fodsåler som åkandeblade duftede af rent linned.

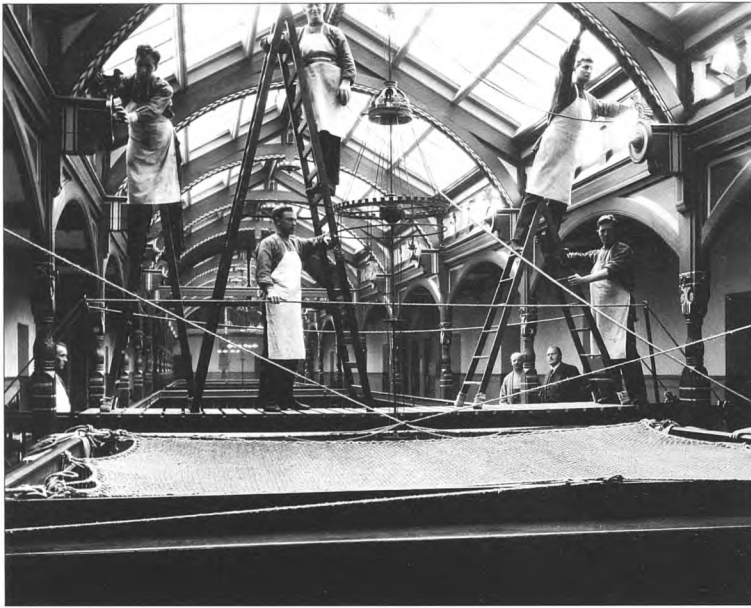
Med dugens kyske klorlugt i næsen dissekeres det gamle århundrede og stålsættes en frisættelse af det nye hygiejniske.

For Nyrop og hans rådhuskunstnere havde de daglige ornamenter en mindre omtåget hensigt. Teknik er til for at bygge moderne, og de næsten naturalistiske mønstre i sten, glasur og kalkfarve en selvfølgelig konvention, på kanten af nye tider.

1923. Glasset over bagbygningens panoptikongang bliver grundigt pudset. Det er åbenbart mandearbejde, men de kvindelige rengøringsassistenter er i større tal og nogenlunde samtidig stillet op til trappefotografering.

Københavns Kommunalforening blev stiftet 1898, men allerede i 1916 blev den i nogen grad selskabelige sammenslutning omorganiseret til et forbund af særforeninger som *Tekniske Tjenestemænd*, *Rodemesterforeningen*, *Assistentforeningen*, *Det kommunale Ingeniørforbund* og *Embedsmandsforeningen*, alle med fælles medlemsblad, Absalon.

Maskinpersonalet ved Maskinmester Hansens fratræden i 1928.

BRASSO OG LEVERPOSTEJ

Winni Johanneson,
tidl. rengøringsopsyn:

»Huset er meget snørklet at gøre rent, med mange krinkelkroge og meget pudsearbejde. Men jeg tror, damerne gør sig mere umage, end hvis det nu var en dødhammrende syg kasse. Rådhuset har jo sjæl! Så der går sport i, at det skal se godt ud.«

– Betyder det også, at dem der sidder på kontorerne, behandler bygningen bedre?

»Ja det tror jeg, men de har også nogen go'e damer til at holde pænt for sig. Til gengæld er det ærgerligt at se så meget, der bliver forandret, nye materialer og den slags, trævægge og glaspaneler eller noget i den stil...«

– Hvor mange damer havde du tilsyn med?

»Halvtreds da jeg overtog jobbet for tyve år siden. Otteogtyve da jeg sluttede. Der skulle jo spares. Oprindelig var der over hundrede damer i gang, men det var heller ikke på fuld tid. Rengøringsarbejde er hårdt! Tidligere var det også specialiseret, så én pudsede messing og en anden én vaskede gulv med skrubbe og klud...«

– Det store gulv, har du prøvet det?

»Tusind kvadratmeter! Ja, jeg havde en kvart hal, da jeg startede som rengøringsassistent...«

– En kvart halv?

»Rådhuset! Men det var nemmere at få gulvet pænt end nu til dags med moppe, altså den man vasker gulvet med, ikke damen der vasker...«

– Nej det forstår jeg...

»...men jeg ved ikke, hvad der er med det stengulv, det kommer så nemt til at ligne leverpostej, også nede i kælderkantinen!«

– Og så er der glastaget over hallen...

»Ja det har jeg prøvet at spule en enkelt gang, ellers er det rådhusbetjentene, der klarer det, oppe på loftet...«

– Typisk mandearbejde?

»Jeg har i alt fald højdeskræk! Men altså – med vandslanger og koste på lange stænger.«

– Så det bliver kun vasket ovenpå, ikke ned mod hallen?

»Nej!«

– Men der hænger et hvidt trækgardin...

»Ja det er vist mest for lyden. Og meget svært at få op og ned!«

– Hvordan pudser man messing?

»Brasso! – før i tiden. Men nu er det noget vandopløseligt, så man ikke får dampene op i næsen, men det er til gengæld hårdt ved træværket rundt om messingen. Før i tiden pudsede vi også messinglisterne nede ved dørrinene. Det gør man ikke mere.«

(samtale med AdW, feb. 05)

GLASTAG OG BUEGANGE
VALHALLA, SPROSSER OG ITALIENSK PALADS

Rådhusets skrå tage er et bjerglandskab af tindemure, udluftningshætter, skotlys og kobberinddækninger. Glastagene er dobbelte i konstruktionen for at kunne klare snetrykket og alligevel fremtræde spinkle indadtil i bygningen.

GLASTAGE var ikke et ukendt fænomen, da Nyrop planlagde Rådhuset, men også i København var det dog nyt og moderne at hente indendørs lys ned direkte fra himlen, sådan som det sker i Rådhushallen.

I Zoologisk Museum, 1863-69, brugte arkitekten Chr. Hansen glastag over midtersalens store dyreskeletter. Han havde lige færdiggjort Kommunehospitalet, som har varme og ventilation indbygget i støbejernsknoglerne. Andre lokale eksempler var den overdækkede gård i Hotel d'Angleterre på Kgs. Nytorv, Botanisk Haves store glasvæksthus fra 1874 og Industriforeningens udstillingshal ved Tivoli fra 1872.

Glyptotekets palmehave opføres nogenlunde samtidig med Københavns Rådhus, men Magasin du Nord på Kgs. Nytorv fik glastag over salgshallen allerede i 1893. Arkitekten hed Albert Jensen og havde været medansvarlig for ovenlystaget på Charlottenborg Udstillingsbygning allerede ti år før.

Ligesom i udlandet er det altså udstillinger og stormagasiner, der er først med glasoverdækningerne. Skarpt forfulgt af jernbanestationernes praktiske perrontage. Men i Nyrops københavnske Rådhus drejer det sig om at overdække et stort repræsentativt rum.

Rådhushallens glasoverdækning har større frit spænd end nogen af de nævnte københavnske eksempler. Martin Nyrop sad på arkitekten V. Dahlerups tegnstue, da Hotel d'Angleterre fik sit ovenlys o. 1875. Og uden om Gasbeholderen på Østre Gasværk tegnede Nyrop allerede inden sin store udenlandsrejse, 1881-83, den monumentale murstenskappe, men først efter at den indvendige ståloverdækning var projekteret.

Samarbejde i nutidig forstand mellem arkitekt og ingeniør forekom kun sjældent. Der var endnu tale om to skarpt adskilte discipliner. Særlig radikalt kom det til udtryk i arkitekturkritikeren John Ruskins reaktion på herregårdsgartneren Joseph Paxtons berømte glas- og støbejernsbygning til Den store Udstilling i London, Crystal Palace 1851. Var det virkelig svaret på århundreders arkitektoniske stræben, spurgte Ruskin – et drivhus!

Herhjemme provokerede Vilhelm Wanscher den anden vej, da han en aften omkring 1920, til tangomusik og i løftet stemning, pegede op på billedhuggeren Kaj Nielsens ateliervindue og proklamerede, at sådan et jernvindue ville ingen af de tilstedeværende moderne arkitekter turde bruge i et boligbyggeri.

Det kom de til. Men Martin Nyrop var allerede tyve-tredive år tidligere vågen over for moderne muligheder, også når det gjaldt varme, ventilation og teknik. Varmecentralen Kedelhuset blev bygget længere henne ad Vester Voldgade med egen skorsten, og damprørene ført frem og retur i en tunnel under jorden til Rådhusets kælder, der fungerede som ét stort udvekslingskammer med friskluftbrønde og befugtningsanlæg.

Luftvarmen blev ført op gennem kanaler i murværket, og ventilations-systemet havde udluftning i tagets karakteristiske tindemure over kippen. Sådan fungerer systemet i princippet den dag i dag, nu blot med damp fra Københavns Energi.

Rådhushallen i København har to hovedfunktioner – at være dagligt fordelingsrum for en del af trafikken rundt i huset, og at være offentlig festsal ved større begivenheder, end den egentlige festsal kan rumme. Det er formentlig en del af forklaringen på rummets ejendommelige blandede fremtræden.

På én gang kan hallen under sit glastag opfattes som et middelalderligt torv, og som den indvendige gård i et italiensk renæssancepalads.

Mellem lagene af glastage over Rådhushallen. Trisseværkerne styrer de hvide gardiner under loftsglasset.

Ser man rummet som en plads, er balkonerne på første sal og buegangene på anden at aflæse som altaner eller balkoner i de omgivende tilknyttede bygninger. Skifter man optik og leger, at man befinder sig i en fornem palægård, forekommer det omvendt underligt, at buegangene ikke danner loggiaer rundt i stueetagen.

Der er med andre ord tale om en meget fri historisk fortolkning eller sammenstilling af de forbilleder, der måtte ligge til grund for hallens udformning.

Martin Nyrop foretog som nævnt en europæisk dannelsesrejse i starten af 1880'erne og besøgte herunder en række italienske byer. Når det gælder inspirationen til buer og balkoner i den indvendige hal, nævner han selv Theoderiks Palads, Ravenna, og St. Zeno i Verona. Men også Firenzes paladser optræder i skitsebøgerne fra den lange arkitektoniske tour de force.

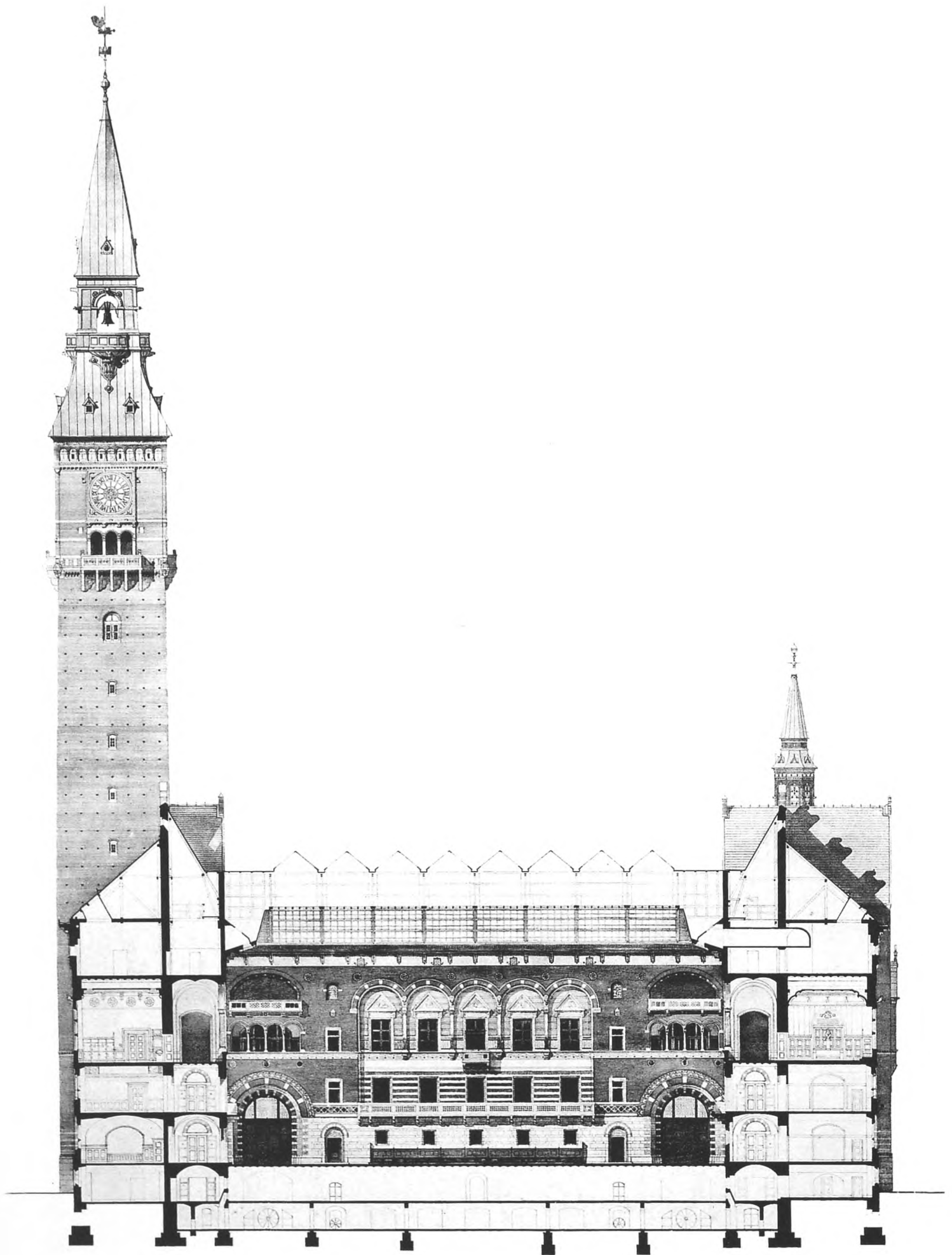
I sin store bog om Københavns Raadhus bemærker Francis Beckett i 1908 Nyrops anvendelse af kridt- og kalksten som markante striber mellem de lyse- og mørkerøde teglstenslag. Beckett opfatter det som en bestræbelse på at blødgøre væggenes karakter i rummet.

Ovenlyset i Rådhusshallen siler, skriver han, lysegrønt filtreret gennem to lag glas ned på de bærende vægge. Ud over praktisk dagsbelysning bliver resultatet, kunne man også sige, en slags undersøisk Atlantis, lyslevende midt i Kongens nye og moderne København.

Lyset som naturkraft er moderne motiv i samtidens symbolistiske billedkunst, både som mystisk og som hygiejnisk kraft. Som når billedhuggeren Rudolf Tegner i sin kolossale hyldelse til lægen Niels Finsen, 1905, lader sin store figurgruppe »Mod Lyset« dreje opad og bade sig i helsebringende stråler.

På et uoverdækket bytorv er det tårne og kirkekupler, der i al slags vejr trækker forbindelsen fra det dagligdags til det helligdags, fra jordeliv til himmelsk fryd. Men i det overdækkede rum, Rådhusshallen fra o. 1900, kan det indrammede ovenlys aflæses som besværgende anråbelse af højere kraft.

Bagbygningens panoptikonrum har også moderne glastag over det vikingagtige Valhalla.

Snit og plan er reproduceret efter Rådhusbogen fra 1908.

En særlig installation, den åbne paternoster-lift, førte ansatte og besøgende i Rådhuset lodret igennem den vikingeagtige bagbygningens åbne etager. Evighedselevatoren er siden afløst af en mere almindelig, men det var morsomt at se kroppe komme til syne og forsvinde, op og ned, de mange år transportbåndet kørte i den røde dekorerede panoptikonfløj under det smallere ovenlys.

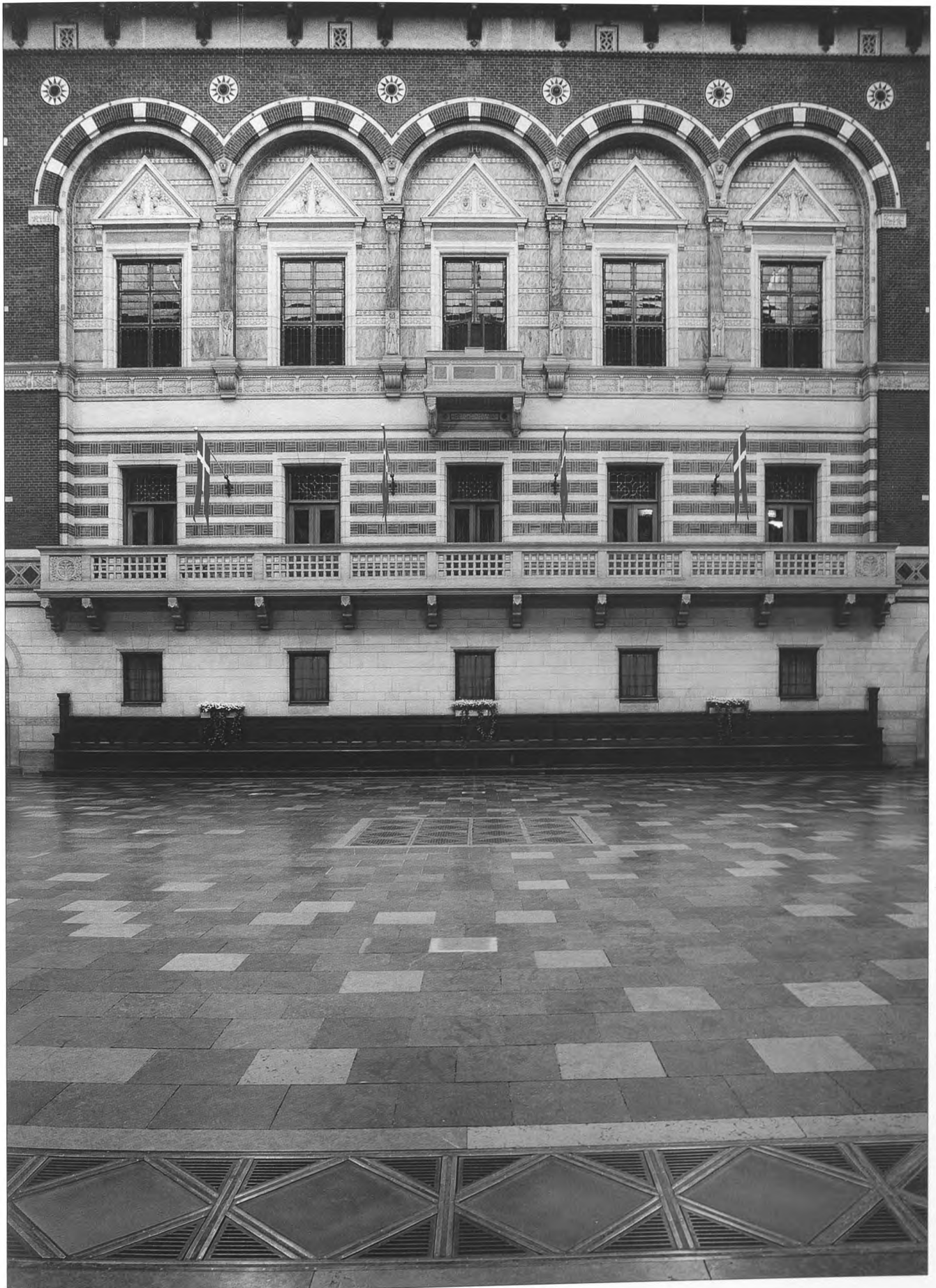
Bagindgangen, som den lidt nedsættende kaldes, giver adgang til Rådhusets mere prosaiske kontorer omkring den fine havegård. De repræsentative og overordnede funktioner foregår på anden sal i mellembygningen, hvor først og fremmest Borgerrepræsentationen har sin mødesal, og ud mod Rådhuspladsen, hvor Festsal og magistratskontorer fandt plads.

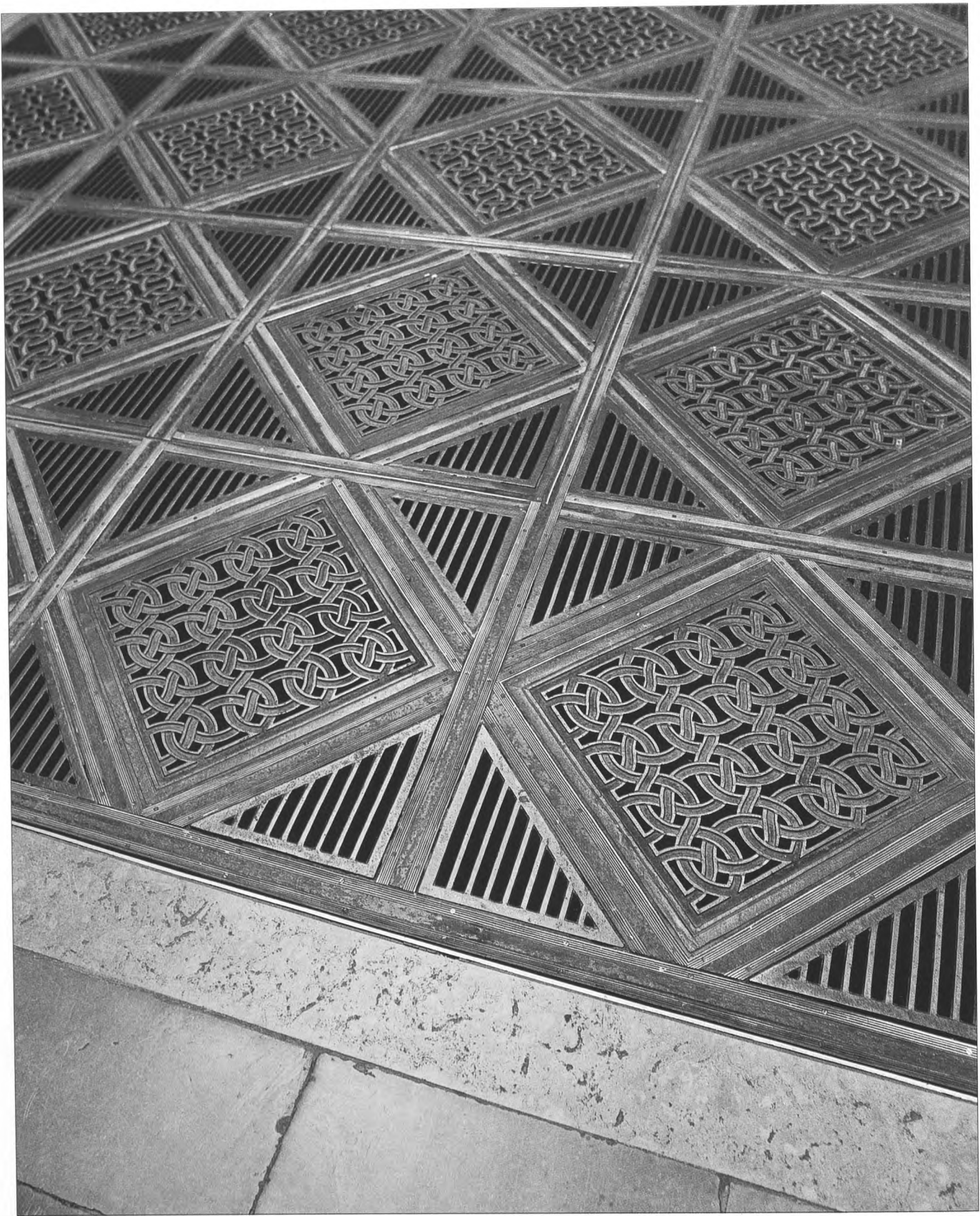
Imellem fløjene med de to monumentale rum er det, at Rådhus-hallen spænder sit glastag ud. Så når buegangen rundt om hallen ligger hævet og ikke i stueetagen, er det netop for at lagdele den finere og den mere dagligdags fordelingstrafik.

Både hal og gange genlyder på alle tider af døgnet travlt, men dæmpet af bevægelse og trin på sten eller terrasso, til afdelinger og kontorer, bryllupslokaler eller pressemøder, morgenrensning, udvalgsarbejde og torsdagsaftenernes samlinger i byrådet.

Det er et markant hus, på én gang bundet i sin maleriske fremtræden og moderne for sin tid, lige ud ad landevejen i en praktisk disponering af rum og forbindelseslinjer, der er så regulær fra første skitse, at funktionsskemaet lægger det tankemæssige fundament for bygningens illustre overtoner.

Rådhus-hallen er en usædvanlig blanding af det indvendige af et palads, og en plads mellem palæer med buegange og altaner.

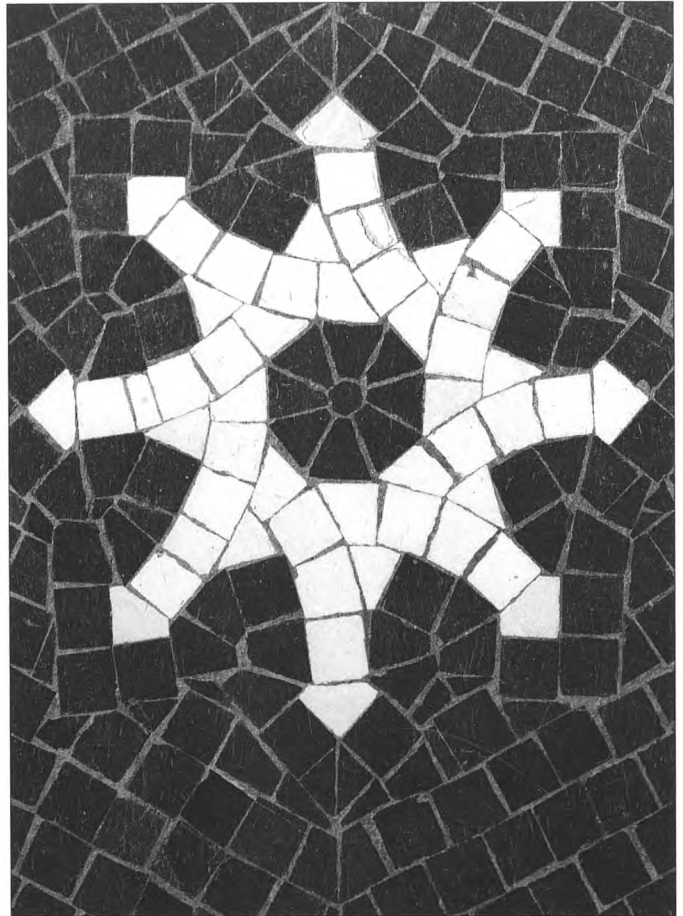
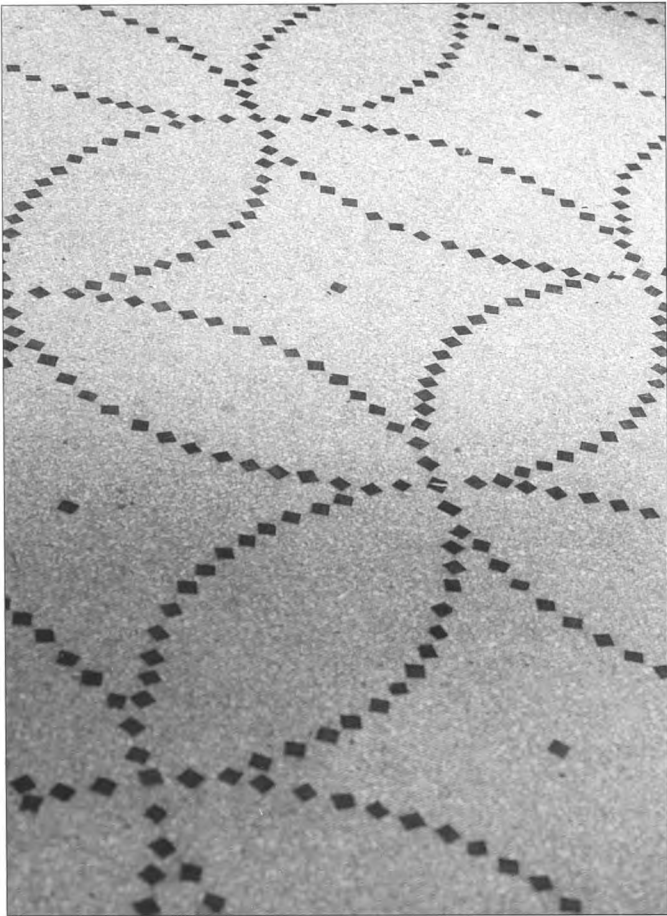

Messinglister og riste indgår i gangarealerne over hele huset, omhyggeligt arkitekttegnet i snørkler og geometriske mønstre.

Mosaikker, terrazzo og kalkfliser er med til at gøre huset pynteligt og festligt, men også så slidstærkt og gedigent, som kravet er til en offentlig bygning.

Varmerør fra kedelhuset bag brandstationen blev ført underjordisk frem til Rådhusets kælder, der fungerede som udvekslingskammer for opvarmning og ventilation. Derfra blev luften gennem kanaler i murværket trukket op til vægriste i husets enkelte kontorer og sale.

I kedelhuset havde Politiet hestestald. Den fungerer nu som værksted for Rådhusets teknikere, og det gamle kedelrum er efter fjernvarmen indrettet til arkiv og lager.

VORE DAMER

ansat på Rådhuset

Som vor overskrift lyder, skal den under ét omfatte alle de damer, der har fået foden indenfor i vort store nye Rådhus, enten det nu er for at klatre højt op ad embedstigen eller det er med mindre ærgerrige mål, men dog i håb om fast ansættelse og pension, hvis ikke livet giver dem andre chancer.

Går man rundt i Rådhusets lange lyse og smukke gange med dør ved dør, får man et indtryk af, hvor vældig og mangfoldig en organisme Københavns Kommunes administration er, hvori Rådhuset er det store knudepunkt, hvor trådene fra alle Kommunens institutioner, hospitaler, skoler, børnehjem, gamle hjem, fattigvæsen og meget andet løber sammen. Rådhuset er som en mægtig bikube, hvor kontor ligger ved kontor i mange etager bygningen igennem og hvortil der hver dag strømmer hundreder af mennesker for at gøre dagens arbejde.

(...)

Går man en sommerdag gennem Rådhushaven, møder man ofte en rad af unge, fornøjede barhovede damer med deres frokostpakker; det er unge piger fra Rådhuset, der indtager frokosten i det frie. Og det bliver de ved med til langt hen i efteråret, når vejret blot er godt og der er lidt sol på himlen.

Men også inden døre kan Rådhusets arbejdende mænd og kvinder indtage deres frokost under hyggelige forhold i Rådhusets restaurant nede i kælderen. Imidlertid er lønningerne jo ikke så svimlende, at de unge damer hver dag kan gå ned og spise varm mad eller drikke kaffe, men må leve på den medbragte frokostpakke, som de så må fortære på deres respektive kontorer, når det er for koldt at gå udendørs; thi Rådhuset kan ikke også levere særlige frokoststuer til de ansatte mennesker; det ville tage for megen plads. Og plads er der ikke noget tilovers af i det store hus, så stærkt som byen og den kommunale organisation vokser og kræver mere og mere rum.

(...)

I det store ekspeditionskontor bærer en ung dame den dragt, det tækkelige kontorovertræk, som Rådhusforvalter Nyrop-Larsen helst ville se damerne klædt i. Imidlertid vinder Rådhusforvalterens ønske ikke absolut anklang, ikke engang på hans egne kontorer, og de unge damer får jo nok lov stadig at klæde sig moderne og efter deres smag, hvad der jo sætter en hel anden kulør på ensemblet.

Fornøjeligt og broget virker damerne mellem mændenes mørke silhouetter, og samarbejdet mellem mænd og kvinder går tvangfrit og elskværdigt.

(...)

Der er ingen tvivl om, at dette samarbejde virker anspændende, især når de to køn arbejder på ens vilkår. Og der er en gradsforskel i tonen og velværet på private og offentlige kontorer – der er ligesom en mere tryk og tilfreds stemning over de sidste og da navnlig i vanskelige tider som vore.

Selv om lønnen går ned ved dyrtidstillæggets svinden, ved enhver dog hvor meget det kan gå ned og ser sin fremtid rolig i møde, mens der i masser af private virksomheder hænger opsigelser, lønned sættelser og forlængelse af arbejdstiden som trusler over hovedet i disse arbejdsløshedstider.

(fra: fjortendags-bladet Vore Damer,
2. nov. 1922, sign. V.Sv.-P.)

BALLADE I BR

Alfred Wassard, borgmester,
Mag.4.afd, 1962-78, medl. af BR (kons.) fra 1943:

I mine unge år på Rådhuset var det uhyre sjældent, at der var ballade på tilhørerpladserne i Borgerrepræsentationen, og i så fald greb håndfaste rådhusbetjente ind, eller formanden suspenderede mødet, indtil der var tilvejebragt ro.

På et møde i begyndelsen af 1950 var der en situation, som Berlingske Tidendes tegner Herluf Jensen fik lejlighed til at kommentere i en af sine aktuelle tegninger, som han kaldte »Af en lille mands Dagbog«. Denne tegning kunne se ud, som om tiderne allerede dengang var, som da BZ'erne i 1980'erne kastede wc-kummer i hovedet på politiets folk eller som da VS-tilhængere i 1983 trængte ind i BRs mødesal og besatte den.

Men alene det, at Herluf Jensen tegnede situationen dengang, viser, at det der skete, var noget ganske usædvanligt. Årsagen til balladen i 1950 var, at den kommunistiske gruppe havde stillet forslag om en betydelig forhøjelse af det budgetterede tilskud til arbejdsløse brændselsindkøb. Inger Gamburg fra Kvindeligt Arbejderforbund var kommunisternes ordfører, og hun fyrede godt op under ophidselseskedlen med den for hende karakteristiske meget saftige sprogbrug, og det virkede på tilhørerne. Hun brugte ord og vendinger, som normalt ikke ville blive tolereret i den pæne BR.

Hun sagde en masse om at 'skide i bukserne' o.l. og fik naturligvis formandens påtale adskillige gange, men blev hujende akkompagneret af den overfyldte tilhøverbalkons arbejdsmænd og havnearbejdere, der lovede BR-medlemmerne, at de nok skulle få enden på komedie.

Det endte med, at tilhørerne, en anden type end nutidens ungdommelige ballademagere, blev udvist. Men jeg skal ikke nægte, at jeg under Inger Gamburgs tale faktisk sad og glædede mig til at læse, hvad hun nøjagtigt havde sagt, når jeg fik det trykte stenografiske referat af forhandlingerne. Det skulle blive interessant at se, om der fandtes stenografiske tegn for en del af hendes gloser.

Stor var min skuffelse, da referatet kom. Hendes grove og sjofle ord var blevet pudset og plejet, så man kunne tro, at det var en hofdame, der havde holdt talen. Ved den lejlighed tabte jeg troen på, at man altid kunne henviser til det stenografiske referat, når man ville bevise, hvad der var sagt.

(fra A.Wassards erindringer:
»Det søde og det sure«, 1986)

Borgerrepræsentationens mødesal er en festlig ramme om demokratiske forhandlinger. Forsamlingen har en formand, og indtil 1937 havde institutionen også en folketingsudpeget Overpræsident, som da blev erstattet af Overborgmesterembedet. Borgmestrene fordeles efter forholdstal, og Overborgmesteren efter flertal i Borgerrepræsentationen. Flere kendte danske ministre, som Poul Møller og Thorvald Stauning, har optrådt i såvel Folketing som Borgerrepræsentation.

MESSING OG BRUNE MØBLER
LYS OG MØRKE I RIDDERBORGEN

DER FINDES inden for Nyrops mange møbler til Rådhuset et hierarki, der svarer til brugernes rang og titel, men ingen magtsymboler, hverken i møblernes helhed eller i deres detaljer. De er alle primært gjort til nytte« – skriver arkitektprofessor Arne Karlsen i sit værk fra 1990 om »Dansk Møbelkunst i det 20. århundrede«. Og han citerer Martin Nyrop for at lægge kunstnerisk vægt på håndværk og konstruktion, når han som arkitekt »skal sætte skik på en ting.«

Karlsen fremhæver, at Nyrops møbeltyper er velkendte, men mindre prestigebetonede end andre arkitekttegnede møbler fra andet offentligt byggeri i Nyrops samtid, og gennemgår Rådhusets mest gængse. Skriveborde og skabe, der er udført af massivt fyrretræ. Og bænke eller stolene af bejdet bøg. I hovedkonstruktion og rygprosser tager de udgangspunkt i den traditionelle danske Brøtterup-stol. Bordpladerne er beklædt med grøn linoleum omgivet af en påskruet kantliste, og stolesæderne er betrukket med jernbanefløj.

Alle detaljer er formet, så de modstår slid, fremhæver Karlsen. Skabenes yderkanter er forsynet med en kraftig afrundet profil, »der dels modstår stød, dels gør det nemmere at stille elementerne tæt sammen på ujævnt gulv, uden at unøjagtigheder i opstillingen springer i øjnene« – forklarer han.

De diskrete dekorationer er knyttet til møblernes vandrette led, også i lågernes fyldinger, hvilket samtidig er en snedkermæssig forenkling, når det gælder hjørnesamlinger.

Bogskabe er delt i over- og underskab, hvad der letter transporten ved interne flytninger. Og kontorskabene er hævet på bukke, så det dels er nemmere at vaske de ensfarvede linoleumsgulve langs væggene, dels giver mere bekvemme højder at tage de nederste arkivkasser fra.

Martin Nyrop tegnede selv møblerne til Rådhusets kontorer og repræsentationslokaler. Især reoler og arkivskabe, pindestole og bænke er udformet efter enkle håndværksmæssige principper.

Nyrops rådhusmøbler er yderst prunkløse og nøje udformet i overensstemmelse med rummenes karakter.

Det gælder også de store fajancevaske, frit fremme på gangene som sanitære kildevæld. De har gyldne messinghaner og flisefelter på væggen til at opfange sprøjt fra gulvklude og spande.

Og »Spar ei men spild ei« – lyder Nyrops mantra præget ind i kontorhåndvaskenes overkant.

Lyskilderne er elektriske og fra et meget tidligt stadi i glødelampebelysningens historie. Pærerne hænger samlet i klaser eller bundter under en dekoreret jern- eller messingskål, og til hindring af blænding er rundt om bordlamperne hængt en slags korte silkegardiner ned fra kanten af skålene. Det hensyn er ikke taget ved højthængende uafskærmede lamper i hallen eller mødesalen. Der er endnu tyve år til, at Poul Henningsen opfinder PH-lampen.

Men der er rundt i huset justerbare hængelamper og messingstandere til læse- og skrivepladser, med kegleformede hvide og grønne glas- eller porcelænsskærme. Alt i alt mellem 1500 og 2000 lampeenheder til oplysning af de nye rum.

Nyrop har en uslukkelig trang og lyst til at udsmykke og ornamentere, men åbenbart også en forstilling om derved at gøre bygningsrum og genstandes udtryk mere ægte og tidssvarende end de interiører, han beskriver i Den tekniske Forenings tidsskrift, 1888-89, her citeret efter Lise Funders Nyrop-bog fra 1979:

»Den samme honnête ambition, som tillader og begunstiger, ja begejstres over sådanne ting som falske dameskrivepulte, bogskabe og opretstående fortepianoer, der over for gæster giver ejeren et anstrøg af musikalsk og boglig dannelse, men når de fremmede er gåede, viser sig at være til at slå ud og bruge som servanter og senge, med indelukkede, beklumrede dyner indeni – samme tænke-måde har sin rigelige andel i vor tids fleste nybygninger, der skabe sig til, som om de vare paladser, men netop blive mindre og elendigere ved den påtagne maske; hvor salondøre, klosetdøre og døre til elevatorer alle gøres ens højfornemme med gipsornamenter over indfatningerne, så at afskedtagende gæster tage fejl og må betragte det hele som et held, når tilfældet giver dem klosetdørens greb i hånden, frem for at falde ned gennem elevatoren.«

Den slags faldgruber prøver han at undgå, men kontorernes varmluftriste er dog dekoreret på en mere ambitiøs måde, end vore dages udluftninger og ventilationsindtag. Nyrops specialfremstillede dørgreb og skabshængsler er også mere eventyrlige end senere generationers. Der er tydelig forskel på Arne Jacobsens senere rådhusinteriører i Århus og Nyrops ældre i København, selv om lysten til at gennemdesigner alle detaljer og lamper og gørtlerarbejde er lige vidtgående.

Det gælder naturligvis også indretningen af de repræsentative rum. Både Festsalen og Borgerrepræsentationens Mødesal er i Nyrops udgave pragtværker med baldakiner og tekstiler og dekorede bjælker. Og de to monumentale trapper til salene forbereder smukt den opadstigende til festen eller forhandlingerne.

Hertil hjælper i dagtimerne også lyset udefra, reflekteret på trappernes hvælvninger og siet gennem andre buer og flader. Hele huset er, som et arkitektonisk træk, der måske er vigtigere end alle udsmykninger, moduleret efter lys og mørke som klodser af ægte ridderborg.

Vindeltrapper er skåret ind, og visse hjørner i huset bælgmørke, men altid med lokkende udsigt til hvide gangvægge mellem dekorede buer over kontordørene. Og hvis Rådhushallen lysmæssigt er et flimrende Atlantis, så er panoptikongangen i bagbygningen ren og skær fjordbund med sit matte ovenlys og sin gule tang under balkonerne.

Gange og trapper borer sig ind i billedborgen. Og det elektriske lys er afskærmet med eventyrlige messingskærme i blomsterfaconer.

Rådhusets festsal er et meget festligt rum at være gæst i. Ikke kun på grund af rådhuspandekagerne med appelsincreme og abrikoskompot (har man lov at gætte, recepten er nemlig hemmelig!), men først og fremmest fordi stemningen af ridderborg og danske byvåben, rigsvåben, guld og blomsterornamentik er så gennemført i farvevalg og herregårdsfaconer.

Her modtages udenlandske statsoverhoveder, konger, præsidenter og byens særlige gæster. Men også håndboldpiger, delegationer og kongresser bliver budt velkommen eller fejret som tak for en æreværdig indsats.

DOBBELTRIFLET TRETÅRNET

Birgit Jørgensen,
linnedstueassistent:

»Jeg møder tidligt, for at kaffeservicet kan være klar til de første morgenmøder...«

– Hvor meget porcelæn råder du over?

»1600 par kaffekopper, og 1280 flade middagstallerkener...«

– ...og hvor mange dybe?

»Så må jeg have fat i lagerbogen, øjeblik! - 500 dybe. Og så 1400 små frokosttallerkener til stående buffeter.«

– Nu hedder det ganske vist linnedstuen?

»Ja og vi har også både duge og servietter, men dugene er ikke så store nutildags, som de gamle damaskers på syv meter. De er hugget op, og vi lejer mange duge uden for huset. Men den runde kongedug, med mellemværk og blonder, den vasker og stryger vi selv.

Vi har også de gamle gardiner, røde til den ene side af huset og lyse til den anden. Men det står afdelingerne mere og mere selv for. Og så har vi nogle ruller silketapet liggende, efter de gamle for-tegninger med granatæbledekoration. Og viskestykker. For vi vasker selv sølvtøjet op i hånden, dobbeltriflet...«

– Dobbelttriflet? Så forsvinder der vel en del ved modtagelserne?

»Ja noget, måske fordi nogen i årenes løb har taget fejl af vores kommunale stempel og så tretårn-mærket, for det er kun plet!«

– Og porcelænet er musselmalet?

»Ja. Fade, sovseskåle, sennepskrukker, kander til eddike, hvis der er gule ærter på programmet, lysestager, cigarbægre, og blondeporcelæn til kongebordet.«

– Hvad mere?

»Serveringsforklæder, bordfilt, lurblæserklædninger, nissetøj til tænding af juletræet på Rådhuspladsen - messingstænger og røde løbere til finere modtagelser...«

– Og det står altså blandt meget andet i din lagerbog?

»Ja, så det ikke går i glemmebogen!«

– Syer I også selv?

»Lægger uniformsbukser op og ned, ja. Og reparerer flagspidser, når de er blevet lidt for trevlede, men ikke så slidte at de skal skiftes ud. Vi passer godt på tingene! Porcelænet bliver også kontrolleret for skår efter hver modtagelse, og slebet hvis det ikke er alt for synligt.«

(samtale med AdW, april 05)

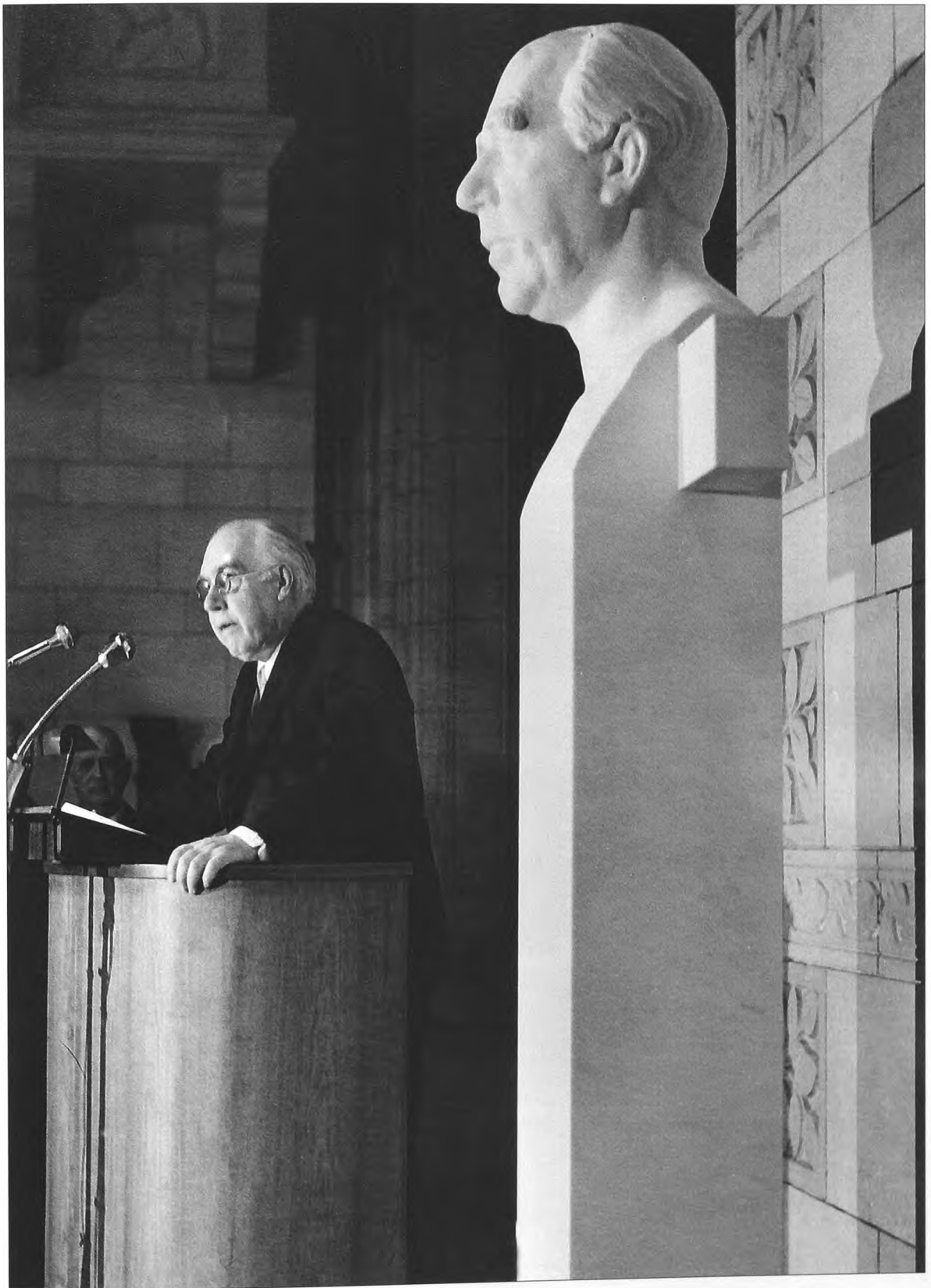
Her er dækket op til magistratsfrokost i 1922, med øl på bordet og hvide forklæder behørigt i baggrunden.

Kongebordet, eller i Margrethe d.2.s regeringstid Dronningebordet, er overdådigt pyntet med gennembrudt dug, porcelæn og sølvopsats. J.F. Flindthof har fotograferet herlighederne i 1928.

Den britiske dronningegemal Prins Philip under modtagelse i Rådhusets festsal, 1957. I baggrunden Dronning Ingrid.

Den danske atomprofessor Niels Bohr taler som hædret borger ved afsløringen af sin egen portrætbuste i Rådhushallen, 1959.

Overborgmester Egon Weidekamp tager i 1983 mod BZ'erne i sit eget kontor. Fot. Henrik Saxgren.

Kommunisten Thøger Thøgersen maner foran Rådhuset til besindighed i Wall Street-året 1929.

Valg til Borgerrepræsentationen i 1925.

Olympiadeltagerne fra 1948 modtages i deres rød-hvide dragter. Fot. Elfelt.

Da Overborgmester Urban Hansen i 1976 efter tredive år overlod stillingen til Weidekamp, udtalte han til de kommunale funktionærers blad Absalon om beskæftigelsen i den offentlige sektor: »Vi har flere ansatte end noget andet EF-land. Skal vi være kedede af det? Dels er det jo udtryk for, at vi har en højere grad af solidaritet end de fleste, og dels at fællesskabet spænder fra vugge til grav og omfatter både sociale, kulturelle og tekniske anlæg i langt større udstrækning end andetsteds, hvor man i stedet lader religiøse, kommercielle eller private instanser løse opgaverne eller lader dem ligge.«

Fra 1928 til Overborgmester Jens Kramer Mikkelsens afgang i 2004 er hovedstaden vokset til 770.000 indbyggere i 1950'erne, faldet til 460.000 i 1990 og vokset igen til over en halv million ved årtusindskiftet 2000.

Kronprinseparret Mary og Frederik modtages på Rådhuset i 2004 af overborgmester Jens Kramer Mikkelsen. Fot. Mikael Hjuler.

TRE GENERATIONER

Stig Zachariassen, tidl. vagtmester:

»Vi laver sådan set alt det, de andre ikke laver - indkøb af vin til de store modtagelser eksempelvis...«

– Og hvor mange kolleger har du styr på?

»Fjorten. Det inkluderer også linnedstuen...«

...som dækker op, når der er modtagelser. Skal du så kontrollere borddækningen?

»Nej det finder damerne ud af sammen med arrangementsformanden! Og det er altid klar til tiden.«

– Er I så i galla?

»Vi har vores pæne sorte uniformer på, med blanke knapper. Og serveringsdamerne er i sort med hvidt forklæde. Enten damer her fra huset, kontorpiger, rengøringsdamer og kvindelige betjente, eller tjenere udefra.«

– Hvor længe har du været ansat i huset?

»Siden 1977...«

– og inden da havde din far arbejdet i kommunen. Og din farfar?

»Siden 1930'erne, her på Rådhuset.«

– Hvad var din farfars baggrund?

Sønderjyske skolebørn på besøg i København 1939 trakteres med varm chokolade mellem søjlerne på balkonen i Rådhushallen.

»Han var brødkusk. Og jeg er uddannet elektriker, men i 1970'erne var der ikke så meget at lave i branchen.«

– Hjalp det så på ansættelsen, at de gamle havde beredt vejen?

»Der kan man ikke udelukke.«

– Er der forskel på dengang og nu?

»Vi er halvt så mange, som da jeg startede. Så det er blevet en anden arbejdsplads, stemningen har ændret sig.«

– Mere stresset?

»Det kan man godt sige. Men dengang kunne det også være kedeligt at sidde en hel dag på betjentstuen og vente på job et eller andet sted i huset.«

– Er det ren rutine at line op til fester og modtagelser?

»Det har det ofte været, men jeg tror det ændrede sig med Kulturbyåret i 1996. Jeg havde ikke troet, at jeg skulle opleve, at der klatrede optrædende rundt på vores pæne mure i hallen. Med en helt anden slags lys rigget til i loftet. Men det var spændende, og altså også mere vildt end vi har været vant til.«

– Hvad går en ledende vagtmesters tid med, når han ikke er på sit kontor men til møde ude i afdelingerne?

»Miljøcertificering, kontraktstyring og balanced scorecard. Man kan godt ønske sig lidt bedre tid til de almindelige opgaver, indimellem...«

(samtale med AdW, marts 05)

Og statsminister Thorvald Stauning giver de unge sønderjyske gæster manende ord med hjem til landsdelen. Til højre for Statsministerens grå bowler Københavns myndige skoleborgmester Ernst Kaper.

GRANITDYR OG MASKEPIL
RÅDHUSET OG ANDERS BUNDGAARDS FIGURER

VAD LAVER isbjørne i granit på taget ud mod Rådhuspladsen? Eller to grofthuggede hvalrosser ved bagindgangens port?

Nyrop mente selv, direkte adspurgt i Berlingske Tidende, juni 1898, at de i et delvist atlantisk sørige som Danmark til en afveksling kunne være lige så prydelige som løver og sfinxer, og at der i øvrigt var mange andre havvæsener til stede i bygningen.

Det fik iflg. Francis Becketts store Rådhusbog den således oplyste avis-spørger til, stillet over for husets hær af havmænd og -koner, krabber, stenbidere og søstjerner, at anbefale en saltvandsbadeanstalt i kælderen, men for himlens skyld uden at det måtte gå ud over Rådhusets påtænkte skænkestue.

Søgangen kan igen bringe det grønne katedralglas i erindring, som har udgjort Rådhushallens ovenlys, og som stadig kan ses i enkelte glaspartier rundt om i huset.

Anders Bundgaards aggressive havfolk som små vagter ved den ene af Rådhusets sideporte har fiskeagtige næsebor og skæg som finner.

Hovederne over hjørnebænkene mod Rådhuspladsen har, mere bymæssigt, råbende gadesælger-munde med tunger som både skille-mønt og skrubbtudse. Og de portrætterede vinde på hjørnetårnene hareskår som gnavende nordenvind eller negermund som den varme søndenvind. Nordøst er forkølet, og vestenvinden piber med fløjtemund.

Stenhuggerne i Rønne gav en række hoveder placeret under vinduer og karnapper navne. Nogen er portrætter af bygningens håndværkere og arkitekter. Andre, som Fløjtekarl, Bankbudet og Onkel Jørgen, hentet blandt byoriginaler, men modelleret af Bundgaard til hugning i det grove materiale.

De fleste kontrafajer har store fremadvendte ører. Enten som markante ornamenten i arkitekturen, eller for at symbolisere de rådgivendes særlige lydhørhed over for byens borgere. Men nok først og fremmest for at fremmane en grotesk dansk virkning, i stedet for gargouiller og uhyggelige gotiske fabeldyr.

Nyrop var ikke alene om at aktualisere middelalderlige væsener. Med jernbanestationen St.Pancras fik London et moderne nygotisk trafikcentrum allerede omkring 1870, hvor søjlekapitælerne ikke er smykket med heraldik og helgensymboler, men med jernbanefunktionærer i uniform, signalkift eller lokomotiver.

Billedhuggeren Anders Bundgaard (1864-1937) henvendte sig selv til Martin Nyrop for at få job som udsmykkende kunstner. Han var uddannet på Kunstakademiet hos den norske, internationalt orienterede billedhugger Stephan Sinding og fik efter sit første udkast til et Gefion-springvand på Frederiksberg tilkendt rejsestipendium, blandt andet med det gamle Ægypten som mål, hvor han beundrer de historiske granitskulpturer. Ved hjemkomsten opsøger han Nyrop i tegnestueskuret på Rådhusets byggeplads:

»De er naturligvis for fin til at hugge i granit, sagde Nyrop, det er jo alle disse kunstnere. Jeg havde ellers nok brug for at få lavet noget rigtig godt gedigent arbejde i det materiale. Tonen lød efter et afslag, så Bundgaard gik temmelig slukøret sin vej igen; men efter et par dage kom der brev om, at han kunne komme og tage fat« – beretter sønnen J.A.Bundgaard i Politikens Kronik 13.4.1938 og fortsætter længere henne:

»Det var noget helt nyt, Nyrop ville have lavet. Alene det at hugge skulptur i granit var noget uhørt. Stenhuggerne på Bornholm, hvor det øvrige arbejde til Rådhuset blev lavet, erklærede det simpelthen for umuligt. Det mente Bundgaard nu slet ikke, og efter aftale med Nyrop tog han i sommeren 1893 over og viste dem, hvordan de skulle bære sig ad - og så kunne de.«

Men:

»Så var jo hovedformen angivet af arkitekten, og det var umuligt at lave fri naturalistisk skulptur. Men det var heller ikke hovedsagen for Bundgaard. Det var blot det, at finde udtryk for sin levende personlighed i sten eller metal. Når han skabte en figur, havde han

altid følt sig fristet til først at tænke på blokken den skulle laves i. Det var materialet, han i første omgang arbejdede med. Og at stenene skulle sidde et bestemt sted i en bygning, kunne kun være en fordel, fordi der er liv i en bygnings masse. Samspillet af murenes længde og højde og retning, af hullerne, der fører ud eller ind i bygningsklodsen, er netop kræfter, som billedhuggeren kan arbejde med, så hans former af sig selv får den vægt og betydning, som Sinding troede, han kunne give dem ved en teatralisk opstilling eller et dybsindigt emne« – forklarer sønnen J.A.Bundgaard også i sin kronik, der ligesom andre citerede artikler er fundet i Sigurd Schultz' udklipsarkiv på Danmarks Kunstbibliotek.

I sine egne optegnelser til Weilbachs Kunstnerleksikon skriver Bundgaard, at han har følt sig hånligt behandlet af sine billedhuggerkolleger, som mente, at han mekaniserede kunsten ved at bruge tryklufthammer til granit, indtil de selv tog ved lære.

I det hele taget følte han sig aldrig særlig værdsat. »Under jorden kan jeg vel få at være«, citeres han for at have sagt om sit Tingbæk-projekt »med et lune, der kun var alt for tynd en skal over et ulmende misnøje.« Det er signaturen Shamrock, der skriver nekrolog i Nationaltidende 21.9.1937:

»Tingbæk, fødeegnen, var altid i hans tanker, som nok dér kunne finde den hvile, de ledte om andetsteds. Der kunne han realisere en drøm, der mere end alt maler mennesket Bundgaard: I Tingbæk Kalkgruber kunne han slæbe sine værker sammen til et trodsigt privatmuseum i gips, selv det mægtige Gefion.«

Og: »Børnene og de barnlige sjæle vil altid elske denne Danmarks eneste fos med dens kolossalfigurer.«

Måske er det Brygger Jacobsens holdning, der nager Bundgaard. Bryggeren henviser samtidig kunst til bygningsudsmykning, mens museernes og glyptotekernes samlinger skal tage sig af det æstetisk opdragende moment.

En granitdrage snor sig ned ad trappen fra Rådhushallen til grønnegården. Og glubske hunde er i kort snor ud mod Rådhuspladsen. Dramatiske figurer i modstrid med den lidt latterlige politibetjent på et af bygningens hjørner. Han ligner en udstillingsfigur i et herremagasins vindue, mente samtiden. Se de følgende sider.

»Men«, fortsætter Shamrock, »er børn og barnlige sjæle ikke et begreb uden for tidens strøm? De har altid været der og vil altid være der. En verden uden ville være en umenneskelig verden. Derfor skal man også være forsigtig med at sige, at en kunstner som Bundgaard, hvis sjæl var og blev barnlig mere end nogen andet, at han hører fortiden til.«

For i kampen mod sine underjordiske fjender, som han kaldte dem, blev hans sårbare sind besk – han væbnede sig med »en forbløffende blanding af galde og munterhed, som man kunne tænke sig, at en ase ville være det i et Bundgaardsk Valhal.«

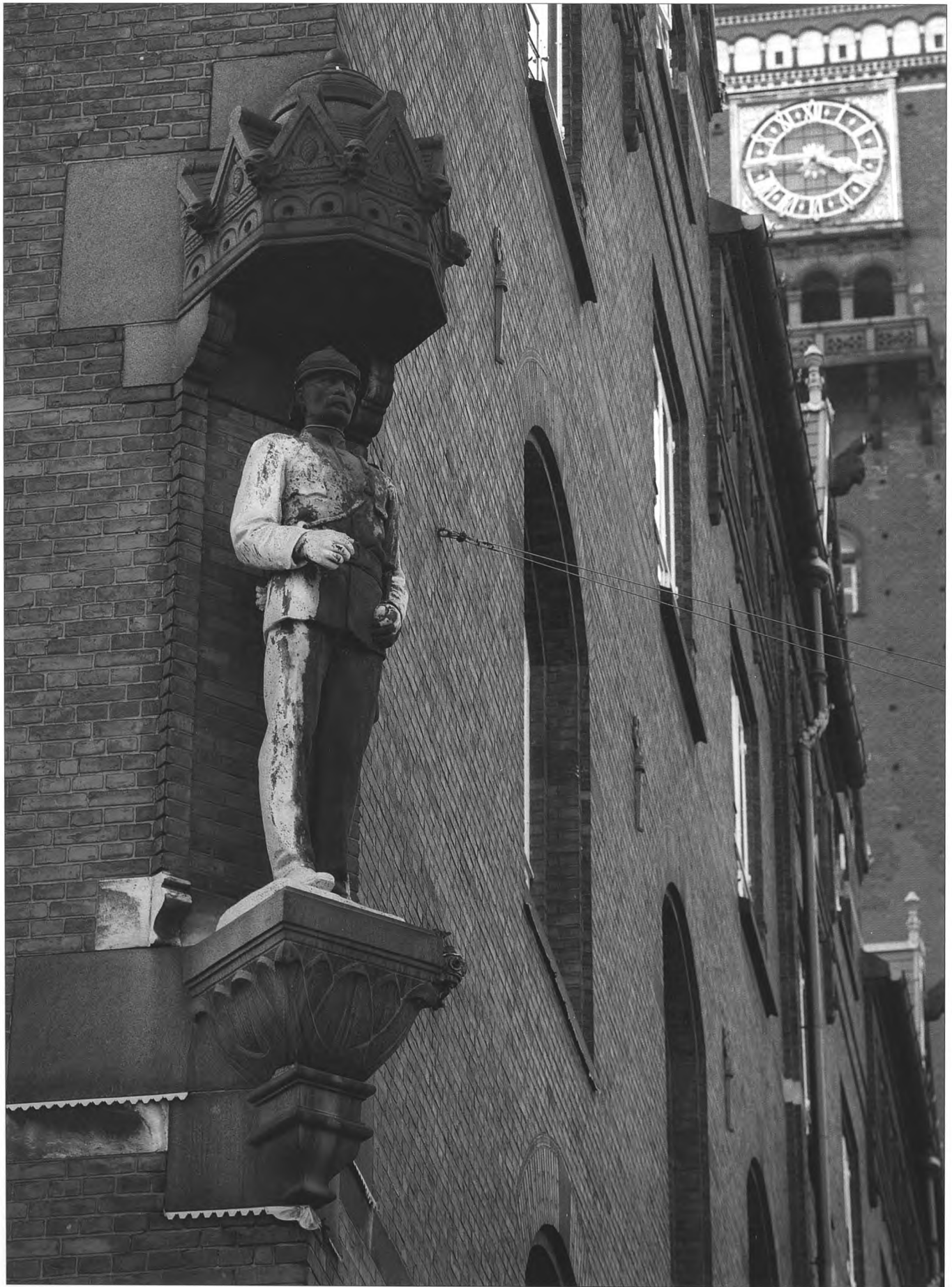
Anders Bundgaard hørte til en kunstnergeneration, som kom til at udgøre en jysk bevægelse i hovedstadens kulturliv: forfatterne Jakob Knudsen fra Aggersund, Johs.V. Jensen fra Himmerland, Jeppe Aakjær fra Salling, Johan Skjoldborg fra Hannæs og Thøger Larsen fra Lemvig.

Arkitekten Nyrop kommer fra Holmsland Klit, og billedhuggeren Anders Bundgaard fra Rold og Rebild, med stampende Cimbrertyr i Ålborgs moderne gadegennembrud, og trækokser ved Københavns Toldbod, hvorfra andre jyder samtidig emigrerede til USA for at søge lykken.

Litteraturprofessor Vilh. Andersen, der karakteriserede den jyske forfatterkreds som romantisk-realistisk kårede hjord- og hyrde-drenge, havde også sans for sin ungdomsven Bundgaards indsats. For det første hører der til en ordentlig borg altid en isbjørn som vagtstyr, skriver han, med henblik på Rådhusets omdiskuterede tagudsmykning. For det andet har han oplevet Bundgaard som rejssende i Rom ved århundredskiftet 1900, skriver han i sine minderord, Nationaltidende 24.9.37:

»Bedst af vore kunstvandring er jeg en dag, hvor han førte mig hen til et sted, hvor han ville vise mig noget, og ligesom vejrede sig derhen gennem en vrimmel af smågader. Det var Fontana della Tartarughe ved Palazzo Mattei, brønden med skildpadderne, der havde lært ham mere end Fontana Trevi« – og understreger dermed den barokke grovhed i Bundgaards arbejde.

Hvornår blev De klar over, at De ville være billedhugger? – spørger signaturen Talib Anders Bundgaard i Berl.Aften 5.2.31.

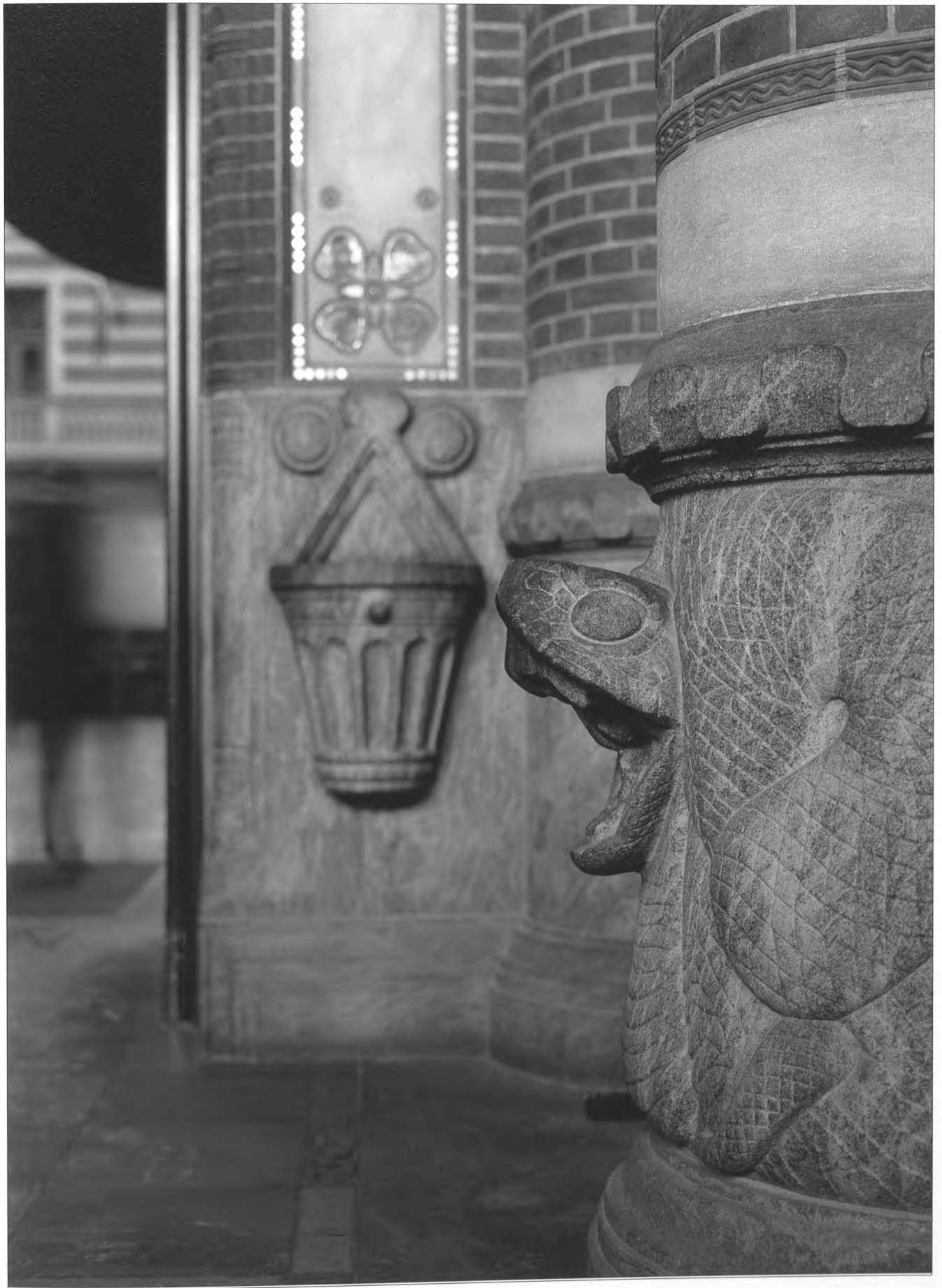
»Som barn anede jeg ikke engang hvad billedhuggerkunst var, men jeg tegnede og klippede silhouetter med det resultat, at jeg måtte væk hjemmefra. Det var nemlig ikke folks allerfineste side, jeg valgte at afbilde, og mine karikaturer gjorde naboerne så rasende, at det var nødvendigt at få mig væk fra egnen. Jeg blev næsten smidt ud, jeg måtte flygte for naboernes raseri.«

Han starter sin karriere i København som billardmarkør og skærer hoveder af de firkantede kridtstykker, så det bemærkes af arkitekter og kunstnere blandt stamgæsterne i Klosterstræde-kafeen.

At tælle er at snitte eller skære, og: »Faderen, husmand Jens Christensen, var også træskomand. Om aftenen når han sad og tællede træskoene til og børnene lå på gulvet under tællestolen og legede med spånerne, fortalt han eventyr om trolde og historier om krig, og tit sang han« fortæller sønnen J.A.Bundgaard i sin kronik fra 1938. Og:

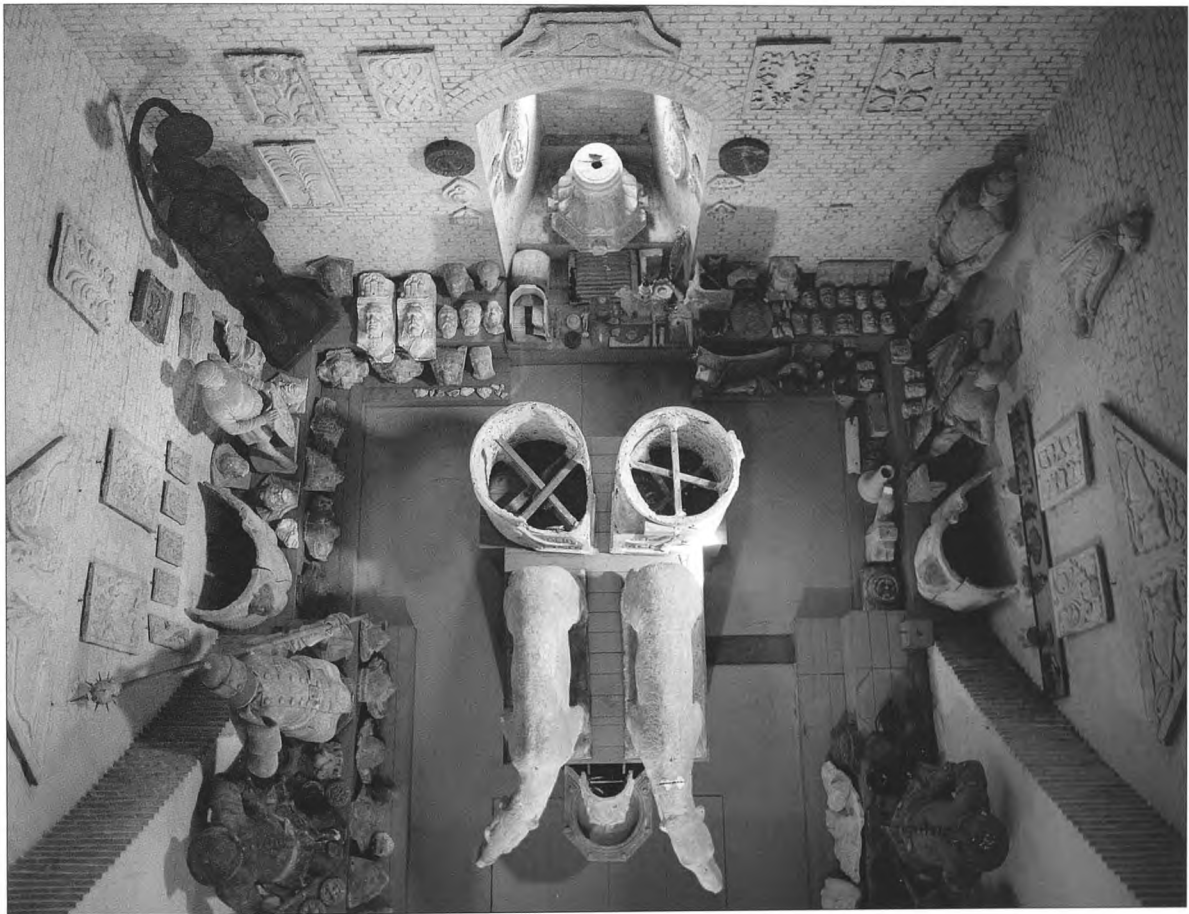
»Fortællingerne optog drengen stærkt, han så begivenhederne for sig, så tydeligt, at han måtte tegne dem med kridt på de udskårne sengeforstykker. Senere, når han vogtede får på heden, gik han løs på kampestenene med en knækket kakkelovnsrist for at få dem til at antage form efter hans ideer.«

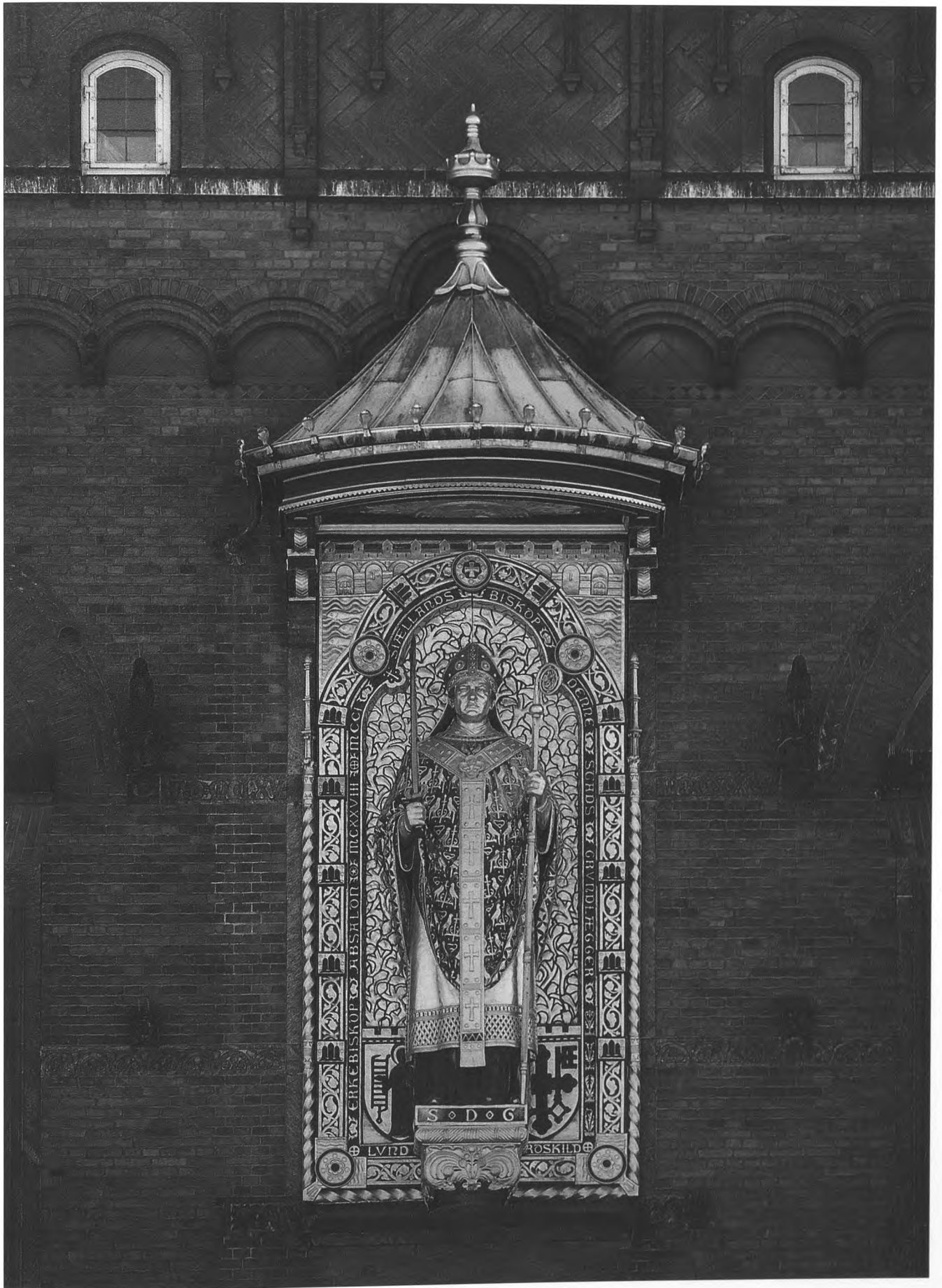

Der er rådhusduer i søjlehovedet under stuktræet, og skitserne til portræthovederne under vinduerne opbevares i modelkammeret på Rådhusets loft.

Heraldik og symboler har markant plads i Rådhusets udsmykning. Byens tårnvåben indgår som sølehed, og byens grundlægger Biskop Absalon svæver i guld over hovedindgangen. Vilh. Bissen har modelleret forlægget til metalfiguren.

DRAGER OG NISSER

Alfred Wassard, borgmester,
Mag.4.afd, 1962-78, medl. af BR (kons.) fra 1943:

I 1948 begyndte man på arbejdet med at bygge den nuværende udgave af Langebro, der kom til at ligge ud for Vester Boulevard (nu H.C. Andersens Boulevard). Mens dette arbejde stod på, klarede man sig med en midlertidig bro lidt længere nordpå ud for Vester Voldgade. Da nu den nye bro i 1953 nærmede sig sin fuldførelse fremsatte Magistraten sit forslag om, hvorledes de tilstødende veje på Sjællandssiden skulle være.

Forslaget lød på en udvidelse af Vester Boulevard og Farmersgade, så Vester Boulevard kunne føres igennem i stor bredde på hele strækningen fra Langebro til Gyldenløvesgade.

Martin Nyrops Rådhushave havde indtil da ligget som et fredfyldt indhegnet parkareal for spadserende på Boulevardens ene halvdel langs med Rådhusets Tivoli-facade med blomster, buske og bænke for mødre og barnepiger med småbørn. Nu skulle den nedlægges

(...)

Da den gamle Rådhushave var blevet nedlagt, rejste man ved siden af Rådhuset den statue af H.C. Andersen, som er udført af billedhuggeren Henry Luckow-Nielsen, og som er et yndet motiv for turister, der skal have et billede af sig selv sammen med eventyrdigteren i 'Wonderful Copenhagen'. Vi blev heldigvis forskånet for en ide, som en ledende socialdemokratisk borgerrepræsentant udkastede om, at vi i den resterende smalle Rådhushave langs Boulevarden skulle opstille en række skulpturer af hovedpersonerne i H.C. Andersens eventyr. Noget i retning af 'de syv små dværge', som man kan se anbragt i flere kolonihaver.

Dragespringvandet, som stod ved Muslingeskallen foran Rådhuset, måtte flyttes for at give bedre plads til den brede boulevard. Det bassin, det hidtil havde haft stående om sig for at holde tilskuere i tilbørlig afstand fra vandstrålerne, var der ikke plads til. Det er senere benyttet til et pænt lille springvand ude på Brønshøj Torv.

Og Dragespringvandet er nu kun en afglans af, hvad det har været. For at forbipasserende ikke skal få stråler fra dragerne og tyren i hovedet, har man måttet sænke vandtrykket så meget ned, at tyren, som er hovedaktøren, aldeles ikke mere er frygtindgydende.

(fra A.Wassards erindringer: »Det søde og det sure«, 1986)

Frederikssund-vikingerne drikker mjød i kælderkantinen på Rundskue-dagen 1949, fot. Hakon Nielsen. Og Walter Månsson har 1947 fotograferet to af deltagere i Baptisternes Verdenskongres i selskab med Overborgmester H.P. Sørensen.

Kvindelige borgmestre er den dag i dag et særsyn. Edel Saunte var den første, 1962-74. Siden fulgte Lilly Helweg Petersen, Charlotte Ammundsen og Gunna Starck.

FRA UNIFORM TIL SKJORTEÆRMER

Kjeld Klysner Nielsen,

tidl. rådhusbetjent og sidenhen Forbundet af offentligt Ansatte:

»Da jeg startede i 1964 var der et klart hierarki i ansættelsen. Man startede 'på stuen' tidligt om morgenen og var klar til at sætte stole op eller rydde porcelæn og glas fra dagen i forvejen.

Når man så var lidt ældre i gårde, kom man 'på kontor' og mødte et par timer senere, klokken 8.30, og var klar til at rykke ud som afsløser andre steder i byen, på socialkontorer og institutioner. Men alle var ansat under samme kommunale forvaltning. Det er man ikke mere, nu er man ansat i en afdeling og hører til dér!«

– Er det en fordel for de ansatte?

»Næ. For hvis man bliver træt af en chef eller vil prøve noget nyt, så kan man ikke bare bede om at blive flyttet. Fordi man hører til dér, hvor man hører til. Derfor har de ansatte heller ikke så meget indsigt i den kommunale opbygning længere. Men der er også blevet færre ansatte i de enkelte funktioner.«

– Hvordan har det kunnet lade sig gøre?

»Bortset fra at folk løber hurtigere, har det også at gøre med bedre hjælpemidler. Da jeg startede slæbte vi for eksempel manuelt stole op og ned gennem den oplukkelige rist i Rådhushallens gulv. Men så fik vi gennemført, at der kom en elevator, og det var jo en kæmpe hjælp. På samme måde med de tre alens bordplader vi slæbte frem i Festsalen. Nu er der kommet elevator til loftet og rulle vogne med mindre klapborde.«

»Vi fik også lavet påklædningen om, mens jeg var på Rådhuset. Det startede en virkelig varm sommer, hvor nogen af betjentene lagde den mørke jakke. Det måtte de ikke. Men så blev vi enige om en ny uniform, som er hvid eller lysblå skjorte med mørk skulderstrop og så en mørkeblå sweater. Tiderne ændrer sig jo.«

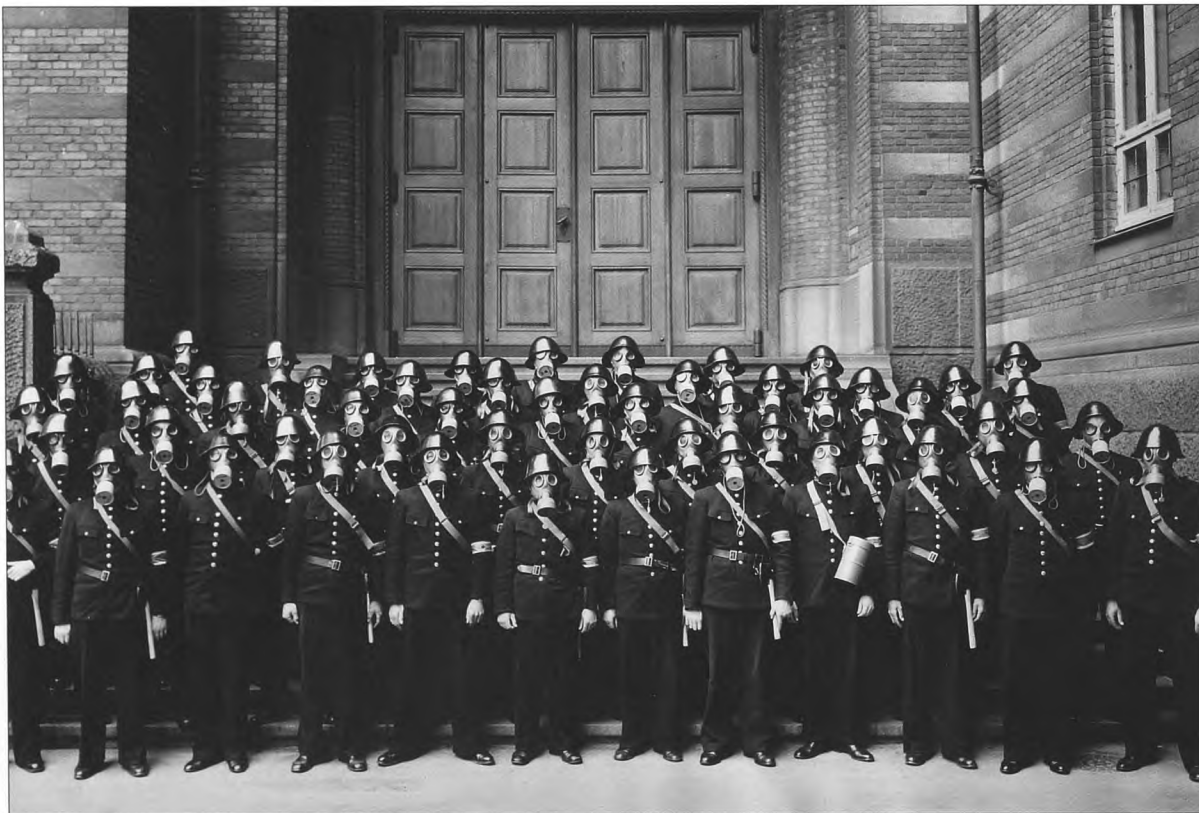
– En del afdelinger er allerede flyttet ud. Hvad tror du Rådhuset bliver brugt til om tredive år?

»Væl nok stadigvæk som rådhus, men mere og mere administrativt og politisk. Allerede nu er der ikke så mange udadvendte funktioner tilbage i huset, kommunale kasser og den slags. Så det bliver nok mindre publikumsorienteret.«

(samtale med AdW, april 05)

Rådhusfunktionærernes nye uniformer blev fotograferet i 1905. I øverste række: betjent i galla, oldfrue og nattevagt. Derunder: vinduespudder, duemand og en betjent ved saniteten.

I 1926 prøvede tjenestemændene at få indflydelse på egne advancementsforhold, hvilket Magistraten ikke anså for at være i Kommunens interesse. Først i 1946 blev der oprettet personalenævn.

På foregående side serveringsdamer 1922, og brandvagter 1944. Herover og på de følgende sider personale og gæster i 1913 og i 2005.

MIDDELALDER OG MODERNE TIDER

MARTIN NYROPS RÅDHUS SOM KURIØST FORBILLEDE

KØBENHAVNS nye Rådhus blev bygget i en tid, der i smagsmæssig henseende var famlende og usikker. Tiden forud havde gennem et halvt hundrede år været en smagsmæssigt dekadent periode. Kunstens tidligere så blomstrende enge var blevet pløjede op af en ny tids maskinplov. På veje, hvor tidligere herrer og svende havde redet deres egen hest eller kørt deres individuelle kørsel til arbejde som til fest, dér kom nu lokomotivet farende ad snorlige jernvejsskinner. Hurtigere og hurtigere skulle det hele gå. Dampen kom i energiens sted. Det mekaniske snilde udslettede initiativet hos den store flok, der ikke mere fik lov til at føle sig som enkeltpersoner, de hørte nu til blandt masserne.«

I sin lille erindringsbog »Minder og Maal« fra 1929 skriver Jens Møller-Jensen (1869-1948) om, hvor glad hans ellers hidsige og strenge mester i Silkeborg sang, når han med palet og malerstok i dekoratøren Hilkers stil malede blomster og fugle på tidens dørfyldninger.

Da Møller-Jensen i 1888 tager til København, får han job som malersvend på Martin Nyrops udstillingsbygning ved Tivoli, netop hvor det nye rådhus senere skyder i vejret. Og hvor han kom til at arbejde direkte sammen med bygmesteren som dekoratør.

»I en tid, hvor tør kopiering og imitation af stil og materiale blev regnet for håndværkets højeste ydelse, var det arkitekten professor Martin Nyrops store fortjeneste, at han kunne tro på kunst i håndværket og på kunstnerne og håndværkerne i een person. Netop herved blev Martin Nyrop en banebrydende fører for bygningskunsten i Norden.

Hans levende forståelse for værdien i arbejdsprægets og materialets ægte karakter gav ham en så trofast kærlighed til alt, hvad der udmærkede håndværket i dettes bedste perioder, at han selv villigt

lærte og ivrigt hjalp andre til at lære af håndværkskunsten fra de gode gamle tider. Derved blev Mester Nyrop en fornyer af de ældgamle men evigunge håndværks-idealere, dem, der har givet bygningskunsten dens fundament og dens rette færdiggørelse. Det bør i særlig grad erindres, at arkitekten Martin Nyrop, som havde rejst og grundigt studeret bygningskunstens storværker i udlandet, ikke forsmåede men med en særlig kærlighed lærte af det gode og smukke i fortidens bygningskunst i hjemlandet.«

Møller-Jensens hustru Sigrid Vold var Charlottenborg-udstillere, og hjalp som del af holdet med udførelsen af rådhusets kalkdekorationer. Helt i Nyrops ånd og respekt for individualitet og personlig indsats.

»Jeg tror ikke, at jeg tager fejl, når jeg siger, at min kone har udført nogle af de bedste af kalkdekorationerne i Rådhuset, hun var jo så ganske fri af det tørre præg, som den, der er vant til at arbejde som håndværker, let får over sit arbejde.«

»Når kalkmaleriet har været det mest almindelige i vore gamle kirker, skyldes dette sikkert, at det er en meget billig fremgangsmåde. Mens frescomaleri kræver, at man skal male på den friske murpuds og altså hver dag have en murer til at pudse det, man kan overkomme at male, fordrer kalkmaleriteknikken kun, at man maler i den våde hvidtekalk, altså lige efter hvidtningen, men denne skal dog være trukket ind, dvs. ikke være blank-våd. Kalkmaleriets teknik er i særlig grad egnet til det beskedne dekorationsmaleri, mønstre, borter, ornamentik og eventuelt primitive figurer. Det er en teknik, hvis hele enkle naturlighed så at sige kræver at maleren holder sig til en fuldkommen fladevirkning i dekorationerne. Mens man i frescomaleriet har alle midler til formgivning, hindrer den rette virkning af kalkmaleriet så at sige denne.

Den, der rigtig kender frescomaleriets vidunderlige naturlighed, får en stærk følelse for ægthedens værdi i dette beskedne materiale og denne enkle teknik. Der kan ikke tænkes en fornemmere og skønnere kunst end frescomaleriet, hvor dette er udført i sin herligste skikkelse. Kalkmaleriet er denne kunsts beskedne broder.«

Jens Møller-Jensen afstemte også farver ved det almindelige malerarbejde på Rådhuset, hvilket førte til andre opgaver rundt om

i landet ved opførelsen af banker, kirker og kreditforeninger, med både møbler og dekorationer. Han mindes i den sammenhæng med taknemmelighed sine samarbejdspartnere:

»Den bedste selskabelighed mellem mænd er den, hvor man mødes for at drøfte fælles ideelle interesser. Det er i øvrigt min kones kloge udtalelse, hun har jo været værtinde for alle de møder, som har været afholdt i vort hjem.«

Det pædagogiske aspekt i kunsthåndværket lå ham stærkt på sinde. Han udgav tegneforskrifter, oprettede skole og var med i kredsen om tidsskriftet Skønvirke, 1914-27.

Skønvirke var en noget forsinket dansk udgave af udenlandsk jugend, inspireret af Th. Bindesbølls århundredskifte-ornamenter og Georg Jensens sølvarbejder. I sine to sidste år stødte tidsskriftet sammen med Kritisk Revy, der udkom 1926-28.

Her var det kredsen omkring arkitekten og lampedesignereren Poul Henningsen, der satte tonen, og den var funktionalistisk. Til videoen »Hvilen ligger i Rytmen« (AdW,1994) om PH som kunstner, fortalte Jens Møller-Jensens søn Viggo, arkitekt og professor, om sin rolle i et afgørende møde mellem Henningsen og faderen i 1936:

»Jeg blev PH's tegner, fordi jeg egentlig skulle have tegnet et nyt hus på en del af min fars grund ved Brogårdsvej i Gentofte. Han havde selv tegnet familiens bolig i sin tid, hyggeligt møbleret og med hvidskurede gulve, men nu ville han sælge noget af grunden fra på en skrænt ud mod søen. Så der blev sat et skilt op nede ved vejen: Grund til Salg, ark. Viggo Møller-Jensen og så et telefonnummer, Nora et eller andet...

Og den første der ringede: 'Jææ deet er Poul Hæææningsen!' – og jeg, jeg blev glad simpelthen. Jeg kendte ham ikke personligt, men for unge arkitekter var PH lyspunktet med Kritisk Revy og så videre.

Min gamle far var derimod lidt tilbageholdende. Han var ikke meget for at sælge til Poul Henningsen, som på tryk havde kaldt ham en teaterbonde med sølvknapper i trøjen. Hans hele holdning til kunsthåndværket var jo meget anderledes end PH's med lamper og stålrør og moderne stole.

Men det korte af det lange var, at jeg fik bragt dem sammen, og det endte selvfølgelig med, at min kære far faldt pladask for den forærdeligt søde PH, som på stedet kravlede op i et æbletræ og markerede, hvor taglinien på hans nye skrånende hus ville komme til at ligge i forhold til min fars udsigt over Gentofte Sø.«

Danske funktionalister var skeptiske over for den samtidige udenlandske modernisme. Den satte ofte, med uhyggelige spisestuer, funkis og falsk videnskabelighed frem for rationel formgivning, en formalistisk eller forløjet dagsorden, mente de. Men danskerne var naturligvis først og fremmest kritiske over for deres egen tidligere generations lige så forløjede stilefterligning og fine historiske fornemmelser.

Ikke desto mindre værdsatte hjemlige funktionalister bygninger som Kommunehospitalet og Rådhuset i København, til trods for husenes historistiske karnevalsmasker. Det var de fornuftige brugsmuligheder, konstruktive opdelinger og tekniske fremsyn, der blev fremhævet i Kritisk Revy eller i foredrag og diskussioner.

Oven på anden verdenskrig, da linjen igen skulle lægges og modernismen revideres, var arkitekten og kommunisten Edvard Heiberg fra Kritisk Revy, og arkitektprofessoren Kay Fisker på Kunstakademiet enige om, at det var i arbejder som M.G. Bingesbølls boliger for Lægeforeningen, D. Herholdts universitetsbibliotek og Martin Nyrops rådhus, at rødderne til en levedygtig funktionel dansk tradition kunne findes. Derfra kunne fornyelsen komme til et moderne industrialiseret byggeri med arkitektoniske kvaliteter, mente de, og fik da også praktiseret adskillige eksempler, inden bolignøden og betonindustrien fik de største ord i velfærdsdanmark.

Derfor må man igen og igen stille sig selv spørgsmålet, om kvaliteten i Nyrops rådhus nu virkelig også ligger i de samvirkende kunstarter, billedkunst og arkitektur, eller først og fremmest i den fornuftige planlægning og byggepraksis?

På sin vis er det et mærkværdigt eller overflødigt spørgsmål, fordi Rådhuset fungerer endnu som nutidig og historisk ramme om dele af bystyret. Og det fortæller levende en historie om byen, og om synet på kunst og kultur omkring skiftet mellem 1800 og 1900.

På den anden side kan man også ind imellem opleve en klaustrofobisk følelse af raritetskabinet, på vej rundt i huset. En stemning af tysk værtshus, bægerklang og joviale bjælkesentenser, en kættersk fornemmelse af snurrepiberi i dekorationsofbuddet. Så bliver portrætbusterne af kendte mænd til havenisser i overstørrelse, og de omhyggelige dekorationer til blyndfattet ratskeller-kitsch.

Måske har det at gøre med Martin Nyrops stædige hånd på alle æstetiske valg. Hans pittorerske bygningsdetaljer, hans eget design af lamper og håndtag, og hans valg af billedkunstnere til vægge og hjørner, gesimser og portrelieffer. Motivmæssigt og med omtanke styret af symbolske, ja nærmest vejledende piktografiske ideer.

Det hensynsløse forhold mellem ornamental drift og monumental stræben, som arkitekten Th. Bindesbøll gennemfører i sine få huse og omfattende keramiske arbejder, er hos Nyrop begrænset til et samspil på den mådeholdne arkitekturs betingelser. Lige meget hvor ekstravagant Rådhusets helhed kan tage sig ud, er det en i bedste forstand fornuftig brugskunst, der sætter dagsordenen, ikke en eksistentielt udfordrende kunst.

Det afspejler sig også i Nyrops valg af kunstnere. Thorvald Bindesbøll var tilsyneladende ikke inviteret til at male krøller på væggene, men er forvist til udendørs springvand i samarbejde med Joachim Skovgaard. Anders Bundgaard er valgt frem for Rudolf Tegner, og den provinsielle Karl Hansen-Reistrup i stedet for verdensmanden J.F. Willumsen, som ellers mestrede både arkitektur, monumentale billedformater og farvestrålende keramik. Tænk på hans livsværk Det store Relief, som blev udkastet allerede i 1890'erne. Et tilsvarende arbejde ville have blæst mange mindre ånder omkuld i Rådhus-gruppen, og det har Nyrop formentlig

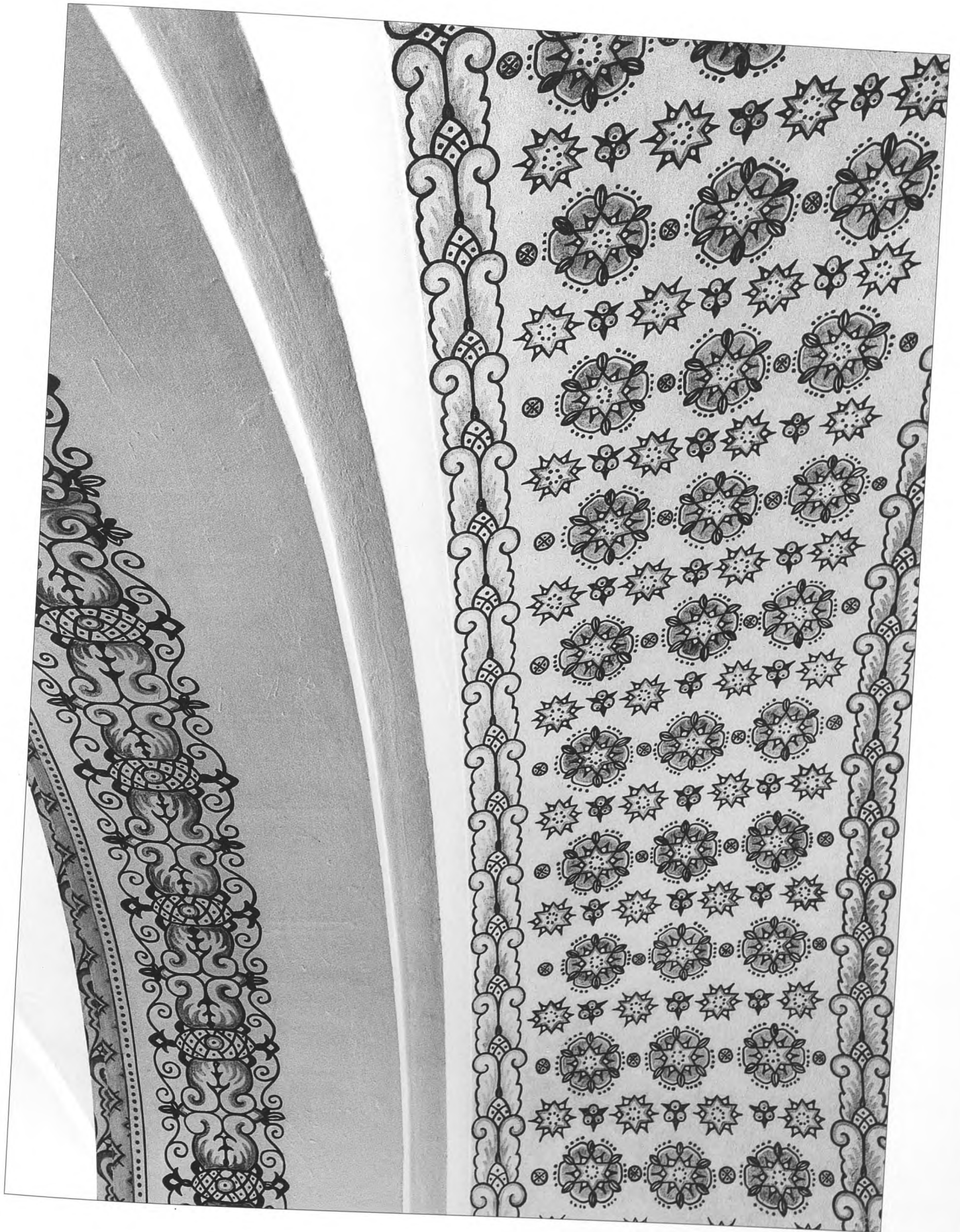
Personalekantinen nede i kælderen på Københavns Rådhus var egentlig tænkt som offentlig rathauskeller. Så der er nisser og drueklaser i granit på vej ned ad den blændede trappe fra Rådhuspladsen, som aldrig er blevet brugt af sultne gæster udefra. Til gengæld har de ansatte på Rådhuset en stilsikker kantine med dekorerede hvælve.

vidst, eller slet ikke forestillet sig som en udfordring, så godt som han selv havde fat om skitseblyanten og dirigentstokken.

Københavns Rådhus er, som fremhævet her i bogen, et både sympatisk, flot og fornuftigt hus. Men Nyrop vidste godt selv, hvor problemet lå, når han, her citeret efter Lise Funders Nyrop-bog fra 1979, i et brev til Francis Beckett, forfatteren af den store rådhusbog fra 1908, forlods reagerer på et læst afsnit i manuskriptet om bygningens dekorative enkeltheder:

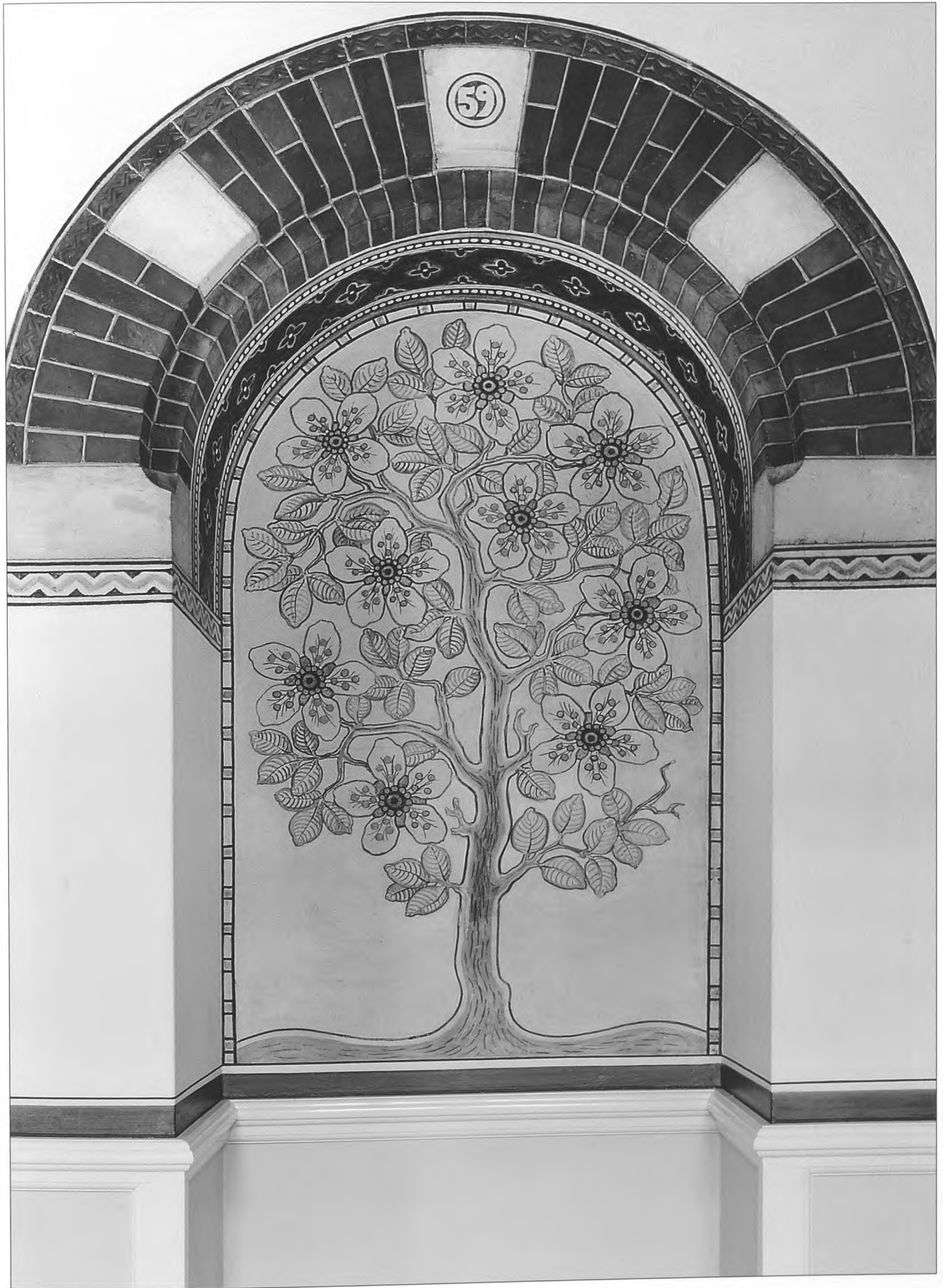
»Er det ikke at gøre for meget ud af bagateller. Og vil det ikke bidrage noget til at styrke den mening, at disse 'påfund' og 'morsomheder' har været det væsentlige for mig og er det, som giver bygningen dens værd, skønt det måske snarere vil være dem, der vil bringe folk til at finde den triviæl.«

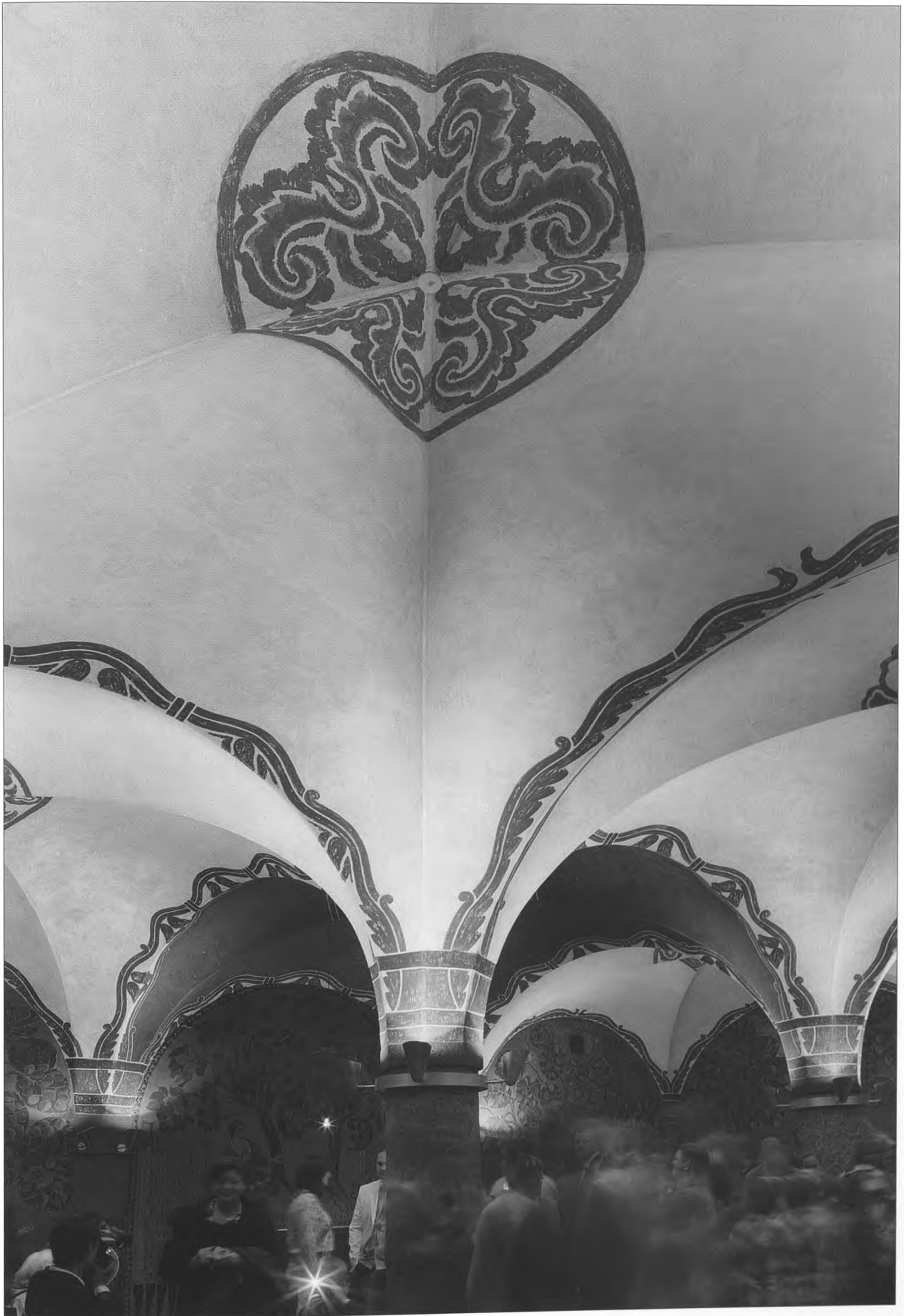

Det er ikke vievand, der løber ud af Rådhusets flotte messinghaner. Men stentæppet er rullet ud under karret, og kilderne placeret på kontorgangene.

Bryllupslokalerne læsker andre tørster, med kalkmalerier af Joakim Skovgaard og hvælvinger over de verdslige brudepar. Lokalerne var oprindeligt tænkt til bymuseum.

BORGMESTERKÆDER

Alfred Wassard, borgmester,

Mag.4.afd, 1962-78, medl. af BR (kons.) fra 1943:

Københavns Rådhus har meget ofte haft besøg af fremmede statsoverhoveder, og udfolder megen gæstfrihed ved sådanne lejligheder for at give de fremmede et godt indtryk af vort land og en chance for at møde københavnernes og få en snak med dem.

(...)

Den slags modtagelser foregår, når vore egne majestæter er med, altid efter et ganske bestemt ritual i Rådhusets pompøse festsal. Når gæsten med gemal er blevet modtaget i Rådhushallen af Overborgmesteren og Borgerrepræsentationens formand, mens to musikere blæser et velkomstsignal på de gamle lurer, ledsages gæsterne op ad Borgertrappen til festsalen på anden sal. Her venter alle byens honoratiories og et stort følge af medlemmer af kongehuset. De fremmede gæster tager sammen med vore majestæter plads på de forgyldte stole på forhøjningen ved midtervæggen under en baldakin og foran dennes bagtæppe. Dette er inspireret af ordet 'Danmark' og smykket med rigets og byens våben og hentydninger til digte om Danmark.

Foran på baldakinen 'blusser rosen i Danas have' og 'lifligt fløjter vist den sorte stær'. Under byvåbnet 'springer løver' og 'hjerter står i brand' i rigets våben.

Traditionen tro byder BRs formand altid den fremmede gæst velkommen med hjertelige ord, der læses op af et medbragt maskinskrevet manuskript. Derefter takker gæsten med en formfuldendt oplæsning af en ligeså 'spontan' tale, der nøje er tilpasset til formandstalen. Denne er nemlig på forhånd sendt i genpart til den fremmede gæst for at denne kan vide, hvad han skal svare på og tilføje nogle velvalgte ord til den gæstfri københavnske befolkning og deres smukke by, som han som regel endnu aldrig selv har set. Sådan er det og kan vel ikke være anderledes.

Bagefter smager majestæterne eller præsidenten og hans frue på pindemadderne og rådhuspandekagerne og får lejlighed til at hilse på borgerrepræsentanter og andre tilstedeværende.

(...)

Ved disse besøg fra udlandet faldt der gerne et par ordener til fremtrædende repræsentanter for Københavns Kommune. Dog altid kun til konservative borgmestre og næstformænd i BR og til højt placerede embedsmænd. Aldrig til socialdemokrater.

(...)

Nu lå det i min tid på Rådhuset slet ikke sådan, at nogle af dem ikke med glæde ville have modtaget noget, der kunne sættes i knaphullet eller hænges om halsen, blot partiet havde tilladt det.

BRs formand 1962-70, kontorchef Henry Stjernqvist, var i hvert fald meget opsat på at få et ydre tegn på sin værdighed. Da vi nærmede os byens 800-års jubilæum i 1967, kom han ofte i personlige samtaler ind på tanken om, at København burde have en borgmesterkæde på samme måde, som det efterhånden var almindeligt, at borgmestrene i provinsbyer havde en smuk kæde om halsen ved modtagelsen af gæster.

'Det ville være praktisk', når vi nu måtte vente at få mange udenlandske kommunale gæster, 'at de kunne se, hvem der var deres vært'.

Nu var der bare lige det ved sagen, at der altid havde været en rivalisering om, hvem der var byens første borger: BRs formand eller overborgmesteren.

Da Stjernqvist nok ikke regnede med, at Urban Hansen ville give afkald på at være mindst lige så betydningsfuld som Borgerrepræsentationens formand, lancerede Stjernqvist den tanke, at vi kunne anskaffe kæder både til BRs formand og til hver af de seks borgmestre. Vi var jo faktisk alle på skift vært for internationale kongresser og lignende.

Men tanken faldt, blandt andet fordi vi andre ikke var ivrige efter at bære hver sin kæde og erklærede, at vi jo – hvis det endelige skulle være – kunne nøjes med en enkelt kæde, som vi så alle kunne skiftes til at hænge om halsen, efterhånden som det var vores tur til at være vært. Det var ikke, hvad Stjernqvist havde tænkt sig.

(fra A.Wassards erindringer: »Det søde og det sure«, 1986)

Borgerrepræsentationens formand Henry Stjernqvist, højt estimeret specialist i Finansministeriet, taler – uden kæde – ved Rådhus-modtagelsen af Sovjetunionens Andrej Gromyko.

CIGAR OG SPLITFLAG

Vilhelm Jespersen, tidl. ekstraskriver, kontorchef og kommunaldirektør, ansat på Rådhuset 1902-39, blandt andet som Finansborgmester Jens Jensens nære medarbejder:

Borgmester Jensen var et fortrinligt hoved. Det var han selvfølgelig på det rene med; men det blev han ikke selvfølende eller vigtig af; det gjorde ham kun tryk. (...)

Som politiker var han socialdemokrat; forstående over for anderledes sindede, men afgjort socialdemokrat. Det blev han ved med at være til det sidste; også hans instinkter var og vedblev at være socialdemokratiske. Jeg husker engang vi talte om Rådhusets flag, hvis skygge man fra Borgmesterens kontor kunne se på Paladshotellets vinduer; det er et splitflag. I en eller anden anledning gjorde jeg en bemærkning om, at Rådhuset i sin kommunale egenskab ingen ret havde til at føre splitflag, men at det måtte være den omstændighed, at Overpræsidenten, den kongelige embedsmand, havde kontor her, som begrundede denne ære.

Måske kunne det høres på min stemmeføring, at det var en ætling af kongelige embedsmænd, der talte. Borgmesteren vendte sig om og så på mig med et blik fuldkommen fra oven og nedad, han værdigede ikke den fars-søn svar på en så tarvelig bemærkning. For ham var det en given sag, at det, som gav Rådhuset præg og ære, var, at her havde byens folkevalgte styre til huse. »Fra folket vi kommer, til folket vi går.« (...)

Politisk set er lønsagerne meget ubehagelige at have med at gøre for dem, der hører til det regerende parti, og ikke mindst gælder dette for en socialdemokratisk politiker. Det var derfor ikke ukært for Borgmester Jensen at kunne tro, at han ved tid og lejlighed kunne fordele ansvaret lidt ved at vise det fra sig og over til de andre borgmestre. At han, når det kom til stykket, altid selv ville lægge ryg til, er en anden sag; men bevidstheden om, at han havde en mulighed for at skyde over på de andre, ville han i dette øjeblik ikke gerne slippe. Og det måtte han, når der blev oprettet et særligt lønkontor, der henhørte under mag. 2. afd., hans egen.

Dette mener jeg var den egentlige grund til, at han holdt igen, skønt han ikke kunne være uvidende om, at stillingen var ved at blive uholdbar for mig. Men til mig sagde han, at han ikke kunne gøre os alle til kontorchefer. En dag i begyndelsen af januar 1917 fik jeg imidlertid at vide, at nu var Børresen bleven kontorchef. Så eksploderede jeg. Jeg tror, det var Borgmesteren selv, der fortalte mig det; ellers var eksplosionen ikke kommet i hans stue. Men det gjorde den nu. Jeg rejste mig op fra den grønne lænestol, jeg sad i, og sagde ham min hjertens mening om tingene. Jeg var ikke uhøflig; Borgmester Jensen var ikke den mand, der tog imod uhøflighed, og jeg for min del er ikke meget anlagt for at gå over grænsen, det tror jeg da ikke. Men jeg satte ikke sordin på. Så gjorde Borgmesteren det, som han aldrig havde gjort før eller gjorde senere; han halede en cigarkasse frem af en skrivebordsskuffe og bød mig: »Tænd nu en cigar, sæt Dem ned og lad os tale om tingene!«

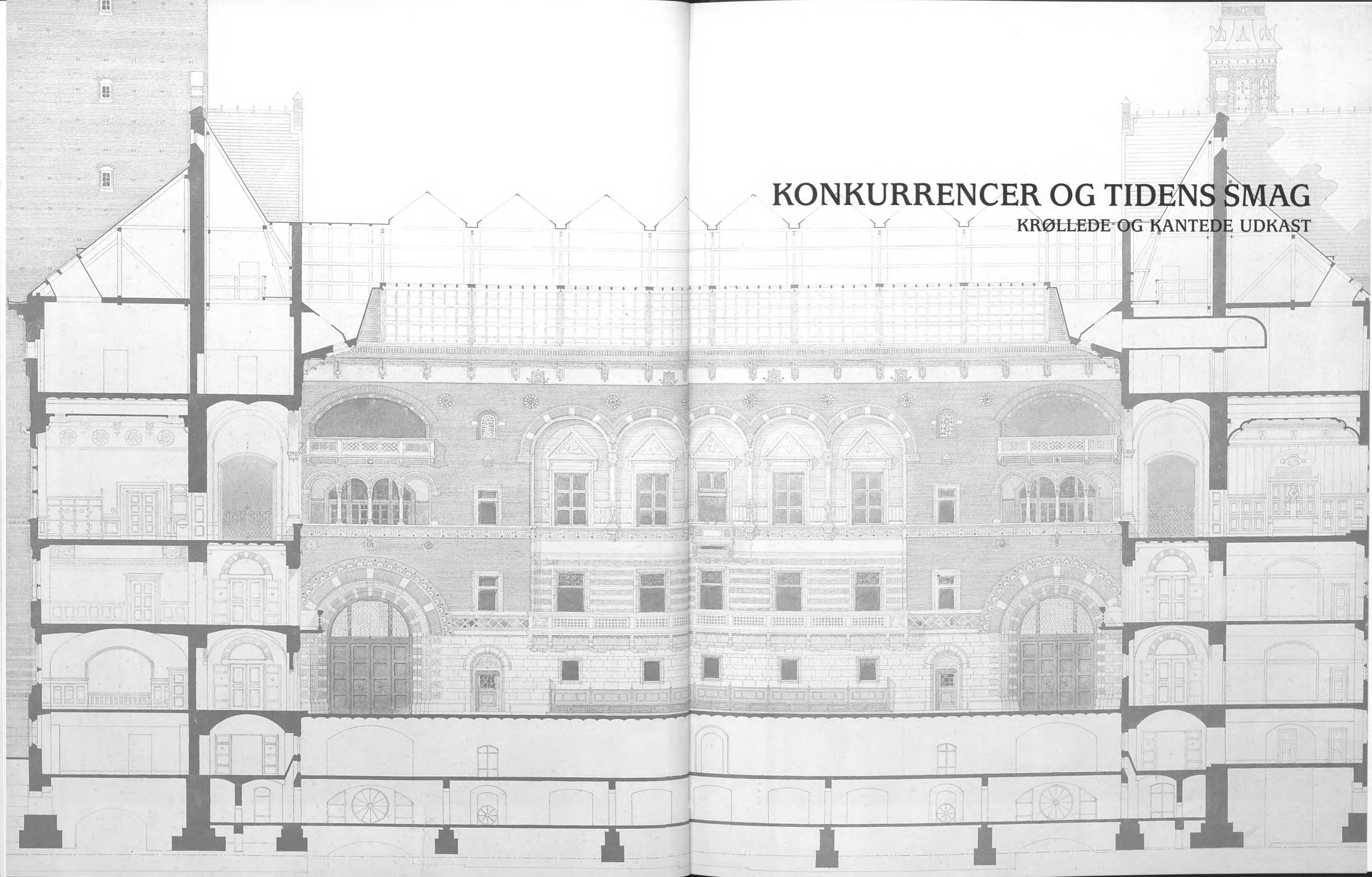
Jeg har fået mange cigarer budt af ham, på rejser og i hans hjem; men på kontoret var dette enestående. Han ville berolige mig. Det lykkedes også til en vis grad. Men jeg kom nu ikke væk fra, at der måtte ske en forandring; var jeg god nok til at gøre arbejdet, var jeg også god nok til at få den dertil svarende stilling; og jeg måtte have den, fordi jeg ikke kunne holde ud at blive ved at leve i utryghed. Det kan godt være, at der for mit vedkommende var noget krigstidspsykose med i det; men i hovedsagen havde jeg ret, og det vidste Borgmesteren godt. Fire måneder efter fremsatte han da også forslag om oprettelse af et nyt kontor under hovedbogholderidirektoratet, et kontor for lønnings-, pensions- og enkeforsørgelsessager, som det officielle navn blev. Han fik det gennemført, og fra 1/6 1917 blev jeg udnævnt til dette kontors chef.

(af: »37 år i Københavns Kommunes tjeneste«, trykt efter skribentens død 1969 i Historiske meddelelser om København, 1986-88.)

KONKURRENCER OG TIDENS SMAG

KRØLLEDE OG KANTEDE UDKAST

EN LEVENDE billedbog, på en gang historie og samfundslære – skriver Illustreret Tidende i 1905, to dage før Rådhuset bliver indviet.

»Trods kritik fra mange sider og på det mest forskelligartede grundlag har der været fuld enstemmighed om, at det hus, der nu står fædigt, gør dets bygmester og hans by ære som et levende udtryk for en betydelig kunstners opfattelse af det samfund, han tilhører, og det liv, som rører sig i det.

Thi livet, det levende, rastløse liv i vor by ved århundredskiftet 1900 – det er det indhold, som taler ud fra hver mursten i Martin Nyrops Rådhus, mindre måske fra dets hovedlinier og dets flader som fra dets enkeltheder.

Det er sagt, og ikke uden ret, at Rådhusets facade ikke fuldt ud bærer præg af den rastløse færd, der rører sig bag dets mure. Så meget må man i hvert fald indrømme denne betragtning, at hovedportalen ikke helt besidder den monumentale karakter, man er vant til at søge ved bygninger af lignende størrelse og betydning.

Men med endnu større ret er det påpeget, at Nyrop med velberåd hu har ofret adskilligt netop af alt dette monumentale, der var så vel egnet til at falde folk i øjnene og kaste glans over ham selv, for derved at skabe så meget større og friere virkefelt for dansk kunst og håndværk, som han har vist større interesse og større respekt end nogen anden dansk bygmester.«

Det er tydeligt, at Illustreret Tidendes unavngivne skribent

(måske redaktøren Helmer Lind selv?) cirkler rundt om et problem i huset, som på det tidspunkt, det står færdigt, er tydeligere end i den periode, da det blev tegnet.

Nyrops første projekt er dateret 1889, så artiklen op til indvielsen er skrevet femten-seksten år senere, og inden for det tidsrum er det netop, at smagskonjunkturerne så småt skifter fra et dekorativt dansk opgør med europæisk stil, til et nyt, mere nøgternt opgør med dekorationen.

Arkitekten Carl Petersen, som er en generation yngre end Nyrop, men en af forfædrene til funktionalismen, sad som ung kort på Mesters Rådhus-tegnestue og har ganske givet lært noget af ham om både farver og stoflighed.

Begge dele holder Petersen væsentlige forelæsninger om, da han selv er blevet professor, omkring 1920. Han holder også en vigtig forelæsning om »Modsætninger«, og nærmer sig forholdet mellem begreberne monumentalitet og dekoration.

Hvor »...porten, indgangsdøren eller en fronton tidligere blev fremhævet særligt som en modsætning til det øvrige rolige hele ved et rigere ornamentalt udstyr, skal nu alt gøres rigt,« siger Carl Petersen om den foregående generations bygninger.

»Det hele opløses pludseligt i en overvældende række modsætninger, så alt pointering mislykkes. Man opnår en tilsvarende virkning som en, man får ved at sammenblende alle rene farver til en uren. Der bør ikke på ethvert punkt af en bygning ske noget. Det er hensigtsløst overalt at anbringe ornamentalt varierende virkninger. Bygningens flader og taktmæssige inddelinger bør roligt forberede modsætningen til de afgørende steder, hvor alt er sat ind, hvor ornamentet eller det betydelige relief understreger, at her er det afgørende punkt i forhold til hvilket den store masse bør være stilheden før stormen.«

Der er to særligt markerede trapper på Rådhuset - Borgertrappen og Præsidenttrappen, nu Magistratstrappen, på hver sin side af Borgerrepræsentationens mødesal. Forskellen ligger ikke i graden af fornemhed, men i motiv- og materialevalg. Borgertrappen viser byens opkomst og husets bygning. Harald Slott-Møller har tegnet de træskårne håndværkere under trappegelænderet.

Puristen og nyklassicisten Carl Petersen var selv en dygtig keramikker og dekorkunstner, med kulørte mosaikgulve i sit Fåborg Museum, og indianermønstre malet uden på kunstnersammenslutningen Grønningens første udstillingsbygning. For, som han også skriver i modsætningsforedraget:

»Den rige udsmykning er nemlig ikke et moment, der udelukker strenghed og simpelhed i arkitektur. Det kommer kun an på, at den anvendes således, at den gennem modsætningen får en hensigt, en funktion i det hele.«

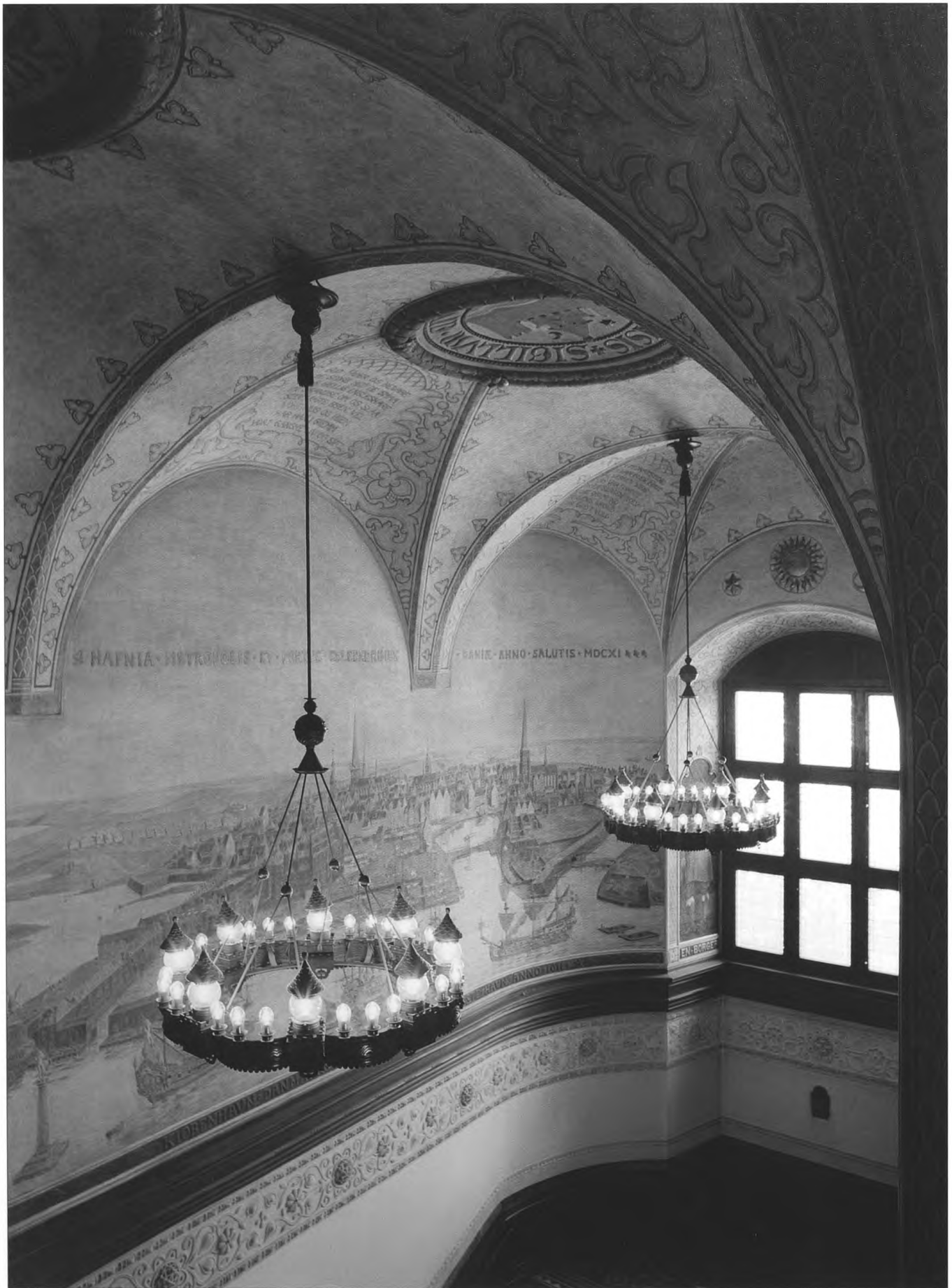
Gælder sådanne almene kriterier hele Københavns Rådhus, ude og inde, oppe og nede? Kan monumentaltrapperne til Borgerrepræsentationens mødesal bære alle dyr og trærelieffer, stuk og byprospekter? Er takten i facaden ud mod Rådhuspladsen så tydelig, at murstensmønstre og stendekorationer underordner sig de lodrette karnapper og Vilh. Bissens forgyldte Absalon? Og er markeringerne med spidse gavle og vandrette hvide striber nok til at holde sidefacaden mod Tivoli i stram snor mellem vekslende vinduer, duetårn og irret politibetjent?

Illustreret Tidende beskrev ved indvielsen i 1905 overordnet forholdet mellem ornament og monumentalitet således:

»Siger man, at Rådhusets væsentligste indsats i dansk kunst er dekorativ, har man vel nogen ret, og dog siger det alt for lidt. Thi det dekorative som blot og bar linieharmoni og farvefyrværkeri er netop en uting i Nyrops øjne. Havde dette været hovedtingen, var Rådhuset kun blevet tumbleplads for en række mere eller mindre talentfulde kunstneres tilfældige luner. Men det er just dette – kan her tales om luner, da er det kun Nyrops egne; i en så sjælden grad har han forstået at tvinge – eller lokke – ikke blot stoffet, men personerne ind under sine hensigter, at intet falder ud af rammen. Måske er en række sindrige kruseduller derved gået tabt; tabet vil kunne bæres, og krusedullerne vil nok finde deres plads andetsteds i kunsthåndværkets tjeneste, hvis der er noget ved dem. Nyrop har kun haft brug for det, der havde liv og indhold.«

Det er det fortællende i husets helhed, som vægtes i samtidens bedømmelse. Ikke bare sentenser og årstal på væggene, men hele billedbogen af udsmykning og arkitekturdetaljer.

Fortællende er vel enhver monumental bygning, men måden, historien afleveres på, er vidt forskellig. Det prægede også diskussionen om, hvilket projekt og hvilken stilart der skulle nyde fremme i konkurrencen om, hvem der burde løse opgaven og have lov at projektere Rådhuset – en stor opgave efter datidens forhold.

Fra første færd havde Martin Nyrop fat i de væsentlige træk, som bymæssigt og i husets interne disposition blev bærende for det færdige resultat. Husets klump lå fast næsten fra første skitse. Med glatte mure, skrå tage og firkantede tindekamme temmelig prunkløst i forhold til andre konkurrerendes forsirede udkast.

Og hvor andre konkurrencedeltagere satte tårnet midt for bygningen ud til pladsen eller på facaden mod Tivoli og det nye Vesterbro, blev Nyrops tårn meget tidligt vendt ind mod den gamle by, som et vartegn for moderne tider uden for voldene – med Rådhuspladsen som omdrejningspunkt for en kommende socialdemokratisk borgmesterrække og radikale dagbladsanskuelser fra Politikens Hus.

Indadtil var Nyrops bygning tidligt bestemt af, at en festsal blev vendt ud mod pladsen og Borgerrepræsentationens mødesal lagt midt i huset mellem en overdækket rådhushal og en grønnegård omsluttet af kontorfløje. Det betød til gengæld kritik af, at de interne trapper lå langt fra indgangen, og at den skitserede festsal blev mere langstrakt end god arkitektonisk tone lød.

Det var den københavnske arkitekt og planlægger, etatsråd Ferd. Meldahl, der førte an i kritikken. Både han og Nyrop var medlemmer af Borgerrepræsentationen, og slagsmålet gjaldt konservativ og radikal ideologi i en meget overordnet forstand, udmøntet som arkitektoniske idealer. Meldahl stod for en stadfæstet europæisk linje i bygningskunsten, Nyrop for en moderne tids regionale eller ligefrem nationale bestræbelse. Og den holdning var Nyrops projekt eneste repræsentant for i den åbne konkurrence, som Nyrop fik gennemført trods Meldahls diktatoriske modvilje.

De andre projekter lignede i højere grad en mainstream af nygotiske rådhus i større europæiske byer, Wien og Manchester først og fremmest. Groft sagt var idealet, da første fase af konkurrencen

blev udskrevet, at tidens nære og stærkt økonomisk begrænsede demokrati stod sig bedst i gotik eller hollandsk renæssance, medens regeringsbygninger oftest fremstod i klassisk stil.

Rådhusprojekternes ydre hopper i den københavnske konkurrence op og ned med spir og fremspring og profiler og ligner både tyske rådhus, Børsen i København eller Arsenalet i Wien, det sidste selvbevidst gentegnet uden for konkurrence af en aldrende Theophilus Hansen, som havde brillieret i den østrig-ungarnske kejserstad med både kunstakademi, parlament og børs.

Meldahl, Marmorkirkens arkitekt, tegnede ikke selv noget forslag, men det gjorde flere af hans ligesindede – bl.a. Vilh. Dahlerup, arkitekten bag Glyptoteket og Det kgl. Teater, og den senere stadsarkitekt Ludvig Fenger, som for en sikkerheds skyld fremlagde et projekt, endnu inden konkurrencen var skudt i gang 1888.

Martin Nyrops projektrække kan, efterhånden som konkurrencen skred frem som et udskillelsesløb, også siges at have historiske forbilleder, italienske først og fremmest – rådhuset fra Siena og tårnet fra Verona. Men omarbejdet på en personlig og i alt fald i Danmark både moderne og tidstypisk måde.

Og selv om hoveddispositionen tidligt lå fast, udviklede Nyrop afgørende ændringer i den ydre fremtræden. Det slanke duetårn afløste en kullet klods på sidefacaden mellem fløjenes tagspring. Det høje rådhusårn blev højere. Og på hovedfacaden mod pladsen blev to lave firkantede karnapper til to højtsiddende buede, dels funktionelt bestemt, dels i bestræbelsen på alt i alt at afbalancere bygningskompositionen i forhold til byens rum og omgivende hus-højder.

Fra 1893 blev det endelig afgjort, at Nyrop skulle gennemføre opførelsen af huset, som i grove træk stod klar omkring århundredskiftet, og derefter i fem år blev færdiggjort indvendig og udstyret med dekorationer.

Øverst på Magistratstrappen med messingbalustrene har Lorenz Frölich tegnet keramikfrisen af havkongen Ægir og hans døtre. Trapperummets stukdekorationer fremstiller fjord og fiskenet. Det hele er mere lyst og luftigt end på Borgertrappens reposer.

Det er en periode sammenfaldende med det såkaldte systemskifte. Parlamentarismen slår igennem ved nye valgeregler, Konseilspræsident J.B.S. Estrup dør, og tredive års politisk dødvande med kongelig provisorisk indblanding i folkestyret afløses af klarere positioner mellem Højre og Venstre. Konservative, radikale og socialdemokratiske partibevegelser bliver tydeligere størrelser, både ude i landet og på Rådhuset.

Kristian Hvidt citerer i »Gyldendals og Politikens Danmarks-historie«, Bd.11, den radikale Viggo Hørup, som retorisk undrer sig over, at datidens politikere ikke var døde af kedsomhed i de forløbne tredive år:

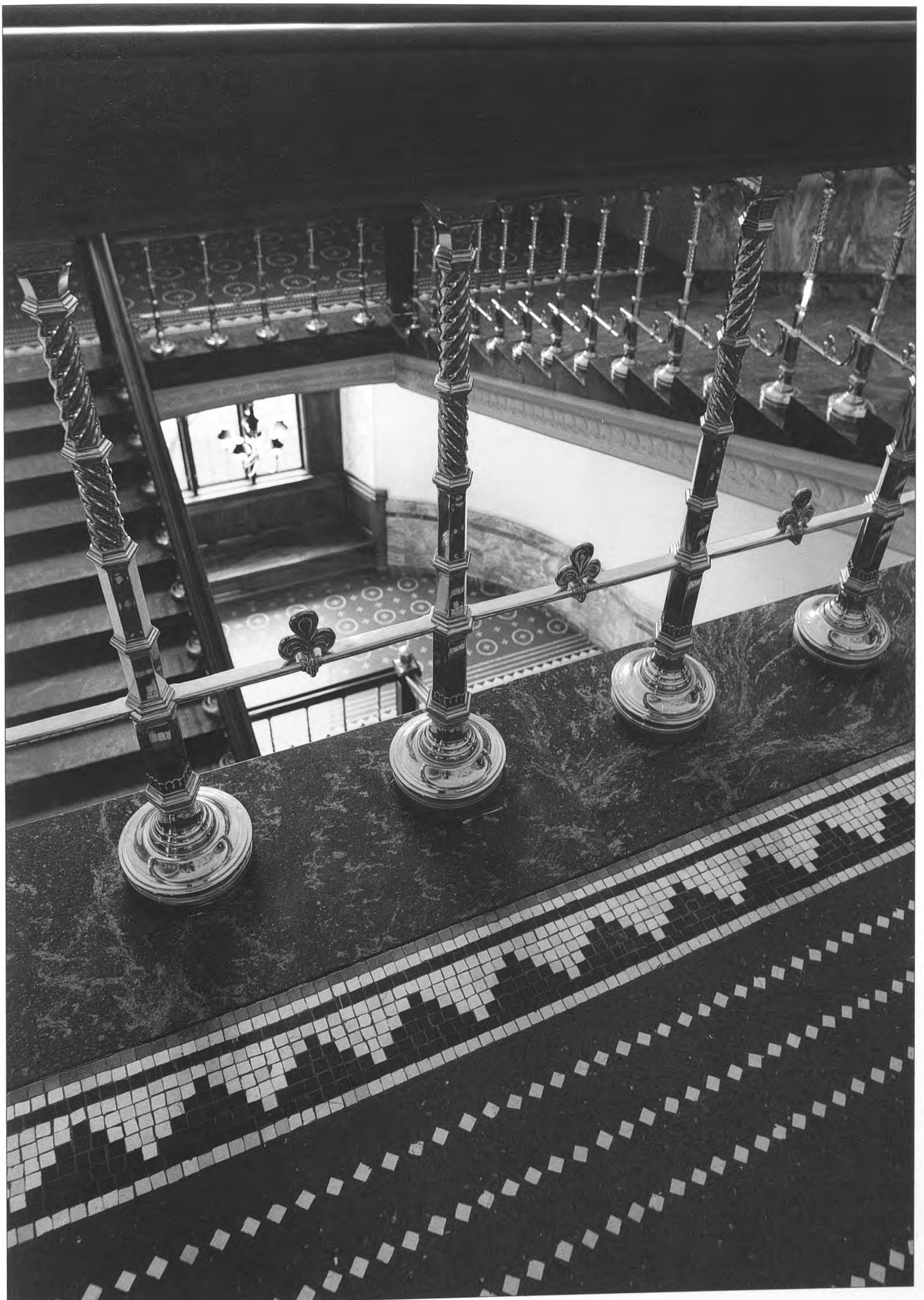
»Men følger man blot en enkelt af de tråde, der er rendegarn i det nittende århundredes politik, så vider ensformigheden sig ud i en mærkelig mangfoldighed, ordene fornyes uafladeligt, billeder skifter, udveje følger udveje, hver dag er ny, det går bakke op og bakke ned som en stor søgang af spænding og slappelse, af frem og tilbage, man ser hvor de lever, og forstår, at de ikke døde af kedsomhed. Måske kommer der en slægt, der sidder bredt på de vundne resultater uden at more sig, og som ser tilbage på disse tredive år og siger: Det var noget andet, dengang mærkede man dog hvad det var at leve.«

Måske er det på den baggrund, man skal opleve Martin Nyrops orkestrering af Rådhusets billedrige indre og aflæse sentenser og verbale årstalslister på vægge og mure. Han har ikke været alene om nogen af delene, men har dirigeret kunstnerne og diskuteret teksterne med blandt andre Herman Trier, som spillede en stor rolle i Borgerrepræsentationens liv. Han har som formand for såvel Folketing som BR leveret sentenser til både Rådhuset og Vandrehallen i det nye Christiansborg.

I 1902 foreslår Trier, ifølge Kristian Hvidts artikel om Rådhuset i Golden Days-bogen »Drømmetid« fra 2004, en indskrift, der lyder:

»Borgers arbeid skal by bære / Borger-frihed dets værn være.«

Nyrop skriver, citeret efter Hvidt, til ham, at man med ordet Borger kommer til at tænke over, hvad det begreb kan stå i mod-

sætning til, og mener, at der efter 1848 kun er tale om én stand, så alle er borgere, men at brugen af ordet kan få én og anden til at føle sig selv bedre. »Navnlig skomagere, skrædere og andre er ikke selv i tvivl om at de selv er borgere – derimod er det måske for mange af dem et stort spørgsmål om officerer, præster, grever eller renovationsmænd er borgere.« Derfor foreslår Nyrop alternativet:

»Arbeid skal by bære / Frihed dens værn være.«

Måske rummer den københavnske frihedsformulering for både Trier og Nyrop en hentydning til de årelange diskussioner om hovedstadens nye ydre fæstningsanlæg, som Estrup med provisoriske finanslove havde gennemtvunget i årene for systemskiftet.

Givet er det, at Herman Trier politisk støttede Martin Nyrops fripostige Rådhusprojekt, og at Nyrop følte sig knyttet til oppositionen gennem højskolebevægelsen, men måske i en form for nærmest upolitisk snusfornuft, som sætter sig spor i bygningens indre og ydre demokratiske billedbog.

Udendørs gennemførte Nyrop i mere arkitektoniske termer sin egen kamp om Muslingeskallen. Inspireret af rådhusforpladsen i Siena sænkede han i København bygningens nærmeste adgangs-område. Rådhuset er placeret på en banke af opfyld, så der er en parterre-etages forskel mellem for- og bagside, og et spænd mellem langsidernes lave fundament og indgangstrappens højere placering.

Dette forhold skulle den lavere liggende præcist afgrænsede Muslingeskal monumentalt understrege ved visuelt at løfte huset i forhold til pladsen. Resultatet mødte imidlertid kritik, og Nyrop syntes heller ikke selv, at resultatet var vellykket.

Men han var endnu mindre begejstret for tankerne om blomstertorv eller vandbassin i Muslingeskallen og ærgrede sig først og fremmest over, at han ikke på forhånd havde ladet udføre en model til belysning af forholdet mellem plads, omgivende fortove og Muslingeskal.

Højdeforskellene har fristet eller redet pladsens planlæggere og ombyggere lige siden. Selve Muslingeskallen i Nyrops design forsvandt under anden verdenskrig, da Rådhuspladsen blev forsynet med kuplede bunkers. Men fordybningen kom igen, da pladsen i

anledning af Kulturbyåret 1996 blev lagt om og forsynet med ny mønsterbelægning. Arkitekterne KHR fik da gennemført en meget blød udformning af niveauforskellene, så der nu atter optræder en diskret skålformet fordybning foran Rådhusfacaden.

Omlægningen i 1996 var en revideret udgave af KHR's konkurrenceforslag fra 1979, som lod H.C. Andersens Boulevard krydse Vesterbrogade ude af niveau – under forbindelsen mellem Rådhuspladsen og Hovedbanegården.

Den del af projektet blev ikke gennemført i 1996, men den kørende trafik tværs over pladsen blev lukket, og busserne diskret ført ned i den ene ende bag en ny og meget omdiskuteret trafikterminal. Og hvor spurvognenes billetsalg og varmestue tidligere havde haft vikingelook, fik den nye bygning et dekonstruktionistisk design som ny ramme og væg i pladsrummet.

I konkurrencen 1979 foreslog arkitekterne Ib & Jørgen Rasmussen en italiensk loggia samme sted, men afpasset pladsens dimensioner. Den ville have klædt Nyrops forkærlighed for toscansk byarkitektur.

For en menneskealder siden, før natbussernes æra, klemte alle samtlige spurvognslinjer sidste samtidige afgang fra Rådhuspladsen hver aften, så der henover fliser og brosten var et renderi af passagerer, som ville undgå udgiften til taxakørsel efter en aften i byen. Men tværs gennem spurvognsskinner, krigsbunkers, demonstrationer, valgaftener, opdelinger og trafikterminaler er historien gået sin gang med solidt visuelt rygstød i den faste Rådhusfacade.

VAND I MUSLINGESKALLEN

brev til Nyrop fra Arnold Krog,
arkitekt og chefdesigner på Den kgl. Porcelænsfabrik

Kære Martin Nyrop.

Det er jo sagt så tit: Ypperligt i indretningen, værdigt og skønt at skue er Københavns Rådhus. Med uudtømmelig fantasi har du strøet dine rigdomme fra kælder til spir. Alle vegne derinde møder man disse åndfulde indfald, som du har krammet ud af din vittige og forstandige hjerne og iklædt din egen stils koncise og sikre form, til glæde for alle, der færdes der. Glad føler man sig derinde, festligt stemt ved den rene, sunde smag, hvis faste rytmer ligesom svøber sig om en, gør sindet mildt og gigten blid.

Men når man kommer ud på terrassen mod torvet og ser frem for sig, er det, som om al den harmoni, der har fulgt én derinde, blev brudt. Man er igen ude i den rå grimme verden. Genboen Helmershus råber til én på alt for nært hold, og lige foran ligger et hav af døde grå brosten. – Kender du forresten noget så kedeligt som brosten, der ikke er dækkede af færdsel? De danner en fordybning – Muslingeskallen kaldet. Til hvad nytte egentlig? Den er desorienterende for færdslen, både til og forbi Rådhuset og – er den strengt taget smuk?

(...)

Fyld den med vand! så har du løst problemet bedre og lige så simpelt, som da Columbus fik ægget til at stå på enden. Kan du ikke få Borgmester Jensen til – ligervis som hin gamle, guddommelige Moses – at tage sin stav og slå vandet ud af granistenen, så Muslingeskallen løber fuld af det klare vand og hele den faraotiske hær af brosten drukner? Tænk dig blot at se på det vibrerende spejlbillede af himmel og huse, af mennesker og duer, i stedet for på de bundkedelige sten. Hvor smukt bliver det ikke om aftenen, når alle de gule og grønne lys springer og spiller på vandet i tindrende spjæt, når Rådhusets oplyste vinduer sender sine brede, rødlige lys tværs over det mørke vand, og de store lygter midt for huset laver en strålende allé op mod hovedindgangen – Fader Absalon i sin gyldne værdighed vil gnide sig i hænderne af glæde.

(...)

Blot nu ikke alle de forskellige kommissioner, gennem hvis skærsild den slags sager vistnok skal passere, kommer og siger: Ja, denne ide kan jo være en meget smuk fantasi, men den vil næppe få meget med virkeligheden at gøre, hvorefter de slipper hele deres ikke ukendte hær af betæneligheder: pengesorger, politiskrupler, bakterier m.m. løs, fordi de altid 'aner' uoverkommelige vanskeligheder. Indtil videre tror jeg ikke på dem, fordi hele anordningen som sagt synes indrettet med dette ene formål (vandet) for øje. Bekostningerne ved at lægge et vandværk og nogle stentude ud fra terrassen kan ikke blive store.

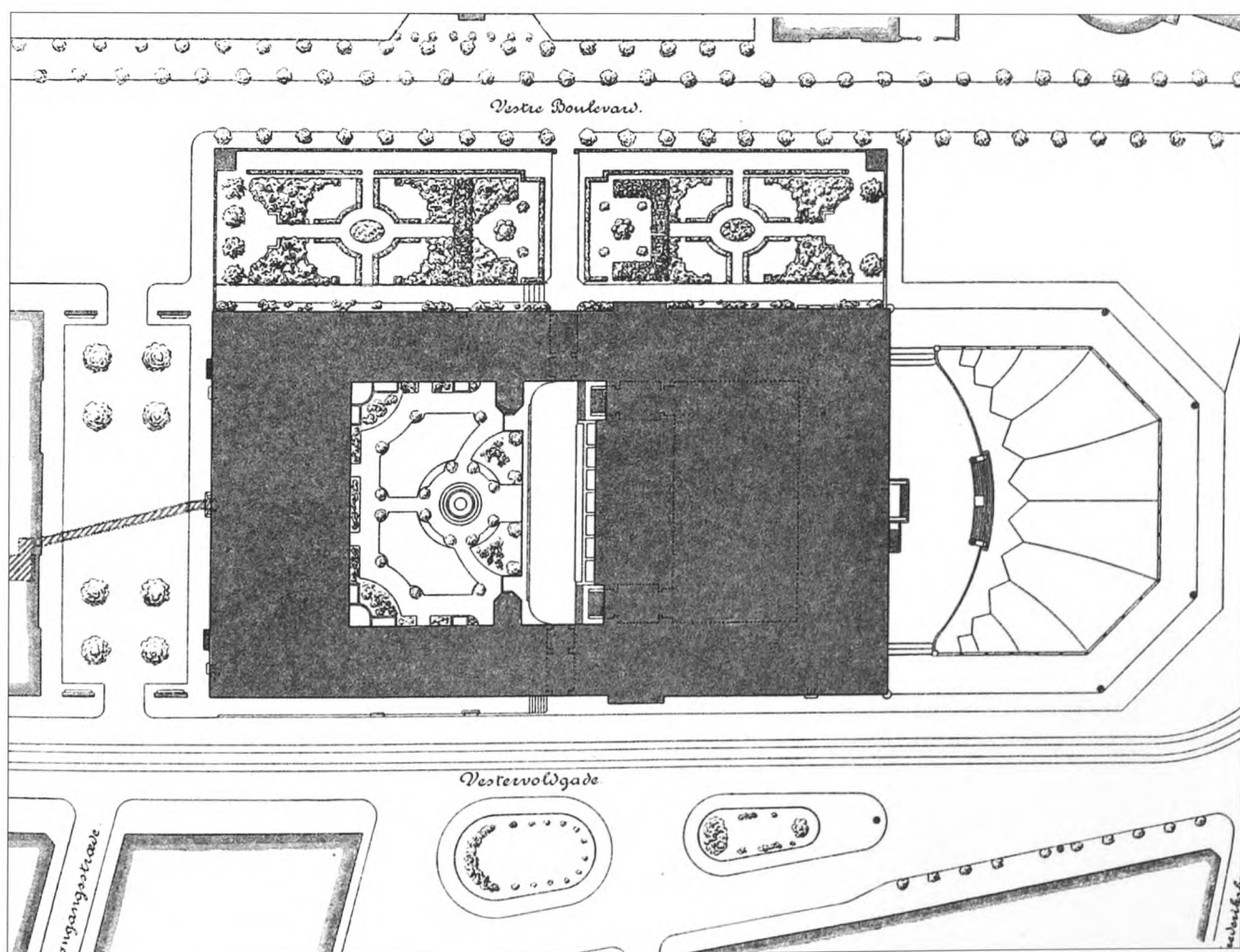
Afløbet kan let ordnes ved nogle rør, der når op til vandets overflade oven over de afløb, der allerede findes i bunden. Hegnet behøver kun at bestå af nogle jernkæder, ophængte mellem de granitstøtter, der i forvejen står rundt om pladsen, og hele bunden af bassinet kan nok tættes ved, at der løbes asfalt i fugerne. Flere udgifter kan jeg i øjeblikket ikke finde, undtagen selve vandforbruget, der jo til daglig kan indrettes meget økonomisk. Der vil rimeligvis indvendes, at alt muligt: snavs, avispapir, propper etc. vil flyde rundt i vandet; men det gør det jo også nu i den tomme balje, hvis den ikke bliver holdt ren. Og kan man feje brostenene hver dag, kan man vel også få råd til hver morgen at lade en mand soppe ud i et par fiskerstøvler og få det snavs op, der altid af vinden føres hen i et hjørne. Hele baljen kan jo tømmes og renses en gang imellem.

(...)

Alt i alt tror jeg, at Københavnerne vil komme til at elske deres 'gadekær' – hvis de får det – og ulemperne herved tæller ikke noget i sammenligning med den herlighed, som vandet vil blive for Rådhuset, for torvet og for byen, der sikkert herigennem vil få en seværdighed mere. Det vil nemlig blive noget ganske ejendommeligt for København – sådan et rigtigt gadekær, helst med hvide ænder og guldfisk, på et torv, midt i en stor by. Jeg tror ikke, det findes nogetsteds i Europa.

Du ved jo nok, kære ven, at der i en muslingeskal, selv i en ganske almindelig grå muslingeskal, kan findes ægte perler. Måske er her en, se på den og prøv den. Duer den og du synes om den, hvad jeg forøvrigt ikke tvivler om, så sørg for at den kommer frem i dagens og virkelighedens lys, så folk kan glæde sig over dens skønhed og senere, hvis den er ægte, kan fattede den ind i den borgerkrone, som de kloge herrer i byens råd er sat til at tage vare på og forskønne, og hvis glans du allerede gennem dit arbejde har gjort så meget til at forøge. Med venlig hilsen, din gamle ven Arnold Krog

(Architekten, no.32, 1904)

Planen over Rådhuset med muslingeskallen mod Rådhuspladsen, 1908.

MESTER NYROPS HUSE
FRA VIKINGESTIL TIL SKRABEDE BLOKKE

MARTIN NYROP (1849-1921) var håndværker. Og naturligvis arkitekt, og også designer, men først og fremmest håndværker, husbygger i bedste gedigne forstand, med mursten, jern og træ som udgangspunkt for rammer om det, husene skulle bruges til.

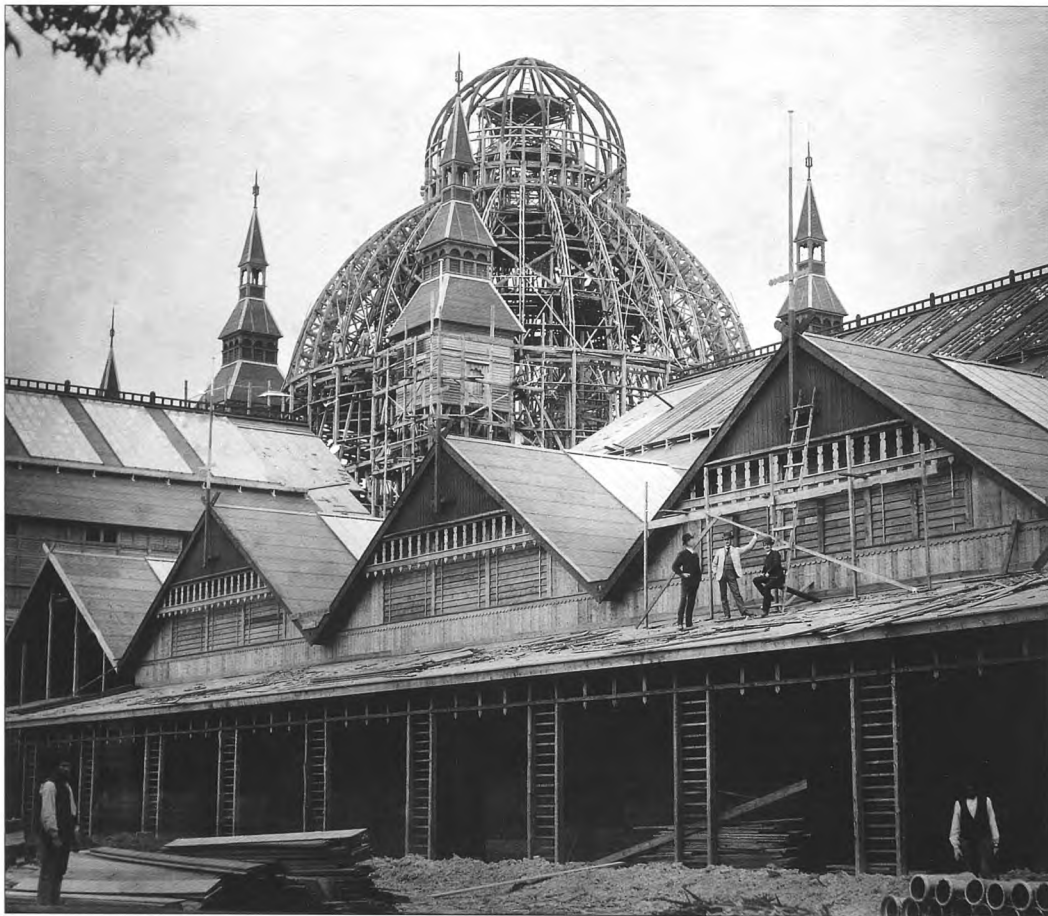
Han startede som tømrer, blev svend i 1869, gik på Kunstakademiets arkitektskole, viste hvad man kunne med trækonstruktioner i en gymnastiksal på Vallekilde Højskole 1884, og siden da der skulle udfærdiges tegninger og bygges haller til Den nordiske Industriudstilling i København 1888.

De store udstillingsbygninger rundt om i den moderne vestlige verden var i 1800-tallets sidste halvdel bestemt af halsbrækkende konkurrencer om, hvem der kunne spænde længst eller komme højest til vejrs med støbejernssøjler og stålbjælker. Fra Crystal Palace i London 1851, til Eiffeltårnet og Maskinhallen på verdensudstillingen i Paris 1889.

I København gik Nyrop en anden vej ved at holde sig til træ, men ikke desto mindre række ganske højt op i luften med sin tømmerkuppel, betydelig højere end Rundetårns 36 meter, men ikke så højt som sin egen senere murede rekord på 105 meter, Rådhusårnet.

Kuplen spændte over en diameter på godt 25 meter i krydset mellem en hovedbygning langs Vester Voldgade og en tværgående ved Tivolis hjørne mod Vesterbrogade.

Konstruktionen af både kuppel og halbygninger er baseret på buede gitterspær med tydelige kryds og samlinger og ligner arkitekten Daniel Herholdts første hovedbanegård, som stod endnu, da Nyrop gik i gang. Efter fotografier at dømme kan det også have

givet udlængsel og mindelser om Eiffeltårnets understel at stå under Nyrops kuppel mellem fløjenes indvendige hjørner.

Farverne var: cremegul indvendig, svenskrødt og vogngrønt udvendig, og guld på detaljerne. Flot og festligt! Eller som Politiken skrev ved åbningen: »Oldtid, nutid og fremtid mødes her i hjertelig omfavelse. Det er en legetøjs-by for voksne.«

Meget af det udstillede blev sikkert også betragtet som legetøj, Jules Verne og fremtidsmusik, men først og fremmest som et kæmpeskridt fremad mod egentlig industrialisering i Danmark og Norden. Arbejdsgivere og fabrikanter var opstemte. Udsigten fra den store Tuborg-ølflaske gav overblik over kommende maskinelle ekspansionsmuligheder, som de få besøgende arbejdere og korporlige håndlangere var mindre begejstrede for, løn- og ansættelsesmæssigt.

Udstillingens kuppel med toplanterne og raden af spidse kviste har træk til fælles med Baptisteriet i Pisa. Tagrytterne højere oppe minder tilsvarende om Theoderiks gravmæle i Ravenna, som Nyrop havde beundret ved sine besøg årene før. Hjørnetårnene kan lede tanken hen på de store tyrkiske moskeer.

Men den interesse, der i 1800-tallet rejste sig for norske stavkirker, er nok så tydelig i helhedens umiddelbare fremtræden. Det er ikke mindst ved behandlingen af tømmer og brædder, at det vikingeagtige i billedvirkningen viser sig.

Det oldnordiske var en levende interesse i 1800-tallet. Saxos danmarkshistorie blev nyoversat, så Grundtvigs mytologiske bragetale og Lorenz Frølich's drageslyngs-illustrationer satte sig spor i både dagligstuer og forsamlingslokaler. Og det vikinge-dekorative tog til som dansk kendemærke betragtet, desto nærmere århundredskiftet kom.

Danmark var ikke alene om nationaltrenden. På verdensudstillingen i Paris 1900, fjorten år før nationalstaternes første verdenskrig, optrådte de deltagende lande næsten udelukkende i bygninger formet over repræsentationernes egne fantomforestillinger om autentisk

Den store Industriudstilling i 1888 tog for alvor hul på et voksende Københavns arealer. Med sin store tømmerkuppel viste Martin Nyrop nye mål for byen udenfor Vester Voldgades småskårne facader. Foto: Sophus Juncker Jensen.

byggeskik, oprindelige bjergarter, træsorter eller jordbundne materialer fra det pågældende lands revir.

Martin Nyrop havde allerede i sit gymnastikhus til Vallekilde Højskole i 1884 prøvet kræfter med den midgårdsorm, vikingestilen var. Resultatet er nydeligt, men nok mere Vallekilde end Valhalla, når sandheden skal frem. Et jævnt og muntert virksomt liv, med frihed for Loke såvel som for Thor, og træspån på ydervæggene ligesom hos de gamle kæmper.

Vallekilde Højskole blev startet af Ernst Trier på grundlag af N.F.S. Grundtvigs pædagogiske tanker og som spydspids for venstrebevægelsen i Danmark.

I 1906 tegner Martin Nyrop et nyt muret hus med elevværelser og foredragssal, udformet som en meget sammensat bygning med pyramidetag, trappetårn og buegang i fronten.

Det er projekteret nogenlunde samtidig med Bispebjerg Hospital, hvor Nyrop forenkler tagformer og facader i anlæggets murede pavilloner. Den murede Vallekilde-bygning bliver derved en slags overgang mellem vikingedrømmene i Rådhuset og en yderst rationel byggeskik i de moderne sygehusbygninger.

Teglsten i monumentalt mål har han arbejdet med i Landsarkivet for Sjælland fra 1891, og allerede ti år før, inden udlandsrejsen, i den murede runde gasbeholder på Østre Gasværk fra 1881.

Selv om der oprindeligt var tale om en helt prosaisk byggeopgave, tilføjede Nyrop rotonden arkitektoniske buepartier og cirkelrunde vinduer, som nu kommer både musicals og eksperimenterende teateropsætninger til gode. At bygningen har mål til fælles med Pantheon i Rom synes dog at bero på et ingeniørmæssigt tilfælde.

Det er tydeligt, at selv om Nyrop er uddannet tømrer og i sin store udstillingsopgave 1888 tog udgangspunkt i træets muligheder, så mestrer han også teglforbandterne og de bygningsformationer, murværk kan aflokkes.

Fra tømmerkonstruktionerne på udstillingen i København og Vallekildes gymnastikhus gik Nyrop over til mursten. Bispebjerg Hospital og Højskolens hovedbygninger er bygget i tegl lige som i sin tid gasbeholderen på Østerbro.

Glaspartier i tagfladerne prægede allerede bygningerne til Den nordiske Industriudstilling. Og i høj grad Københavns Rådhus, hvor spændet i det dobbelte glastag over Rådhushallen er en teknisk bedrift i stålgitterspær.

I 1900 får han til opgave at tegne en ny kirke på Vesterbros Torv i København. Her er det ikke bare taglysets modernitet, men også facadens klippevæg, der gør sig bemærket i det kirkelige og københavnske miljø. Han har tidligere tegnet en kirke i Sundeved og fortsætter siden kirkekarrieren i Randersgade, men Eliaskirken på Vesterbros Torv er noget særligt.

Dobbeltårnene med pyramidetage er som motiv hentet i Fjenneslev eller Tveje-Merløse kirker. Specielt den første er tæt forbundet med en historisk skrøne om Københavns grundlægger Biskop Absalon og hans tvillingebroders fødsel. Men den grove sandstensfacade ud mod Vesterbros Torv kan også minde om samtidige projekter af finnerne Elien Saarinen og Lars Sonck, i deres særlige ru ny-nationale granit-stil omkring århundredskiftet 1900.

Kammerherre Ferd. Meldahl, som hørte til den gamle europæiske arkitekturskole og havde haft stor indflydelse på byudviklingen i København, skrev i Kristeligt Dagblad, at den projekterede kirke lignede et fængsel eller en fæstning, og tilføjer, her citeret efter Lise Funders Nyrop-bog, at »når man nu efterligner den ældgamle stil i facaden, og dog alligevel for at skaffe lys i kirken tyer til den udvej at sætte et stort moderne vinkel-glastag over kirkens bjælkeloft, så er jo stil og enhed brudt!«

Kirkefondens byggeudvalg ville gerne nøjes med et enkelt, men højere kirketårn. Men Nyrop svarede: »Vesterbro Kirke ville i virkeligheden gøre et overdrevent indtryk, hvis højderne af mure og tårne forøgedes, den ville blive unaturlig – mindre troskyldig – og efter min mening tabe i værdighed og monumentalitet.«

Endelig vakte den brede adgangstrappe ud mod torvet diskussion. I en tid, hvor gudløsheden var voksende, blev det af beboerne i

Eliaskirken på Vesterbros Torv ligner klippevæggene i samtidige finske bygningsværker. Ovenlyset i kirkerummet provokerede borgerskabets skønånder lige så meget, som kirke-trappen midt ud i torverummet forargede de lokale socialister.

området betragtet som et indgreb i den proletariske offentlighed, at kirken således ville lægge beslag på en del af det frie torverum. Men Nyrop fik sin vilje med henblik på den indvendige disposition af det meget snævre byggevolumen: fortovspassage under trappeanlægget og kobberinddækkede taglys.

Martin Nyrop vidste tydeligvis, hvad han ville. Men af fremtoning var han ikke videre imponerende. Viggo Møller-Jensen, søn af Rådhusets kalkdekoratør Jens Møller-Jensen og selv arkitektprofessor en menneskealder senere end Nyrop, har i 1979, i kataloget til en arkitekturudstilling på Statens Museum for Kunst, skitse-mæssigt beskrevet ham:

»Det er vel svært at skildre personen Martin Nyrop nu så lang tid efter hans død. Selv har jeg i 1920 som trettenårig set ham i mine forældres hjem. Han boede på Gentoftesiden af Gentofte Sø – vi på Vangedesiden. Far fortalte glad at Mester Nyrop kom til the med sin kone og datteren Ernestine.

Jeg husker ham som en venlig stille mand med lyse blå øjne, og et gråt overskæg, det var året før han døde. Man sagde at han var fåmælt. Han skulle ved en bestemt lejlighed holde tale. Han rejste sig og nævnte et stednavn, som han mente alle kunne forbinde med mødets formål, sagde skål og satte sig. Af statur var han ikke særlig høj, men rank og tæt, med et rundt markant hoved, kort tæt hår og kraftigt overskæg. Kunne måske minde om en bondemand eller landlig håndværksmester, rolig hvilende i sig selv.

Vi ser ham godt skildret på P.S. Krøyers maleri over en dør på Rådhuset. Konduktøren Emil Jørgensen, Nyrop og murerformand Krone. De ses stående på bygningen ved tindemuren bag vægterfigurene i fint vejr med udsigt ind over byen. Martin Nyrop, som er den mindste, står i midten barhovedet, han holder en tommestok og tegningen, som de er i færd med at drøfte.«

Martin Nyrop er knapt til at få øje på højt til vejrs mellem sine håndværkere på Rådhusårnet. Men han er der, i nederste række iført bowler. Fot. Peter L. Petersen.

LÆNGDESIT SET MOD TAARNET.

Opslag i Francis Becketts Rådhusbog fra 1908.

BYENS HJERTE

København i tværsnit

Der er i hver større by et strøg, hvor man standser og siger til sig selv: Her er byen! Her hamrer dens puls; vil du i kort begreb vide, hvad den er, så stil dig her, og se og fornem! I Paris er det de store boulevarder, i Berlin skæringspunktet mellem Under den Linden og Friedrichsstrasse, i London pladsen ved Bank of England. I det moderne København er det Rådhuspladsen.

En optælling, hvis resultat dog selvfølgelig kun kan have tilnærmelsesvis nøjagtighed, har givet til resultat, at i en sommerdags travleste timer passeres det punkt, hvor Vesterbrogade munder ud i Rådhuspladsen, gennemsnitlig hver time af henved 3000 fodgængere, 1200 cykler og 300 hestekøretøjer. Det er tal, der – når alle forskelligheder tages i betragtning – meget vel kan nævnes ved siden af de, der betegner færdselstætheden i de anseligste europæiske brændpunkter.

Men ganske bortset fra alle sammenligninger er Rådhuspladsen den plet i København, hvor byens liv afspejler sig med den rigeste mangfoldighed. Her mødes Vesterbrogades gammeldags, forkrøbne og dødsviede huse med den moderne bygningsglans, der udfolder sig i Hotel Bristol, Helmershus og Ny Rosenborg. Her har byens arbejde og snilde sat sig monumenter som Jernindustriens bygning Ferrum, Industriforeningen og Kunstindustrimuseet, side om side med arnesteder for kunst og adspredelse som Dagmar-teatret, Tivoli, Cirkus og Nationalkomplekset. Her krydser den gammeldags Københavnergemytlighed fra Tivoli sin klinge med den mere kosmopolitiske, der udfoldes i etablissementerne på den anden side gaden. Her brydes ved sommertid strømmen af byens børn, der kommer fra Strøget, med sværmen af fremmede fra Banegården. Her graver de nu grunden til Paladshotellet og den nye banegård, og så behøver man kun gå få skridt for at stå overfor det ældste stykke København: Jarmerstårnet, bygget til minde om, hvordan Fyrst Jaromar af Rygen i det herrens år 1259, under Valdemar Sejrs søn Christoffer den første på dette sted brød gennem byens befæstning og gjorde sig til herre over den!

*Og endelig mødes her, ved sporvejsnettets centralstation, folkene fra det gammeldags, male-
riske København, med dem fra det prosaiske, arbejdshærgede Nørrebro, den gamle bys stue-
blege beboere med solbrune halvagrarer fra de indlemmede distrikter, Strandvejens villaboere
med Frederiksbergs pensionister. Alle susende på elektricitetens brede vinger forbi borgernes
stolte hus, der som en mægtig kyllingemor knejser over sin myldrende børneflokk.*

(...)

*I 1892 lægges grundstenen. Og i de følgende halve snes år rejser det sig så. Med ivrig
opmærksomhed følger københavnere dets vækst. Efterhånden som den ene lykkeligt fundne, af
en næsten H.C. Andersenski fantasi bårne enkelthed kæder sig til den anden, føler man det,
som om man hørte fortælle en hyggelig og dog stort tænkt, stort følt historie i mange kapitler.*

*Da bygningen står der, begynder kritiken at røre sig, og, om end spagt, at stribe glæden.
Man måtte ikke være dansk, om, man ikke lod nogle forfriskende dråber af dens bitteressens
flyde i beundringens sødt mousserende drik. Og man finder da i Rådhuset noget af den nusse-
de husmandssmag, som i slutningen af det nittende århundrede præger hjemmene med sin
'bondestil', sin forkærlighed for de brudte linier, det småsnakkende foredrag, det causerende
og episodiske i modsætning til det patetiske og helstøbte.*

Og dog kan man vel ikke nægte af vort Rådhus også har sin patos. Det ligger ikke alene i tårnet, der slankt og fornemt samler dets brogede liv i sin himmelstræbende rankhed. Den findes også i bygningens brede selvssikkerhed. Den er så solid og så selvfølgelig, stræber så lidet efter imponante virkninger, at der er meget af et nationalt symbol deri.

(...)

Jævnt er huset – og næsten familieagtigt, som er dets 600 værelser bestemt til at huse ikke kontorer men borgerlige hussstande, og det er ufatteligt, hvorfor man ikke har søgt at knytte det nærmere til borgernes daglige liv ved at indrette en Rådhuskælder deri. Men det har sin højtid.

Og det vil få den i stigende grad. Når år har lagt sig til år og er blevet årtier og århundreder, vil tårnurets timeslag og kvarterslag og den af Lange-Müller komponerede vægtersang, der lyder kl. 6 og kl. 12, fortælle de nye slægter om den, som levede, da huset rejstes. I sin uforanderlighed, tonende ens fra århundrede til århundrede, vil den klinge som en hymne til selve den evighed, der trodser tidens omskiftelse. Den vil på en gang synes ny og ærværdig.

Men selve huset vil da have fået en patina over sig af historie og overlevering. Det grønne ir vil have sat sig fast på dets kobberudsmykninger, murene vil have fået dette hemmelighedsfulde mørkebrune skær, som kun nåes gennem århundreder og som synes at ruge over en lang og broget historie. Da vil det stå som monument i et nyt København, der strækker sine fangarme ud over det halve Sjælland, en by, i hvis organisme elektriciteten stadig dirrer og gløder og i hvis brænding det gamle Rådhus vil synes som en fredelig ø midt i et stadig skyllende ocean, indbydende til hvile, vinkende med stilhed og ro.

For os, der har set det blive til, vil det derimod bestandig blive ved at være 'det ny Rådhus'. Det er for os ikke så meget et monument som en ny og frisk organisme, på hvilken byens livskraft kan måles.

(af: »Stor-København«, Bd. 2,
Alb. Gnudtzmann og Helmer Lind, 1907)

EFTERORD

Når nu det gamle dengang nye Rådhus kan give anledning til så mange overvejelser for og imod dekorationer, eller stolthed og ligegyldighed over for offentligt byggeri i dén vægtklasse, rejser der sig måske det overordnede spørgsmål: Vil der nogensinde igen blive bygget et hus som Københavns Rådhus?

Med dagens priser på raffineret murværk er svaret økonomisk set nej! Men andre byggemåder kan vel også gøre det. Se på sidste tilbygning til det murede Kongelige Bibliotek og anvendelsen af glas og wirer. Eller Danmarks Radios nye koncertsal i Ørestaden med facader af levende tv-skærme. Eller den nye kongelige Operas flot skinnende kastanje bag den mislykkede persiennefacade. Ny teknik og håndværksmæssig kunnen kan godt kaste kunstneriske resultater af sig, hvis viljen og økonomien er tilstrækkelig, den kloge bygherre og talentet til stede.

Københavns Rådhus er her i bogen benævnt som en billedborg. Helt konkret fyldt med skildrier og illustrationer, men også med dekorative størrelser af et mere underfundigt eller symbolsk indhold. Og så er huset i sig selv et stort billede med indbagte italienske erindringer og danske slots- eller herregårds-aner. Kan man forestille sig, at nogen nulevende arkitekt ville have Kronborg i hovedet under skitseringen af en ny offentlig bygning?

Ja, Jørn Utzon havde det faktisk og refererede til stedet, da han tegnede Sydney-operaen: den stejle placering, betydningen af et svævende tag over mure og bastioner og de hvide sejl på vandet.

Den såkaldt postmoderne periode i arkitekturen, omkring 1980, væltede en hel kasse af historiske byggeklodser ud til fri afbenyttelse, men arkitekterne var ikke så gode til at lege med dem som Rådhusets Martin Nyrop hundrede år før – fordi de postmo-

derne ikke tog dekoration og billeddannelse så alvorligt, som når Nyrop i sin tid legede med motiver og forbilleder fra sine europæiske rejser.

På to afgørende punkter er Rådhuset imidlertid et markant memento: Det solide og endnu funktionsdygtige hus var resultat af en åben arkitektkonkurrence, og byggeøkonomien var forsvarlig, om end sejstrakt over flere års lange budgetforhandlinger.

Dét kan demokratiske byggemyndigheder med andre ord lære af fødselsdagsbarnet på Rådhuspladsen – at kvalitet betaler sig!

Allan de Waal

Litteratur alment om Københavns rådhus og arkitekten Martin Nyrop. Øvrige citerede kilder er nævnt i bogens enkelte kapitler.

Francis Beckett: »Københavns Raadhus« 1908.

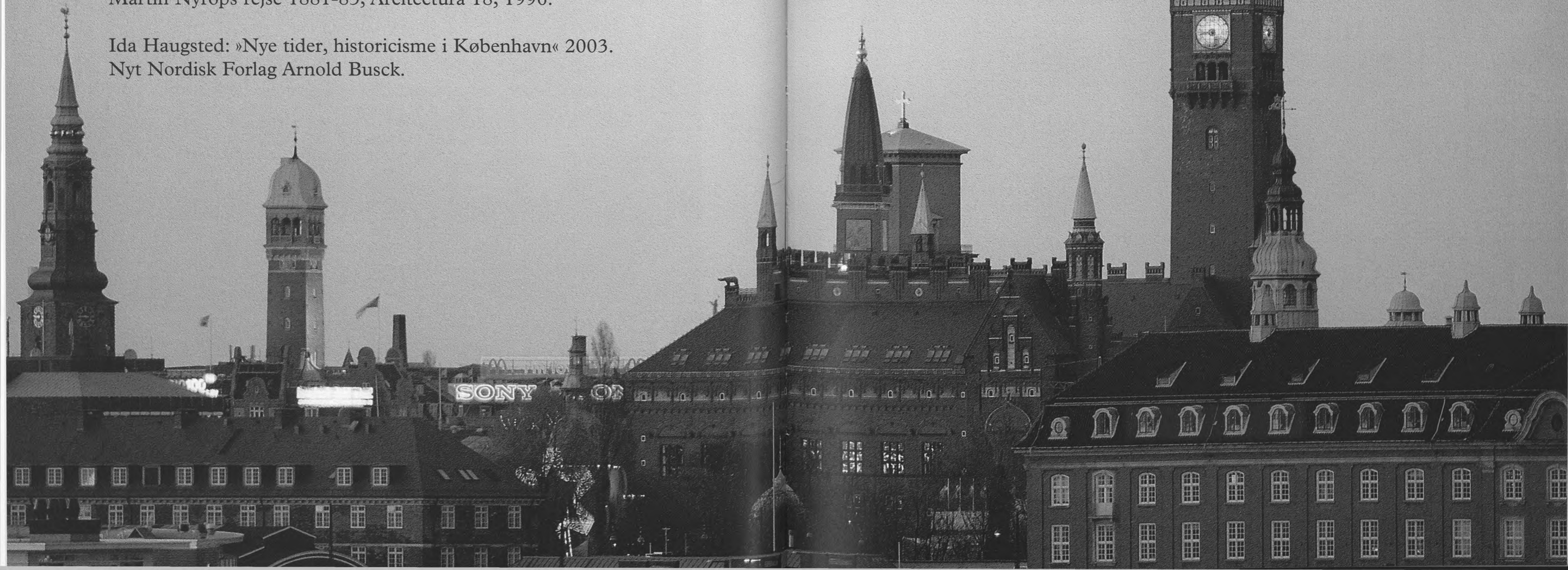
Lise Funder: »Arkitekten Martin Nyrop« 1979.
Foreningen til gamle bygningers bevaring.

Torben Ejlersen, Stadsarkivet:
»Københavns Rådhusplads« 1995. Stadsingeniørens Direktorat.

Ida Haugsted og Hakon Lund:
»Københavns Rådhus« 1996. Magistratens 6. afdeling.

Ida Haugsted: »Så småt og med lempe«
Martin Nyrops rejse 1881-83, Arcitectura 18, 1996.

Ida Haugsted: »Nye tider, historicisme i København« 2003.
Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.

COPENHAGEN CITY HALL

Summary in English

PREFACE

Copenhagen City Hall
One Hundred Years

The colourful diversity of Copenhagen City Hall is the theme for this kaleidoscopic book. And the occasion: that it will be one hundred years ago in 2005 that the carefully planned building came into use in earnest.

The building will be presented in colour photos as it appears and is used in a new century. And a wide variety of mainly black and white photos, most of them from the City Hall Archives, will tell of festive occasions and ordinary work through the years, covering the whole range from the stone masons on the scaffolding during the building process over notabilities on the balcony or receptions in the Main and Banqueting Halls, with pancakes and the Royal Table, to get-togethers in the canteen in the vault and pigeon feeding of soaring birds on the City Hall Square.

The text is mainly new, observing and philosophical, however, interwoven with the experiences or recollections of old and young members of staff.

Allan de Waal, Lars Gundersen and Asger Uhd Jepsen

THE CITY HALL SQUARE

Home to gliding and fast-diving pigeons

The Town Is Made of the Mettle of the Citizens was Martin Nyrop's motto while being in charge of the construction of Copenhagen City Hall. The quality of the building was meant to correspond to the characteristics of the city's population: brisk and dignified, straightforward yet noble, distinguished but not aristocratic. A house of citizens and city councillors alike, with rooms for staff and visitors, authorities and ordinary people.

And the new monument of Copenhagen had to be Danish in the details and Italian in the principal idea as well as medieval in appearance and modern as far as technology and structure were concerned. That is why there is so much to look at and observe, marvel at and take pleasure in in Copenhagen City Hall: mural paintings and glass roofs, offices and weddings rooms, brass taps and faience tiles.

One hundred years after the newness of everything, the building has not been forgotten but is still in happy and busy use. Copenhagen City Hall still stands and can be celebrated as a monumental example of public quality. And the sound of the chimes of the City Hall Tower does not merely belong to the capital but since 1925 to the entire nation, being broadcast every single New Year's Eve and every day at twelve noon on Danmarks Radio.

Among the pointed towers of the city skyline that of the City Hall is among the youngest and tallest. And walking under the arch spanning Stutterigade towards the foot of the new City Hall Tower at the end of Lavendelstræde, this brick rocket will tower higher and higher the closer one gets, only to soar sky-high over Vester Voldgade.

With its unique position the tower heralded a new development of the capital. The town was allowed to spill over the area of the old earthworks and grow into a city, and in this western part there were space and possibilities for extension. There were moats but no transverse harbour entrance, for the shore ran parallel with the exit road and the railroad to Roskilde, and Tivoli had already occupied some of the slopes and expanses of water left over from the defence of royal Copenhagen.

The new City Hall, agreed on in 1888 and inaugurated in 1905, was constructed in the area of the old ramparts proper, but the open space with flagstones and tarmac in front of the City Hall was not only tantamount to lively crowds milling about in the light from electric lighting. The new times of the new century also created new nervous disorders.

In 1905 G.M. Beard, an American doctor, diagnosed neurasthenia and American nervousness as diseases caused by modern civilisation. The symptoms include, among others, headache, swimming eyes, hopelessness and moist hands.

A part of the pathological picture of the neurasthenic can be attributed to a

fear of urban life or agorafobia, a fear of walking across large open spaces. And it is obvious that Copenhagen City Hall Square with its new building represented a new scale of the times and of city development, a new open element compared to the closely situated plots of the medieval town.

The main entrance of Tivoli has remained as a souvenir from when the town grew beyond the old ramparts and became a city, just like the miniature castle in H.C. Andersen's Boulevard, now the domicile of the Tivoli Guard, right across from the tiny Pigeon Tower of the City Hall.

GOT MY GLASSES KNOCKED OFF

E. Kent Sørensen, retired city hall attendant and pigeoneer

»I actually asked for the job myself after having been a member of the staff in the building for twenty-five years. And so I looked after the pigeons for thirteen years. Not that I only took care of the pigeons, but I spent a lot of time on them. Also during the weekends.

But on ordinary workdays, if anyone asked me to fix other things, like lugging tables for parties or receptions for example, I could always say I didn't have the time because I had to attend to the pigeons. High in the Pigeon Tower.

The young are the juiciest, also when it comes to city hall pigeons. So they were occasionally fed to the city councillors when the autumnal meetings were still opened with dinners. However, this stopped in the early 1980s. When I began, there were almost four hundred in the Pigeon Tower, and that was too many. Now there are close to three hundred.

We use a netted rod to catch them high up in the Pigeon Tower. And indeed, they have succeeded in flapping off my spectacles with their wings. But once I also accidentally knocked a pigeon unconscious with the rod.«

- But what is the point of having pigeons in a city hall at all?

»Originally they were meant to function as fire-alarms. A kind of fire-alarm. They become nervous and uneasy if there is a fire anywhere in the building.«

- What was your function in the building, before the pigeons became your main charge?

»Among other things I took care of keeping the square clean. It was hard work, six o'clock every morning, with a cart and a broom. And then afterwards a nice hot cup of coffee indoors. But on the other hand, it was also really pleasant to be able to smile at all the girls crossing the square as daylight came.«

(Conversation with AdW, February 2005)

GREAT DANISH FLORA

Jens-Møller-Jensen's scrolls and flourishes

The tall Copenhagen City Hall Tower with the golden dials, resembling almost the old-fashioned tram tickets, was difficult for Arne Jacobsen, that international advocate of functionalism, to compete with when he was forced to add a tower to Århus City Hall a generation later.

In contrast, the atmosphere of blood and earth that during the Second World War prompted such a political demand from the locals in Jutland was quite acceptable at the time when Martin Nyrop and the decorative painter Jens Møller-Jensen found mental, artistic and spiritual inspiration on the refreshing Danish sea shores in the effort to give Copenhagen City Hall its identity.

In this they were not alone at the turn of the century. In his novel »Einar Elkær« from 1898 the Danish writer Johannes V. Jensen created several sentimental farming tableaux contrasting with the spleen and technology of the new century:

»Now and then something would move in the dark forests of sea weed reached by the sun, an olive-coloured fish was winding in and out down there - Betty called Einar over and showed him a school of large plaice moving across the sandy sea bed, the red spots could be seen through the green colour of the water.«

Both colours and shapes could be a description of Jens Møller-Jensen's ornamentation in Martin Nyrop's City Hall.

At first sight the architect's obvious desire for some Danish characteristics seems strange, for why should the building be more democratic for sporting motifs inspired by domestic strands? However, the then 50-year-old Danish constitution from 1849 was also more Danish in spirit than French or Greek, was it not?

So no Roman acanthus leaves or Parisian Pantheon masks were chosen to adorn the façades and halls but rather bladder wrack and blossoming thistles to lend life to the monument. These, as well as stone portraits of the involved workmen or officials with large ears, made this Italian-inspired building into a vigilant and thoroughly Danish symbol of administration.

The City Hall, with its profusion of ornamentation and reliefs, seems inspired by John Ruskin and the Socialist William Morris' English Arts-and-Crafts Movement from the 19th century, but in Martin Nyrop's City Hall the emulation of Oxford colleges is transformed into a Viking-like ambience in the back wing and an Italian festive atmosphere under the huge modern glass roof in the Main Hall in the front of the building.

Ornamentation was the thing, or decoration, which by no means should be confused with frippery and finery, but which at its best can be perceived as representing a manifesto, a view of life and society. And Martin Nyrop showed the way with drafts for furniture and lamps and decorative details. And that is why Copenhagen's new city hall never came to resemble the international Glyptotek, built by the Carlsberg Breweries on the other side of the boulevard.

The City Hall was meant to house the City Council of the capital and be democratic, even though the form of government of the time was a far cry from the present perception of democracy.

The painter, who more than any other left his brushwork for posterity in the building, was the decorative painter Jens Møller-Jensen, and the story of how he got the assignment is characteristic for the spirit behind Martin Nyrop's approach to architecture.

Jens Møller-Jensen had attended the Royal Danish Academy of Fine Arts in Copenhagen and afterwards studied fresco technique in Italy, so he had something in his portfolio to show the head architect who said: »Travel round Denmark and look at mural paintings!«, which was what Jens Møller-Jensen did after a trial period at the drawing office.

On his return a year later, Nyrop had a wall whitewashed, so the young hotspur could prove his talents. Nyrop found the result satisfactory, so Møller-Jensen was hired, and his work can be admired all over inside the big building, on stairways and above doors, featuring Danish botany and sea flora in muted colours and black scrolls. And sculptor Anders Bundgaard supplied roof tops and façade corners with fantastical and realistic figures alike.

To Nyrop and his fellow artists the ornamentation was not only intended for daily enjoyment but also signalled a political purpose. Technology is meant to be used in modern construction, but the almost naturalistic patterns in stone, glazing and colour wash were intended to be a new democratic convention, here at the turn of a new century.

BRASSO AND LIVER PATÉ

Winni Johanneson, retired matron

»The building is very difficult to clean, being full of corners and crevices demanding a lot of cleaning and polishing. However, I believe the cleaning ladies really make a greater effort than if it had been a really dull ordinary building. After all, the City Hall does possess a soul! So they take pride in making it look as fine and shiny as possible.«

- How many cleaning ladies were you in charge of?

»When I took on the job twenty years ago, I had fifty. And there were twenty-eight left when I retired. The City Hall had to save money. Originally over one hundred ladies were employed here as cleaners, but not full time, mind. Cleaning is hard work! Back then they were also specialised, so one would polish the brass, and another would scrub floors the old-fashioned way ...»

- The big floor in the Main Hall, have you ever cleaned that?

“Three thousand square feet! Yes, when I began as a cleaner here, I was responsible for one fourth of that floor. But back then it was easier to make the floor look nice than it is nowadays using a mop. I don't know what it is with that stone floor, it very easily acquires the greyish look of liver paté, and the same goes for the canteen floor downstairs in the vault!”

- What is the right way to polish brass?

Using the polish called Brasso! In days of yore! But now some water-soluble stuff is used, so the cleaners don't have to breathe in the fumes, but on the other hand, the new stuff is very hard on the woodwork around the brass. Earlier we also used to polish the brass strips by the doorsteps. That's not done any more.«

(Conversation with AdW, February 2005)

GLASS ROOFS AND ARCADES

Valhalla, Italian palaces and mullions

Glass roofs were not an unknown phenomenon when Nyrop designed the City Hall, but letting in the light from the sky above, as it is done in the Main Hall, was a novelty in Copenhagen too.

The Palm Garden in the Glyptotek in Copenhagen was erected at roughly the same time as the City Hall, but already in 1893 Magasin du Nord had a glass roof installed over the main hall. Like abroad, exhibition halls and department stores were the first to make use of glass roofs. Railway stations came in as quick seconds with their practical glass roofed platforms. But in Nyrop's Copenhagen City Hall the issue was to cover a large distinguished-looking ceremonial hall. When Hotel d'Angleterre had its roof light in 1875, Martin Nyrop was employed at V. Dahlerup's drawing office, and the glass roof of the Main Hall has a larger free span than any of the above-mentioned examples from Copenhagen.

Cooperation in the modern sense of the word between architect and engineer was rare as the two disciplines were sharply separated. This found a radical expression in the critic of architecture John Ruskin's reaction to the manorial gardener Joseph Paxton's famous glass- and cast iron construction Crystal Palace for the Great Exhibition in London in 1851. Was this really the answer to centuries of architectural endeavours, Ruskin asked - a hothouse!

But already twenty-three years earlier Martin Nyrop had been open to new and modern options, also when it came to heating, ventilation and technology. The Boiler House was constructed further down Vester Voldgade and had its own chimney, and the steam pipes were led in an underground tunnel to the vaults of the City Hall, which functioned as one large exchange chamber with air shafts and humidifying systems.

The hot air was conducted through channels in the walls, and the ventilation system disembogues into the characteristic battlements of the City Hall roof. In principle the entire system functions that way even today, only now Copenhagen's ordinary power supply provides the steam.

The Main Hall serves two functions, namely those of directing part of the traffic through the building and of being a public assembly hall for bigger events than the Banqueting Hall proper can accommodate. Probably this accounts for part of the explanation why the hall has such an extraordinary and peculiarly mixed appearance.

The hall underneath the glass roof can simultaneously be perceived as a medieval square and the inner courtyard of an Italian Renaissance palace.

If the hall is viewed as a square, the balustrade on the first floor and the arches on the second can be perceived as the very stately balconies or loggias of the surrounding reserved buildings. However, if one pretends that the hall is a stately palace yard, it does seem strange that the arches do not form loggias on the ground floor too.

In other words, the entire lay-out is a very free historical interpretation or combination of the models that may lie behind the shape of the Main Hall.

Martin Nyrop undertook a European Grand Tour in the early 1880ies and visited a number of Italian cities. He himself mentions Theoderik's Palace in Ravenna and St. Zeno in Verona when it comes to the inspiration for the arches and balustrade in the Main Hall. However, the palaces of Florence too appear in his sketchbooks from the long architectural tour de force.

An unusual installation, a paternoster, led the employees and the visitors to the City Hall right through the open floors of the Viking-inspired back of the building. This elevator has later been replaced by a more ordinary lift, but it was very entertaining to see bodies appearing and disappearing, up and down, in the many years the paternoster functioned in the red, open-space decorated wing underneath the narrow glass roof.

The back entrance, as it is called somewhat derogatorily, gives access to the

more prosaic offices around the fine enclosed garden. Representative and major functions take place on the second floor in the transverse wing, where first and foremost the City Council convene, and in the rooms facing the City Hall Square, where the Banqueting Hall and the offices of the executive power were placed.

The glass roof spans the entire space between the two major wings, so when the arcade was constructed on the first floor of the Main Hall and not on the ground floor, it was precisely to stratify and separate the activities of mundane daily work from the more festive and sophisticated events.

However, at all times of the day and night the hall and the corridors echo with busy but soft footsteps on stone and terrazzo, heading for departments, offices and the Wedding Rooms, press conferences, morning cleaning, committee work or the weekly assembly in the City Council on Thursday evenings.

It is a distinctive house, characterised by its artistic appearance and yet modern for its time, straightforward in the practical organisation of rooms and connecting corridors, so complete already in the first drafts that the plan for the various functions form the envisaged foundation for the illustrious overtones of the building.

OUR LADIES

Employed at the City Hall

If you happen to walk through the City Hall Garden, you are quite frequently likely to encounter a number of young, happy and bare-headed ladies carrying their lunches; they are the young girls from the City Hall enjoying lunch out in the open. And they continue to do so far into the autumn, if only the weather is clement and the sun willing to appear just for a short spell.

But indoors too the working men and women of the City Hall are able to eat lunch under snug and cheerful conditions, namely in the cosy restaurant of the City Hall down in the vault. However, the wages are not so generous that the young ladies can afford to go down there and eat warm food or drink coffee, but instead they have to bring luncheon to work, which they then eat in their respective offices when it is too cold to go outdoors, for the City Hall cannot provide special luncheon-rooms for the employees as that would take up too much room. And thanks to the rapid growth of the city, there is no room to spare in the big building because both city and municipal organisations are growing and demand more and more space.

In the big enquiry office a young lady is wearing the comely office coat which the head of the City Hall administration prefers to see the ladies dressed in. However, the young ladies do not see quite eye to eye with the head of administration on this point, not even in his own offices, and the young ladies will probably still be allowed to dress fashionably and according to their own taste, which undeniably does enliven the surroundings.

The dress of the ladies appears pleasant and gay among the dark silhouettes of the men, and the working relationship between men and women is natural, amiable and free and easy.

From the fortnightly magazine »Vore Damer«, 2nd of November, 1922

BRASS AND BROWN FURNITURE

Light and dark in the castle

»Within the vast number of furniture designed by Nyrop for the City Hall, a hierarchy exists corresponding to the rank and title of the user, but there are no symbols of power in the overall structure of the furniture, neither in its details. Primarily it has all been constructed to be useful«, Arne Karlsen, professor of architecture, says in his book »Dansk møbelkunst« i det 20. århundrede from 1990. And he quotes Martin Nyrop for putting artistic emphasis on handicraft and construction, being responsible for »licking things into shape« as the architect.

Karlsen points out that Nyrop's types of furniture are well-known but less prestigious than other kinds of architect-designed furniture from other public building projects at the time, and he proceeds to go through the most common types.

Desks and filing cabinets made of solid pinewood and benches or chairs made of stained beechwood. In the main construction and the slats on the back, they are inspired by the traditional Danish Brøtterup-chair. The tabletops are covered with green linoleum surrounded by screwed-on strips, and the chairs are upholstered with corduroy.

Karlsen emphasises that all the details were given full consideration to be proof against wear and tear. The outer edges of the filing cabinets are furnished with a powerful rounded profile »which partly resists bumps and blows, and partly makes it easier to place the elements closely together on an uneven floor, thereby avoiding that want of precision leaps to the eye«, he explains.

The discreet embellishments adorn the horizontal surfaces of the furniture and also the panels of the doors, which at the same time constituted a simplification for the cabinet makers when it came to fitting the corners.

The bookcases are divided into lower and upper parts, which eases moving the furniture round the building considerably, and the cabinets are raised on low trestles partly to facilitate the cleaning of the plain linoleum floors, and partly to give a more comfortable height when fetching stuff from the lower placed archives and files.

Nyrop's furniture is extremely unostentatious and most carefully shaped in accordance with the character and function of the various rooms.

This also goes for the large faience sinks accessible in the corridors like sanitary springs of refreshing water. They are fitted with golden brass taps and tiles on the walls behind to catch splashing from floor cloths and buckets. And Nyrop's motto of »Save not, waste not« is marked on the upper edge of all the sinks in the offices.

Obviously all sources of light are electric and date from a very early stage in the history of the glow lamp. The bulbs hang in clusters underneath a decorated iron or brass bowl, and in order to prevent a glaring light from the table lamps, short silk curtains of a kind are hung from the edge of the bowls. This type of precaution is not taken with the high-hanging unshaded lamps in the Main Hall and the meetings rooms of the City Council. This was twenty years before Poul Henningsen invented his internationally known and acclaimed anti-dazzle PH-lamp.

Throughout the building there are adjustable hanging lamps and brass floor lamps placed conveniently for reading and writing, all with cone-shaped white and green glass or porcelain shades. Altogether the City Hall contains between 1,500 and 2,000 electric lamp units for illumination of the marvellous rooms.

Added to this, daylight comes from without and is reflected on the arches of the stairs and filtered through other curves and surfaces. As an architectural feature perhaps even more important than decoration and pictorial imagination, the building is formed in accordance with light and dark like a medieval castle.

BLUE FLUTED CHINA

Birgit Jørgensen, linen store assistant

»I show up for work very early in the morning to ensure that the coffee service is all ready for the first meetings ...«

- How much porcelain are you in charge of?

»1,600 cups and 1,280 dinner plates ...«

- ... and how many soup plates?

»Well, then I'll have to get hold of my store book, just a minute! - 500 soup plates. And an additional 1,400 small luncheon plates for standing receptions and buffets.«

- And the porcelain is the blue fluted china from Royal Copenhagen?

»Yes. Serving dishes, sauceboats, mustard pots, jugs for vinegar for the split pea soup with pork, candlesticks, ashtrays and the finely perforated porcelain for the Royal Table.«

- Didn't you say that you work in the linen store?

»Indeed, and we do also have both table-cloths and napkins, but the table-cloths are not as big nowadays as the old damask table-cloths of a length of 22 feet each. They have been cut up, and we rent many table-cloths from out of the house. But the round cloth for the Royal Table with insertions and lace, that one we launder and iron on the premises.«

(Conversation with AdW, April 2005)

GRANITE ANIMALS AND MASKS

The City Hall and Anders Bundgaard's sculptures

What in the world are polar bears in granite doing on the roof facing the City Hall Square? Or two roughly hewn walruses at the back entrance, for that matter?

Asked directly in June 1898, Nyrop himself believed that sculptures like these might be just as decorative in an Atlantic sea-going nation like Denmark as any lion or sphinx, and that furthermore there were loads of sea-creatures depicted inside the building itself, anyway.

Anders Bundgaard's aggressive mer people standing guard at one of the side entrances to the City Hall have fishlike nostrils and beards for fins.

More in keeping with city life, the heads over the corner seats by the City Hall Square feature mouths like those of crying street sellers with tongues resembling both coins and toads, symbolising avarice and coarse speech. On the embrasures of the four towers facing the four corners of the compass, the north wind is portrayed as a surly creature, the south wind as the mouth of a black, the west wind whistles through a flute-like mouth, while the wind from the north-east has a cold.

Nyrop was not alone in reintroducing medieval creatures. When St. Pancras Station opened around 1870, London had a modern neo-Gothic centre of traffic,

in which the capitals of the columns were not ornamented with heraldry and symbols of saints but rather with railway servants in uniform, slip points and railway engines.

The sculptor Anders Bundgaard (1864-1937) applied to Nyrop for a job as a decorative artist. He was educated at the Royal Danish Academy of Fine Arts and had studied with the internationally oriented Norwegian sculptor Stephan Sinding, and after his first draft for a fountain of Gefion at Frederiksberg, he received a travel grant for among other destinations Egypt, where he admired the ancient sculptures of granite. On returning home he looked up Nyrop in the drawing office shack on the construction site of the City Hall.

»The main style had been decided by the architect, and it was impossible to carve free naturalistic sculptures, but that was not really the main point for Bundgaard. All he wanted was to express himself in stone or metal, finding full scope for his creative and vivacious personality. Whenever he sculpted a figure, he always felt tempted to think first and foremost of the rock it was to be carved from. To him the material was what was uppermost in his mind. And the fact that the carved stones had to fit in somewhere particular in the vast mural expanse of a building could only be an advantage as there is life in that vast mural expanse. The correlation of the length, height and direction of the walls, of the holes entering or leaving the mural structures, is precisely the kind of energy a sculptor can work with in a manner which allows his creation to develop the weight and importance that Sinding believed he could achieve through a histrionic arrangement or some profound subject matter«, J.A. Bundgaard, the son of Anders Bundgaard, explained in a feature article in a newspaper after his father's death.

In 1931 Anders Bundgaard was asked at which point he realised that he wanted to be a sculptor.

»As a child I had no idea whatsoever what a sculptor was, but I made drawings and cut out silhouettes, resulting in my having to leave home as I never chose to outline people's most charming features, and my caricatures made the neighbours so furious that it became imperative for me to leave that part of the country. I was almost thrown out, I had to flee from the neighbours' rage.«

He began his career in Copenhagen as a marker and cut heads out of the square pieces of chalk, which were noticed by the architects and artists among the regulars in the café in Klosterstræde.

Counting amounts to cutting and whittling, and »His father, smallholder Jens Christensen, was also a clog maker. In the evening, when tallowing the clogs, while his children were on the floor underneath the tallow chair, playing with the shavings, he would tell them fairy tales about trolls and stories about wars, and often he would sing to them«, Anders Bundgaard's son J.A. Bundgaard also relates in the feature article from 1938. And: »The boy was deeply fascinated by the stories and tales, he saw every action and event so clearly that he had to draw them in chalk on the hand-carved bed fronts. Later, when herding sheep on the moor, he would virtually attack the field stones with a broken stove grate in an attempt to shape them according to his ideas.«

FROM UNIFORM TO SHIRT SLEEVES

Kjeld Klysner Nielsen,
Former city hall attendant and later employed at
the Danish association for public employees

»The employees no longer have so much insight into the municipal structure. And each function is assigned fewer employees.«

- How was that been possible?

»Well, apart from the fact that people run their legs off, it is also a question of better auxiliary equipment. When I began working in the City Hall, we would for example haul every chair manually up through the trap door in the floor of the Main Hall. But then we managed to have a lift installed, and that was a gigantic relief and help. And it was the same with the huge seven-feet- long table tops we had to log into the Banqueting Hall. Now there is a lift going up to the attic and trolleys for folding tables that are smaller.

We also managed to have our uniforms changed, while I was working in the City Hall. It began one truly hot summer, and some of the attendants took off their dark jackets. This was not on. But then we agreed on a new uniform, which has a white or light blue shirt with dark shoulder straps, and on top of that a dark blue sweater. Times do change, don't they?»

(Conversation with AdW, April 2005)

MEDIEVAL AND MODERN TIMES

Martin Nyrop's City Hall as a quaint model

In the 1920ies Danish functionalists looked askance at contemporary foreign modernism. They believed that it frequently resulted in a formal or sham picture of unpleasant dining rooms, functionalism and a false scientific spirit rather than rational design. But first and foremost the Danish critics were, naturally, angry at the earlier historical gentility and equally hollow style imitation of the previous generation.

Nonetheless, Danish functionalists did appreciate the City Hall of Copenhagen. In lectures and discussions they pointed out the sensible and functional design, the constructive divisions of the building, and the selection of modern technology.

As a consequence, one has to pose the question repeatedly whether the quality of Nyrop's City Hall really lies in the interplay of the various arts, sculptures and architecture, or if it really lies in the sensible planning and construction?

In a way it is a superfluous or odd question as the City Hall still functions as a simultaneously modern and historical frame around certain parts of the municipal government. On top of this, it tells a story about the city and about contemporary

perception of art and culture between 1800 and 1900 in a most vivid manner.

On the other hand, one does occasionally get a feeling of being in a curiosity shop when walking round in the building. One may sense an atmosphere of German city hall vaults, sounds of revelry and jovial apothegms on the wooden cross bars, combined with a heretical sense of bric-a-brac in all the ornamentation and decoration. During such fits the busts of famous men seem transformed into oversized garden gnomes, and the careful ornamentation into the nauseating kitsch of bourgeois leaded windows.

Maybe this is caused by Martin Nyrop's stubborn and firm grip on all choices that were involved with aesthetic aspects: the picturesque details of the building, his own design of lamps and door handles, and his choice of artists to decorate the walls and corners, the cornices and gate reliefs, all controlled by symbolic, indeed almost instructive, pictographic ideas regarding motifs.

As pointed out in this book, Copenhagen City Hall is simultaneously a likeable, beautiful and sensible building, but Nyrop himself knew very well, where the problem lay:

»Is it not making too much of the details? And will it not feed the opinion that these 'ideas' and 'whimsicalities' have been the most important to me, contributing the only value of the building, though in fact it may be precisely those that will make people find the building trivial and commonplace.«

RECEPTIONS

Alfred Wassard, Mayor, the Fourth Department, 1962-78,
member of Copenhagen City Council for
the Conservative Party from 1943

Copenhagen City Hall has frequently had visits from foreign heads of states and displays much hospitality on such occasions in order to give the visitors a good impression of our country and a chance to meet the people of Copenhagen and have an informal chat with them.

Such receptions take place when our own majesty accompanies the visitors, and the receptions follow a very specific ritual in the magnificent Banqueting Hall on the second floor. When the visitor, with spouse, has been received in the Main Hall on the ground floor, while two musicians blow a welcome call on the old lures, the visitors are escorted up the two flights of the Burghers' Stairs. Here all the notabilities of Copenhagen and a great entourage of members of the Danish royal family are waiting. Together with the Queen and the Prince Consort the visitors are asked to take a seat on the gilt chairs on the dais placed at the middle of the long wall. Here the chairs are positioned under a canopy with a tapestry behind. This is inspired by the word 'Denmark' (indeed, its formal name is the Denmark Tapestry), and it is adorned with the coats of arms of the city and the realm plus allusions to poems and stories about Denmark.

On the front of the canopy 'the roses in Dana's garden bloom', and 'the spotless starling sings prettily', while underneath the coat of arms of the city 'lions are rampant', and 'hearts are on fire' in the national coat of arms, thus proving the inspiration from many various literary quotes.

(From A. Wassard's memoirs »Det søde og det sure« from 1986)

COMPETITIONS AND CONTEMPORARY TASTE

Quaint and quirky designs

At the time of construction and the period following it, it was the narrative element in the completeness of the City Hall that was weighed and discussed and evaluated, and not merely the apothegms and dates on the walls, but the entire narrative picture book of ornamentation and architectural details.

Indeed, any monumental building can be considered a narrative, but the way the story is told differs immensely. This fact left its mark on the discussion of which project and which style were to win favour in the competition about who should be given the honour of solving the assignment of constructing the City Hall of Copenhagen, a major assignment by the standards of the time.

Right from the beginning Martin Nyrop was quite certain as to the track he wanted to follow concerning the essential features of the internal dispositions and the proportions in relation to the surrounding city. The basic structure and form of the building were decided on almost from the very first draft. The smooth outer walls, the slanting roof and square merlons were rather unostentatious compared to other more elaborate suggestions. And where other competitors placed the tower in line with the middle of the front facing the square, or on the façade facing Tivoli, Nyrop's tower was at a very early stage situated near the old town. This disposition was meant as a landmark for the modern times outside the old ramparts, with the City Hall Square as the future centre of activities for a coming range of Social-Democratic mayors and radical opinions from Politikens Hus across the square, the liberal national newspaper that functioned as the only real competitor to the conservative paper Berlingske Tidende.

Internally Nyrop's building was determined early on by the Banqueting Hall facing the square and the meeting rooms of the City Council being placed in the middle between the glass-roofed Main Hall and the garden court surrounded by four wings of offices. Consequently this led to criticism of the fact that the internal staircases lay far from the entrance and that the sketched Banqueting Hall became more elongated than was architecturally common.

Titular Councillor of State Ferdinand Meldahl, Copenhagen architect and city planner, took the lead in the criticism of the City Hall. Both he and Nyrop were members of the Copenhagen City Council, and ultimately the fight was overall about a Conservative versus a Social Liberal ideology manifesting itself in

architectural ideals. Meldahl headed a traditional European line in the art of construction, and Nyrop favoured the modern regional and even national endeavours of the time. And Nyrop's proposed project was the only representative of this attitude in the open competition that Nyrop managed to bring off in spite of Meldahl's dictatorial dislike and animosity.

The other proposals to a much higher degree resembled mainstream construction in their suggestions of neo-Gothic city halls like in the major European cities, especially those of Vienna and Manchester. Roughly speaking, when the first phase of the competition was arranged, the ideal was that Gothic or Dutch Renaissance styles became the locally based and strongly limited economic democracy best, while the Classical style was preferred for governmental buildings.

In the Copenhagen competition the external appearance of the many proposed projects vary greatly concerning spires, profiles and reliefs, looking alternately like both German town halls, the 17th-century Stock Exchange in Copenhagen or the Arsenal in Vienna. The latter project was arrogantly designed, or rather redrafted, by an aging Theophilus Hansen outside the competition. Earlier he had excelled in the capital of the Austrian-Hungarian Empire, creating both a parliament, a stock exchange and an academy of fine arts.

As the competition progressed, it was evident that Martin Nyrop's projects were modelled on historical buildings, first of all Italian, for example on the city hall in Siena and the tower in Verona, but reworked and rearranged in a personal - and in Denmark - typical manner that fitted the modern times. And even though the main disposition and plan were decided on, Nyrop developed major changes on the outside of the City Hall. The slender Pigeon Tower replaced a square clumsy construction without a tower between the roofs of the wings on the façade facing Tivoli, the City Hall Tower was made higher, and on the main front facing the square two low-set quadrangular bay windows were transformed into two high-set curved bay windows. These changes were caused by practical reasons plus an overall desire to balance the composition of the building in proportion to the height of the surrounding buildings and the space of the city.

In 1893 it was finally decided that Nyrop should be in charge of the construction of the City Hall, which was more or less ready for use at the turn of the century, and in the following five years it was completed inside and furnished with decoration and ornamentation.

Outdoors Nyrop fought his own architectural battle concerning the Mussel Shell. Inspired by the City Hall Square in Siena, he lowered the immediate access area to Copenhagen City Hall. The latter is placed on a hill made of rubbish and earth, so there is actually a difference in height of one floor between the front and the back of the City Hall and a span between the low foundation of the long sides and the high position of the entrance stairs in the front.

The lower lying delimited Mussel Shell was designed to emphasise this phenomenon monumentally by visually raising the building in proportion to the square. However, the result met with criticism, and Nyrop himself did not find

the result very successful either. But he was even less delighted at the prospect of a flower market or an ornamental lake in the Mussel Shell, and most of all he was terribly annoyed with himself that he had not had a model made to illuminate the proportion between the square, the surrounding pavements and the Mussel Shell.

WATER IN THE MUSSEL SHELL

A letter to Martin Nyrop from Arnold Krog,
architect and head designer for
Royal Porcelain Factory, Copenhagen

Dear Martin Nyrop

It has been said frequently enough: Copenhagen City Hall is splendid in arrangement and dignified and wonderful to look at. With inexhaustible imagination you have sprinkled your wealth of ideas from vault to spire. Everywhere inside, one is met with these brilliant ideas that you have drawn from your witty and clever brain and dressed in the concise and unerring form of your own personal style, giving great joy to everybody who frequents the building. On entering, one feels happy and inspired to a festive mood by your pure and sound taste, whose constant rhythms seem to wrap around the visitor, softening the mind and alleviating the ills of old age.

But on entering the terrace facing the square and looking straight ahead, it seems as if all the indoor harmony that has soothed the soul is disrupted. One is back in the ugly, primitive and uncivilised world. The opposite neighbour, Helmershus, is shouting at one from far too close, and right in front one is met with a multitude of dead grey cobble stones. - By the way, do you know of anything as dull as cobble stones not covered by traffic? They create a depression in the square called the Mussel Shell. To what point, really? It is confusing for the traffic, both to and past the City Hall, and strictly speaking - is it beautiful?

Fill it up with water! Then you have solved the problem to everyone's greater satisfaction and as simply as when Columbus made the egg stand on end. Can't you make Mayor Jensen, just like yonder divine, old Moses, pick up his staff and tap the granite stone, causing water to spring and thereby filling the Mussel Shell with clear water, drowning the entire pharaonic army of cobble stones? Just imagine the shimmering reflection of skies and buildings, of people and pigeons, instead of those dreadfully dull stones. How beautiful it would be in the evening with all the yellow and green lights playing on the water in sparkling movements, how beautiful with the lit windows of the City Hall sending their broad reddish gleam across the dark water, and with the huge street lamps right in front of the building creating a radiant avenue leading up to the main entrance. Father Absalon in his golden dignity and splendour would rub his hands in pure joy.

(The magazine »Architekten«, issue 32, 1904)

MASTER NYROP'S BUILDINGS

From elaborate Viking-style to blocks of no-ornamentation

Martin Nyrop (1849-1921) was a skilled craftsman, and architect, naturally, as well as a designer, but first and foremost he was an artisan and craftsman, a builder in the original and best sense of the word, using bricks, iron and wood as a setting for what the buildings were designed to be used for.

He began his career as a carpenter, became a journeyman in 1869, and attended the school of architecture at the Royal Danish Academy of Fine Arts.

Furthermore, he showed how much could be achieved with wooden constructions when drawings had to be designed and exhibition pavilions built for the occasion of the Nordic Industrial Exhibition in Copenhagen in 1888.

The vast exhibition pavilions in the modern western hemisphere in the second half of the 19th century were defined by a hazardous competition of who could create the longest span or build the highest constructions with cast iron columns and steel girders, creating examples like Crystal Palace in London in 1851, and the Eiffel Tower and the Machine Hall in the Paris World Exhibition in 1889. In Copenhagen Nyrop followed another course and went his own way by choosing wood but nonetheless building high into the air with his timber dome, considerably higher than the Copenhagen Round Tower of 110 feet but not as high as his own later brick-built record of 320 feet, namely the City Hall Tower.

The dome of the exhibition with its top lanterns and the row of pointed gables had features in common with the Baptistery in Pisa. The ridge turrets higher up were inspired by Theoderik's sepulchral monument in Ravenna, which Nyrop had admired during his visits the years before, and the corner towers reminded the Copenhageners of the great Turkish mosques.

However, in the overall immediate appearance of the entire exhibition structure, the rising 19th century interest in Norwegian stave churches was evident, and the Viking-like appearance was particularly manifested in the treatment of timber and boards.

In 1906 Martin Nyrop designed Bispebjerg Hospital, where he simplified the shape of the roofs and facades in the brick-built pavilions. In Landsarkivet from 1891 he worked with tiles and bricks on a monumental scale, though already ten years earlier, even before the trip abroad, he had tested these materials in the brick-built round gasholder at Østre Gasværk in 1881.

Even though the latter construction was a quite prosaic assignment, Nyrop added architectural curves to the rotunda as well as circular windows, which both musicals and experimental theatrical productions benefit from today. That the building has the same measurements as the Pantheon in Rome seems to be caused by a case of engineering coincidence.

It is obvious that though Nyrop trained as a carpenter and used the inherent possibilities in wood in his great exhibition pavilion assignment in 1888, he also mastered the tile and brick bonds, not to mention the building constructions that brickwork makes possible.

Vast expanses of glass roofs already characterised the buildings in the Nordic Exhibition and came do even more so in Copenhagen City Hall, where the span in the double glass roof over the Main Hall is a technical feat in steel-girder rafters.

In 1900 Nyrop was assigned the project of designing a new church for Vesterbros Torv in Copenhagen, and in this building not only the modernity of the glass roof but also the rock-like façade of the church stand out in the Copenhagen surroundings. The rather rough sandstone facing Vesterbros Torv also resemble contemporary projects by the two Finnish architects Eliel Saarinen and Lars Sonck, who around the previous turn of century invented a rugged neo-national Finnish style of stonework building.

Evidently Martin Nyrop knew what he was doing, but in physical appearance he was not terribly impressive. Viggo Møller-Jensen, son of Jens Møller-Jensen, the mural painter of the City Hall, and himself a professor of architecture a generation later than Nyrop, has given a description of him:

»It seems difficult to describe the person Martin Nyrop now, such a long time after his death. I myself met him in my parents' home in 1920 when I was thirteen. He lived on the Gentofte-side of Gentofte Lake, we on the Vangede-side. My father was very happy to tell us that Master Nyrop was coming to tea with his wife and daughter, Ernestine.

I remember him as a quiet kind gentleman with light blue eyes and a grey moustache. This was the year before he died. It was said of him that he was a man of few words. On a certain occasion he was to give a speech. He rose from his chair and mentioned a place name which he believed everybody present at the meeting could associate with the purpose of the meeting, proposed a toast and sat down. Physically he was not tall, but he had an erect carriage and was thickset with a round distinctive head, short grey hair and a thick moustache. He might be taken for a farmer or a country master builder, quietly and confidently at rest with his talents and achievements.

He is excellently portrayed on a painting by P.S. Krøyer, which hangs over a door in the City Hall. Flanking him are Emil Jørgensen, clerk of works, and Mr Krone, foreman bricklayer. They are depicted standing on the building by the merlon behind the statues of the watchmen, enjoying the view of the city in fine weather. Martin Nyrop, in the middle, is the smallest of the three. He is wearing no hat, is holding an inch rule and a draft, which they are in the process of discussing.«

THE HEART OF THE CITY

A cross section of Copenhagen

Every major city has a part, where you stop and say to yourself: »This is the city! Here you can sense its pulse; if you want the essence of what the city is, stand right here and watch, observe and feel! In Paris this phenomenon is symbolised by the wide boulevards, in Berlin it is the intersecting point of Unter den Linden and Friedrichsstrasse, in London the square by the Bank of England. In modern Copenhagen it is the City Hall Square.

The building is unpretentious, almost like a private home as if its 600 rooms were meant to accommodate simple ordinary households and not offices, and it is incomprehensible why it has not been attempted to link it more closely to the everyday lives of the citizens by opening a restaurant in the vaults. But the building also possesses dignity.

And as time goes by, it will acquire more of this. When year has added to year and grown into decades and centuries, the striking of the quarters and hours from the tower clock and the watchman's chime composed by Lange-Müller, sounding at six and at noon, will tell future generations of those who were alive when the building was erected. Sounding alike from century to century, never changing, the sound will ring out like a hymn to eternity itself, defying the vicissitudes of time and fortune. It will seem new and yet dignified at the same time.

But the City Hall itself will have acquired a patina of history and tradition. The green verdigris will have settled on its copper ornamentation, the walls will have acquired the mysterious dark brown tinge that is only achieved through centuries, and which seems to brood on a long and varied history. Then it will stand as a monument in a new Copenhagen that stretches its tentacles over half of the island of Zealand, a city in whose organism electricity will for ever vibrate and glow, and in whose burning the old City Hall will seem like a peaceful isle in the midst of a for ever rolling ocean, inviting rest, beckoning peace and quiet.

To us who have seen it grow it will, however, always remain 'the new City Hall'. To us it is not so much a monument as a new and refreshing organism by which the vitality of the city can be measured.«

(From »Stor-København«, volume 2, by Albert Gnudtzmann and Helmer Lind, 1907)

UDGANG

EPILOGUE

If the old, and at that time, new City Hall could cause so much reflection for and against decoration and ornamentation, or inspire pride or indifference towards public construction of those proportions, the overall question may arise: will another building like Copenhagen City Hall ever be undertaken again?

Economically speaking, considering contemporary prices of refined workmanship, the answer is no! But other ways of constructing might do the trick. Just consider the latest addition to the brick-built Royal Library and notice the use of glass and wires. Or look at Jean Nouvel's and Danmarks Radio's new concert hall in Ørestaden with facades of live television screens. Or the beautifully shining chestnut behind the façade manque of Venetian blinds in the New Opera, designed by the architect Henning Larsen. New technologies and the know-how of workmanship may result in wonderful, artistic creations if desire, intention and money suffice, supported by talent and wise builders.

In this book Copenhagen City Hall is frequently called a picture book, tangibly filled with paintings and illustrations, but also with decorative elements of a quainter, quirkier and more whimsical symbolic content. And on top of that the building itself is one big pictorial manifestation of Italian memories and ancestral roots in Danish castles and manor houses. Would it be possible to imagine any living architect finding inspiration in Kronborg Castle when designing a new public building?

As a matter of fact, yes! Jørn Utzon did and referred to the place when he designed the opera house in Sydney: the steep siting, the importance of a poised, floating roof hovering over walls and bastions, and all the white sails on the water.

The so-called post-modern period in architecture around 1980 let loose a whole range of architectural and historical methods of building at the free disposal of all and sundry, but the architects were not as adept at toying with them as Martin Nyrop of the City Hall had been one hundred years earlier. This was rooted in the fact that the post-modernists did not take ornamentation, decoration and pictorial creation as seriously as Nyrop had done when he played with motifs and models from his European travels.

However, on one decisive point the construction of Copenhagen City Hall was distinctive. First of all the solid and still functional building was a result of an open architectural competition, and secondly the financing of the project was sound if protracted over several years of budget negotiations.

In other words, the building on the City Hall Square celebrating its first centenary has this to teach democratic construction authorities: quality pays!

Allan de Waal
(Translated by Siff Pors)

